

Vysoké učení technické v Brně
Fakulta architektúry

TRADIČNÁ MODERNA NA SLOVENSKU

**KLASICIZUJÚCE PODNETY V ROKOCH 1919 -1939
A DIELO
ARCHITEKTOV FRANZA WIMMERA A ENDRE SZÖNYIHO**

Habilitačná práca

Ing. arch. Eva Borecká, PhD.

2020

OBSAH

PREDSTAVENIE AUTORKY

PREDMET A CIEĽ HABILITAČNEJ PRÁCE

SÚČASNÝ STAV RIEŠENEJ PROBLEMATIKY

1.	ÚVOD	9
2.	ZAČIATKY TVORBY	12
2.1	FRANZ WIMMER (1885 – 1953)	12
2.2	ENDRE LIPOT SZÖNYI (1885 – 1968)	22
2.3	VZNIK ČESKOSLOVENSKEJ REPUBLIKY A NOVÉ VÝZVY PRE SLOVENSKO	24
2.4	PRESSBURGER KUNSTVEREIN BRATISLAVSKÝ UMELECKÝ SPOLOK	25
3.	SPOLOČNÝ ATELIÉR	30
3.1	PROJEKTY A REALIZÁCIE V OBDOBÍ 1920 -1929	30

Súťažný návrh na zariadenie radničných pivníc, Bratislava

47 domov kolónie Danubius, Bratislava

Nájomný dom pre justičných zamestnancov, Bratislava

Kino Atlon, Bratislava

Vila Dr. Fleischhackera, Bratislava

Pamätník obetiam 1. svetovej vojny, Bratislava

Vlastný rodinný dom Endre Szönyiho, Bratislava

Cukráreň Schuh, Bratislava

Vila JUDr. Czabána, Bratislava

Vila E. Strassera, Malý Báb

Grandhotel Arthos, Piešťany

Vila Anna/ Haus Kajlich, Piešťany

Súťaž na školskú budovu na Českej a Osadnej ulici, Bratislava

Vila Riviera/ Haus Tolnai, Piešťany

Central Passage, Bratislava

Hotel Cyril, Piešťany

Penzión Koss, Piešťany

3.2	PROFESOR FRANZ WIMMER- DTH PRAHA,1929 PROJEKTY A REALIZÁCIE V OBDOBÍ 1929 -1939	54
-----	--	----

Fara, Piešťany

Založenie časopisu Forum

Nový cintorín, Piešťany

Dom Janka Alexyho, Piešťany

Obytný dom pre československo- maďarskú spoločnosť, Bratislava

Kúpalisko Eva, Piešťany

Návrh hrobky Imre Madácha, Dolné Strehová	
Záhradná osada Floreat, Piešťany	
Pohrebná kaplnka, Vrbové	
Návrh záhradnej kolónie pod Kalváriou, Bratislava	
Kaštieľ Pallavicini, Dubodiel	
Vila MUDr. Ladslava Déjera, Bratislava	
Rodinný dom MUDr. Štefana Neuschela, Bratislava	
Vila MUDr. Gustáva Szamáka, Bratislava	
Nájomný dom pre Hilde Stritzl, Bratislava	
Nájomný dom súrodencov Wimmerovcov, Bratislava	
Prístavba ku kostolu sv. Trojice, Bratislava	
Zánik časopisu Forum	
Spolupráca so sochárom Aloisom Rigelem	
4. DRUHÁ SVETOVÁ VOJNA A UKONČENIE AKTÍVNEJ SPOLUPRÁCE ?	90
4.1 SAMOSTATNÉ PRÁCE	90
Vila JUDr. Evžena Majerčáka, Piešťany - Szönyi	
Nájomný dom JUDr. Xavera Salomona, Bratislava- Szönyi	
Prestavba Malej Strany, Praha – Wimmer	
Wimmerova povojnová emigrácia do Mníchova	
4.2 POVOJNOVÉ ROKY A TVORBA ENDRE SZÖNYIHO	97
Projekty pre firmu Ružový mlyn (Ruženin mlyn), Piešťany	
Publikačná činnosť	
5. ZÁVER	101
6. PRÍNOS PRÁCE	103
7. PRÍLOHY	103
7.1 STRUČNÝ ŽIVOTOPIS ARCHITEKTOV	105
7.2 CHARAKTERISTICKÉ ZNAKY A DETAILS	105
7.3 SPOLUPRACOVNÍCI	113
7.4 KLIENTI	114
7.5 STAVEBNÉ FIRMY	115
7.6 SÚPIS DIELA	115
POZNÁMKY	124
ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY	141
SUMMARY	145

Kúpalisko Eva v Piešťanoch, zrejme najznámejšie dielo F. Wimmera a E. Szönyiho.

Foto: ateliér Sandalo

Kľúčové slová:

medzivojnová architektúra, Moderna, tradičná architektúra, klasicistickí inšpirácie, Franz Wimmer, Endre Szönyi

Key Words:

Inter-war architecture, Modernism, Traditionalism, Classicistic Inspiration, Franz Wimmer, Endre Szönyi

Abstrakt:

Predložená práca sa venuje dielu medzivojnových architektov na Slovensku, hlásiacich sa k nemeckému kultúrnemu okruhu, s orientáciou na tradičnú architektúru.

Architekti Franz Wimmer a Endre Szönyi

PREDSTAVENIE AUTORKY:

Ing. arch. Eva Borecká, rod. Baxová, PhD.
autorizovaná architektka SKA
SvF STU, katedra architektúry, Radlinského 11, 813 68 Bratislava, SR
eva.borecka@stuba.sk

Vzdelanie

- 2010 ukončené externé doktorandské štúdium na FA STU Bratislava, obhajobou doktorandskej práce na Ústave dejín a teórie architektúry, školiteľ Prof. M. Dulla, DrSc.
- 2007 certifikát: Profesionálne špecializačné vzdelávanie Obnova architektonického dedičstva, FA STU Katedra obnovy architektonického dedičstva
- 1983 Fakulta architektúry - Slovenská vysoká škola technická Bratislava - ukončená štátnou záverečnou skúškou a diplomovým projektom.

Autorizácia

- 2002 - 2020 autorizovaná architektka SKA a členka Slovenskej komory architektov (SKA)
- 1991 - 2002 Odborná spôsobilosť na vybrané činnosti

Projekčná prax

- 2000 - 2020 Architektonický ateliér – samostatná autorizovaná architektka
- 1993 - 2000 Linea a.s., Linea – projekt, s.r.o.
- 1983 –1993 Štátny výskumný projektový a typizačný ústav – architektka v ateliéri ing. arch. D. Bystrického, ing. arch. B. Somoru

Pedagogická prax

- 2014 -2020 odborná asistentka na Katedre architektúry SvF STU Bratislava
- 2011-2014 externá pedagogička na Katedre architektúry SvF STU Bratislava
- Vedenie predmetov: ateliérová tvorba a Dejiny architektúry a umenia 20.stor.

Publikačná činnosť

články, výstavy, príspevky na konferenciách
a v zborníkoch sa zaoberajú hlavne prvovýskumom
medzivojnovovej architektúry 20. storočia na Slovensku

Vybrané autorské realizácie

v spolupráci s arch. Ladislavom Boreckým

Obnova Keliavskej kúrie v Častej, v realizácii, 2010-2020

Prestavba podkrovia Flöglova 5, Bratislava, 2013

Revitalizácia námestia v obci Častá, 2010

Rekonštrukcia administratívnej budovy pre e- Health,
Lazaretská 26, Bratislava, 2004, 2010

Hotel Marrol's, Tobrucká ulica 4, Bratislava, 2002

Polyfunkčný bytový dom,
Malé námestie v Malackách, 2001

PREDMET A CIEĽ HABILITAČNEJ PRÁCE

Práca je zameraná na výskum tradičnej medzivojnovnej architektúry, bratislavského ateliéru Franz Wimmer-Endre Szönyi, patriaciego k nemeckému kultúrnemu okruhu. Prehodnocuje ich tvorbu a kultúrny prínos v kontexte spoločensko-politického diania na Slovensku.

Naväzuje na autorkin dlhoročný výskum medzivojnovnej architektúry na Slovensku, na dizertačnú prácu, vedecké články a knihu Tradičná moderna na Slovensku, vydanú roku 2018. Prvotným cieľom výskumu bolo predstaviť neznámeho z dvojice - architekta Franza Wimmera. Kým známejší architekt Endre Szönyi aktívne tvoril a žil na Slovensku až do svojho skonu roku 1968, Franz Wimmer emigroval roku 1945 do Nemecka, jeho osobnosť a tvorba ostala v úzadí a zabudnutí.

Práca je príspevkom k poznaniu tvorby domácich architektov nemeckého, maďarského a židovského okruhu, ktorým sa niekoľko desaťročí nevenovala pozornosť. Príchodom silnej skupiny českej architektonickej avantgardy a nastupujúcej generácie slovenských architektov sa toto špecifické dielo dostalo do zadnej línie záujmu bádateľov.

SÚČASNÝ STAV RIEŠENEJ PROBLEMATIKY

Autorka primárne vychádza z výskumu Kláry Kubičkovej a z textov Štefana Šlachtu zo začiatku deväťdesiatych rokov venovanému Endré Szönyimu, ktorý čiastočne rozporuje, najmä čo sa týka vkladu F.Wimmera k činnosti ateliéru. Ďalej vychádza z vlastného archívneho výskumu, výpovedí rodinných príslušníkov a v čase výskumu žijúcich pamätníkov. Ďalší autori venujúci sa čiastkovo téme a dielu architektov, (boli to namä zdravice pri príležitosti Szönyiho životných jubileí), sú uvedení v poznámkovom aparáte.¹ Vedecká konferencia v Brne v novembri 2018 venovaná Česko - slovenskej moderne priblížila redakčnú prácu E.Szönyiho a E. Steinera pre časopis Forum. Najnovším zistením je archívna dokumentácia z Národného archívu Praha (vd'aka Dr. Miloš Hořejš), ktorá potvrdila a upresnila fakty k životu a dielu F.Wimmera a jeho činnosti na DTH v Prahe. V roku 2019 v rámci študentskej vedeckej a odbornej činnosti na Katedre architektúry SvF STU autorka so študentmi spracovala 3D modely vybraných stavieb s digitalizáciou archívnej dokumentácie – prekreslenie projektov do digitálnej formy.

1. ÚVOD

Úcta k tradícii – tak by sme mohli zjednodušene charakterizovať dielo architektov. Habilitačná práca sa venuje životu a dielu bratislavských architektov Franza Wimmera (1885 -1953) a Endre Szönyiho (1885 – 1968), ktorí významne prispeli k novému obrazu mesta - medzivojnovnej Bratislavy. Ich tvorba bola na rozhraní tradičnej a modernej architektúry. Práca sa ťažiskovo sa zaoberá obdobím rokov 1920 – 1938, kedy architekti aktívne pracovali v spoločnom ateliéri a dosiahli umelecký vrchol. Je rámcovaná poprevratovou zmenou obrazu Bratislavy od roku 1918, jej prerodu z provinčného monarchistického mestečka na moderné mesto. Pozornosť je upriamená najmä na bratislavské realizácie, ktoré vznikli pre nemecko-maďarskú klientelu a na kľúčové projekty a realizácie v kúpeľnom meste Piešťany, počas medzivojnovnej éry rozmachu kúpeľov. Projektová činnosť ateliéru bola rozsiahla a v zozname prác figurujú ďalšie mestá, v ktorých sa majú nachádzať ich diela a doposiaľ nie sú archívne dohľadane.

Franz Wimmer a Endre Szönyi, sú svojim dielom zaradení medzi predstaviteľov klasickej -tradičnej moderny s orientáciou na nemecké kultúrne prostredie. Tvorba tejto dvojice vychádzala z klasických kompozičných princípov, v hľadaní nadčasovej formy a v harmonickom vnímaní proporcií architektúry. Obaja architekti po úspešnom absolvovaní štúdia v západnej Európe, praxi v zahraničných ateliéroch a vojnových útrapách sa vrátili do Bratislavy. Tvorbu ranného obdobia postavili na princípoch tradičnej architektúry „stuttgartskej školy“, ktorá mala priaznivcov aj v bratislavskom národnostne zmiešanom prostredí. V ďalšom období aktívnej spolupráce boli konfrontovaní so všetkými aktuálnymi smermi v architektúre – Art Deco, klasicizmom, funkcionalizmom, purizmom, ktoré prispôbovali potrebám a mysleniu komunity v ktorej pôsobili. Na európske novinky z dvadsiatych rokov 20.storočia reagovali návrhmi interiérov. V ich väčších dielach z tridsiatych rokov sa osobitým spôsobom priblížili dva protichodné názory v architektúre pravicový tradicionalizmus a ľavicový funkcionalizmus.

Architekti Wimmer a Szönyi, držia aj niekoľko lokálnych prvenstiev. Spoločne navrhli prvé moderné kino na území mesta – kino Atlon na dnešnom námestí SNP, prvú modernú nákupnú pasáž (v interiéri stvárnenú ako inžinierska stavba s prvkami industriálnej architektúry) v historickom jadre mesta – Central pasáž na Laurinskej ulici. Pamätník na Murmanovej výšine je považovaný za jednu z najkvalitnejších memoriálnych realizácií v strednej Európe.

F. Wimmer významne zasiahol do ochrany pamiatok mesta, vo svojej dobe bol uznávaným odborníkom na túto oblasť aj na architektonickú tvorbu do historického prostredia. Aktívnym členstvom v rôznych mestských komisiách zachránil pred demoláciou mnohé bratislavské pamätihodnosti. Jeho odbornosť bola ocenená v hlavnom meste republiky v Prahe, vtedy s početným zastúpením nemeckého obyvateľstva, kde bol v roku 1929 vymenovaný na miesto riadneho profesora na Katedre stredovekého umenia na Deutsche Technische Hochschule (DTH) v Prahe. Mimoriadne záslužná bola činnosť E. Szönyiho na poli osvety a publicistiky, ktorú viedol cez časopis Forum, jeho kontakty a prehľad o európskej architektúre. Časopis vydávaný v rokoch 1931-1938 mapoval pokrokové dianie vo svete architektúry a umenia. Ťažkú úlohu v živote oboch zohrala osvetová práca v umeleckom spolku Pressburger Kunstverein založenom v roku 1885, ktorý mal za cieľ *„združovať všetky umelcov bez rozdielu príslušnosti k spoločenskej triede, národnostnej skupine alebo náboženskej konfesii“*. V tomto spolku po roku 1919 patrili medzi najaktívnejších členov. Práca mapuje aj ich interakcie s ďalšími architektami nemeckého kultúrneho okruhu, ktorí mali blízko k ich konceptu tvorby. Jedným z dôležitých zdrojov poznania o projektovom rozsahu diela architektov Wimmera a Szönyiho je časopis Forum, vychádzajúci v rokoch 1931 až 1938, v ktorom pravidelne publikovali svoje realizácie.

Kultúrno-politická situácia, v ktorej sa v mladosti a na začiatku svojho vstupu na architektonickú scénu Wimmer a Szönyi ocitli, bola skutočne zložitá. Prechádzala turbulentnými zmenami vo všetkých oblastiach. Na prelome 19. a 20. storočia v Európe silnie hnutie národného uvedomenia, oslabuje sa postavenie buržoázie, ako trieda sa uvedomuje proletariát. Európske národy sa snažia zviditeľniť vlastným architektonickým štýlom. Prešporok bol stáročia súčasťou Rakúsko-uhorskej monarchie a najbližšia metropola Viedeň, zakladajúca si na svojom konzervativizme, mala silný vplyv na jeho nemecky hovoriacu časť meštianskej vrstvy. Uznávanie tradičných, časom overených hodnôt dávalo ľuďom pocit nemennej istoty a stability. Tento jav sa prenášal aj do kultúry, umenia a architektúry. Zatiaľ čo v Amerike a Západnej Európe sa postupne zavádzajú nové materiály a technologické postupy v stavebníctve, Viedeň napriek dynamickej stavebnej činnosti odmieta prijať tvorbu a moderné myšlienky architekta Adolfa Loosa (1870-1933), vystupujúceho proti historizujúcim stavbám. V mnohonárodnostnom Prešporoku, kde neslovanské obyvateľstvo bolo zastúpené 80%, žili vedľa seba Nemci, Maďari, Židia, Česi,

Slováci, Chorváti a každá z národností sa špecificky prejavovala v spôsobe života a aj v architektúre. Okrem všeobecne prijatého eklekticizmu, úsilie Maďarov o vytvorenie jedného maďarského národa sa premietlo do schémy tzv. národnej architektúry s bohato zdobenými fasádami rastlinnými motívami, alegorickými postavami a motívami prevzatými z románskeho slohu. Staviteľia nemeckého kultúrneho okruhu napriek triezvejšej secesii, boli inšpirovaní aj stredovekou hradobnou architektúrou, stavby boli masívnejšie, často doplnené výzdobou z kamenných prvkov. Po vzniku Československej republiky v roku 1918 tendencia vytvoriť jednotnú národnú československú architektúru priniesla na krátke obdobie český import v podobe rondokubizmu (ranné práce Klementa Šilingeru, Vojtěcha Šebora). V snahe definovať národný sloh sa do pozornosti dostalo aj ľudové staveiteľstvo. Tradicionalizmus a nový úradnícky „sloh“ vyjadrujúci dôležitosť exekutívy mladej republiky sa stali oficiálnymi stavebnými štýlmi, akceptovanými až do tridsiatych rokov 20. storočia. Súbežne s týmto stavaním sa začal postupne presadzovať ako vyhranený architektonický názor purizmus a funkcionalizmus zastúpený skupinou mladých architektov z Prahy, žiakov Jana Kotěru a Jože Plečnika. K funkcionalizmu mali blízko aj domáci architekti - Friedrich Weinwurm, Ignac Vécsei, Július Sporzon, Dezider Quastler a ďalší, spätí s ľavicovým hnutím, reprezentujúci modernú a avantgardnú architektúru. Napriek internacionalizmu a avantgarde šíriacej sa Európou v prvej tretine 20. storočia si architektúra v bývalom Prešporku, čerstvo premenovanom na Bratislavu, zachovala mnoho tradičných a regionálnych výrazových prostriedkov. Myšlienkové uvoľnenie netrvalo dlho. Opätovná vlna tradicionalizmu (skôr s príklonom k talianskemu stile Littorio) nastupuje s príchodom národného socializmu v Nemecku. Po vzniku vazalského Slovenského štátu, na jeho území začal platiť nový stavebný zákon², ktorý prikazoval navrhovať šikmé strechy v duchu nemeckého stavania. Obdobná situácia bola za Protektorátu aj v Čechách a na Morave.³

2. ZAČIATKY TVORBY

2.1 FRANZ WIMMER (1885 -1953)

Obr. 1 Franz Wimmer. Zdroj: archív Juraja. Linzbotha

Franz Wimmer, priateľmi zvaný Feri, sa narodil 3. mája 1885 v Prešporoku, v dome na Michalskej 2, v rodine Adolfa Wimmera (1845 Trnava – 1935 Bratislava), vplyvného a váženého prešporského mešťana, mestského poslanca, riaditeľa Prvej prešporskej sporiteľne, prezidenta Československej finančnej skupiny Jednota – Spolok peňažných ústavov na Slovensku a Podkarpatskej Rusi, zakladajúceho člena spolku Pressburger Kunstverein (v roku 1885) a majiteľa obchodu s koloniálnym tovarom „Zum Elefanten“ - U Slona, ako druhé dieťa zo štyroch.⁴ Matka Marie, rodená Hardtmuth (1859 Prešporok-1918 Prešporok), pochádzala z obchodníckej rodiny, vlastniacej papiernictvo a obchod s umením, v neďalekom susedstve na Michalskej 6. Kultivované rodinné prostredie prešporskej obchodníckej rodiny⁵ s početnými kontaktmi, so záujmom o spoločenský život a umenie, upevňovalo vzťahy medzi súrodencami aj ostatnými členmi rodiny.

Obr.2 Michalská ulica, vpravo wimmerovský dom s obchodom. Zdroj: dobová pohľadnica

Obr.3 Účtenka firmy „U Slona“, návrh Franza Wimmera. Zdroj: archív autora

(1885 -1919)

O detských rokoch a mladosti Franza máme veľmi strohé informácie. V Prešporku v rokoch 1890– 1895 navštevoval ľudovú školu, reálne gymnázium ukončil maturitnou skúškou v školskom roku 1902/1903. V maturitnom veku navštívil svojho staršieho brata Lothara v Londýne, ktorý sa zaučal remeslu vo veľkej obchodnej firme a neskôr prebral rodinný koloniál. Z pobytu sa zachovali fotografie zobrazujúce elegantného a sebavedomého mládenca na pozadí s charakteristickými londýnskymi stavbami.⁶ Jeho umelecké vnímanie, záujem o maľovanie, (neskôr zberateľstvo umenia a cestovanie), bolo povzbudené dynamikou západnej Európy a bol pozitívne ovplyvnený pri rozhodovaní o svojom ďalšom profesijnom smerovaní.

Začiatkom storočia bolo Franzovo rodné mesto považované za predmestie Viedne, bolo to malé mesto s prevládajúcim neslovanským obyvateľstvom, ovládajúcim plynulo dva jazyky, maďarčinu a nemčinu. Aj významové postavenie Viedne, najvýchodnejšej európskej metropoly, bolo okrajové. Niektorí autori⁷ ju charakterizujú ako ohnisko periferie⁸. Centrum európskeho kultúrneho, technického a obchodného diania bolo v Londýne a Paríži.

Nastupujúci pokrok v Európe len pomaly rozkladal zažitú stavebnú schému v Prešporke. Tieto protichodné východiskové činitele výrazne ovplyvnili myslenie a tvorbu

budúceho architekta, ktorý sa rozhodol v roku 1904 svoj odbor študovať na technickej univerzite v Mníchove.

Na prelome 20.storočia boli v bavorskom Mníchove intelektuálne a umelecké zoskupenia, ktoré priťahovali mladých. V roku 1892 sa mesto stalo centrom zrodu nového slohu secesie, v 1897 sa v ňom zakladali umelecko-remeselné dielne podľa anglického hnutia Art and Craft. V Mníchove pôsobila skupina expresionistických maliarov, bola v ňom na tú dobu, jedna z najlepších európskych architektonických škôl Technische Hochschule (TH) - Technická univerzita, poskytujúca klasické architektonické vzdelanie. Túto školu si vybral Wimmer. Franz, pochádzajúci z konzervatívneho, ale kultúrne rozhladeného prostredia získal na škole kvalitné znalosti z historickej architektúry. Študenti TH boli vedení skôr ku klasickému stavaniu, úcte k meštianskym tradíciám a kvalitnému remeslu, ako k avantgardným experimentom. Wimmer študoval na univerzite v rokoch 1904-1908 a štúdium ukončil diplomom z architektúry. Vo svojom autorizovanom životopise⁹ spomínal niekoľkých svojich profesorov, medzi inými aj architekta Friedricha von Tierscha (1852-1921). Z mníchovského školského obdobia sa zachovali nepočtené akvarely¹⁰ namaľované Franzom v roku 1908, zobrazujúce klasicistické stavby. Okrem jeho podpisu sú signované aj profesormi Friedrichom von Thiersch a Bütelmannom. Tuto univerzitu približne v rovnakej dobe navštevovali aj budúci zakladatelia modernej architektúry Walter Gropius (v rokoch 1903-1905) a Erich Mendelsohn (v rokoch 1908-1914).¹¹ O kontaktoch Wimmera s budúcou avantgardou nie sú zmienky.

Obr.4 Školská kresba F. Wimmera, 1908. Podpis Franz Wimmer. Zdroj: archiv SNG

K mestu Mníchov si Franz počas štúdií vybudoval hlboký vzťah, zoznámil sa v ňom so svojou budúcou manželkou, získal tu prvé projektové skúsenosti.¹² Pre porozumenie jeho architektúry je dôležité bližšie sa venovať vplyvu prostredia, v ktorom získal vzdelanie.

Po ukončení štúdia na TH, Wimmer od jesene 1908 študoval na jednoročnej umelecko-remeselnej škole v Mníchove. V rozmedzí rokov 1909-1913 nastúpil na architektonickú prax a vystriedal tri architektonické ateliéry, v lete 1913 krátko pracoval u Ludwiga Troosta (1878-1934), neskoršieho autora niekoľkých monumentálnych stavieb pre nacistický režim v Mníchove, ktorý však výtvarne a koncepcne na Wimmera nemal žiadny vplyv. Od polovice augusta 1913, až do 30. novembra 1919 (počas 1.svetovej vojny formálne) pôsobil na TH ako asistent u profesora Friedricha von Thierscha¹³ (1852 – 1921), v tom čase už zrelého architekta a skúseného pedagóga. Možný vplyv von Thierscha, autora mnohých reprezentačných neobarokových budov v Nemecku, sa prejavil u Wimmera na niekoľkých návrhoch interiérov vyhotovených do 20. rokov. Jeho neskorší prejav mal však bližšie k štýlu architekta Theodora Fischera¹⁴ (1862-1938). Tento predstaviteľ konzervatívnej „stuttgartskej školy“, nastúpil na post profesora TH Mníchov v roku 1909, kedy Franz práve ukončil riadne štúdium. Fischer¹⁵ svojou tvorbou postavenou na klasických kompozičných princípoch ovplyvnil celú generáciu významných architektov. Vplyv „stuttgartskej školy“ na Wimmerovu tvorbu sa prejavil pri návrhoch známych rodinných domov realizovaných na Slovensku zo začiatku dvadsiatych rokov.

Ďalším momentom ovplyvňujúcim rannú tvorbu¹⁶ architekta Wimmera mohla byť nadšená atmosféra národného romantizmu v Bavorsku, podporovaná vplyvným rodom Wittelsbachovcov a spolkom na ochranu domoviny, ktorým sa podarilo vytvoriť ideu slohu, úspešne sa šíriaceho v oblasti Bavorska.¹⁷

Silné a vplyvné bavorské hnutie na ochranu domoviny bolo Franzovi vzorom pre jeho neskoršie aktivity na poli pamiatkovej starostlivosti v Prešporku - Bratislave.

Svoj pracovný pobyt na TH v Mníchove, prerušený 1. svetovou vojnou, ukončil v decembri 1919 a definitívne odišiel do rodného mesta premenovaného medzičasom z Prešporka na Bratislavu. V roku 1911 sa Franz oženil s maliarkou Valerie Karoline Heller-Spiess¹⁸ (1884 Schweinfurt – 1933 Mníchov), dcérou mestského architekta v Kaiserslauterne s ktorou sa spoznal v Mníchove.

Obr.5 Wimmer v uniforme, vpravo manželka Valéria, na Michalskej ulici. Zdroj: archív SNG

Valéria patrila ku skupine klasicky orientovaných maliarov, jej témami boli kvetinové zátišia, žiadané v tradičných meštianskych domácnostiach.

Popri mníchovskej architektonickej praxi, sa aktívne zaujímal o dianie v rodnom meste. Do vypuknutia 1. svetovej vojny sa Franz striedavo zdržiaval v Mníchove aj v Prešporke, obidve mestá si uvádzal ako svoje pôsobisko.¹⁹ V Prešporke získal aj svoje prvé objednávky. Môžeme predpokladať, že istú rolu zohrali aj kontakty wimmerovskej rodiny so zadávateľmi. Príslušníci jeho spoločenskej triedy boli spriaznení cez spolok Pressburger Kunstverein, ktorý bol založený v roku 1885.

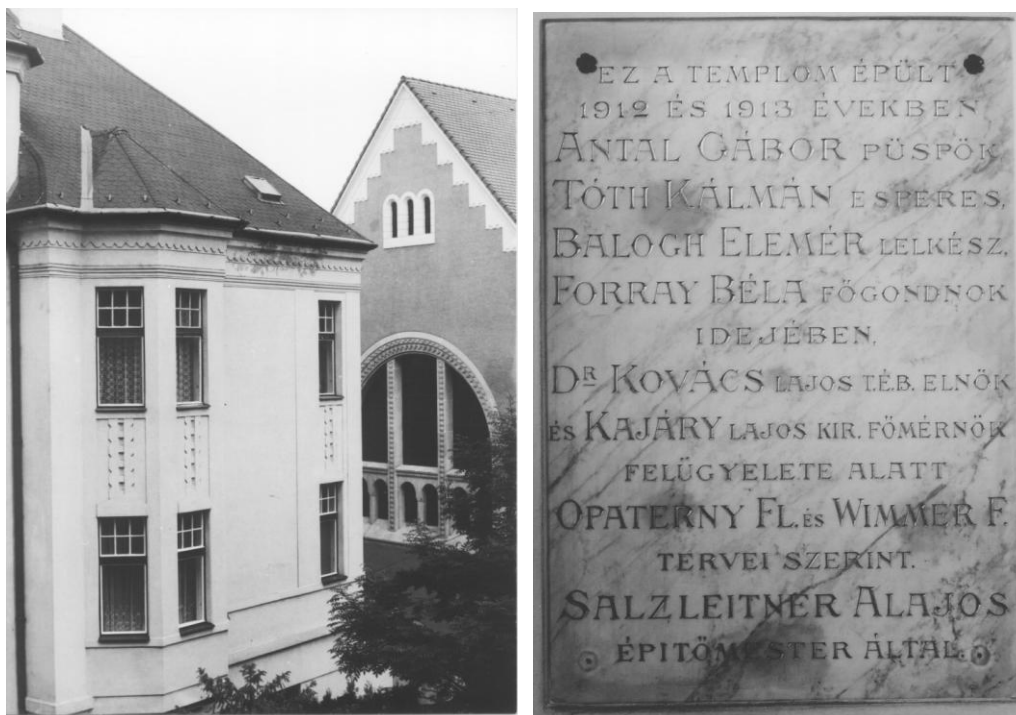

Obr. 6 Úprava Rudnayovho námestia, podľa návrhu F. Wimmera. Foto: Eva Borecká

Prvou známou realizáciou F. Wimmera je secesná stavebná úprava terénneho prevýšenia Rudnayovho námestia pri Dóme sv. Martina.²⁰ Pôvodne svažitú plochu historického námestia pred južnou predsieňou korunovačného chrámu Wimmer navrhol rozdeliť terasovou úpravou. Terasa je komponovaná so symericky umiestneným združeným schodiskom. Oporný múr murovaný z lomových kameňov je vyľahčený oblúkmi a horizontálne rozdelený rímsou. Schodisko je doplnené kovovým zábradlím s geometrickým členením a dvoma kovovými lucernami zdobenými lúčovitým okružím. Lucerny sú symetricky umiestené po bokoch schodiska. Výstavbu realizoval Bratislavský okrásľovacie spolok v rokoch 1909-1912. Úprava vyvolala negatívne emócie verejnosti (nakolko historické veduty zobrazujú sprievody korunovačných slávnosti na pôvodne svažitom námestí), že výstavba sa zastavila a spomalila. Na podnet Augustína Helmára, kustóda mestského múzea, o odborné stanovisko bol v roku 1910 požiadany už spomínaný architekt a urbanista Theodor Fischer²¹, s ktorým sa Wimmer poznal z Mníchova, a ktorý návrh významne podporil.

V roku 1911 sa Franz zviditeľnil v Prešporke víťazstvom v súťaži²² na kostol reformovanej cirkvi na dnešnom námestí SNP a obytný a obchodný dom Kalvínov dvor na Obchodnej ulici 12. V súťaži výborne obstál v konkurencii s návrhmi Zoltána Tornallyia a Juraja Tvarožeka. Okolo spomenutých stavieb sú dodnes početné odborné diskusie hľadajúce mieru Wimmerovej účasti na výslednej realizácii, nakolko interpretácia neoslohov sa v jeho ďalšej tvorbe nevyskytla. Wimmer v súpise prác²³ z roku 1929, s výslednou realizáciou kostola reformovanej cirkvi v neorománskom štýle, (alebo s neskorým vplyvom architektúry H.H. Richardsona) zrejme nebol stotožnený a uvádzal ho iba medzi ocenenými súťažnými návrhmi. Objekt bytového domu Kalvínov dvor nie je v jeho súpise realizácií spomenutý.

Obr.7 Kostol reformovanej cirkvi v kontexte s objektom Kalvínov dvor. Foto: Juraj Linzboth.

Obr.8 Tabuľa s menami zúčastnených na výstavbe kostola, v podbránií. Foto: Juraj Linzboth

Realizačný projekt podľa Wimmerovho architektonického návrhu upravil a prepracoval do dnešnej podoby budapeštiansky staviteľ Flóris Opaterny mladší, ktorý do roku 1914 pôsobil v Prešporku. Zachovaná projektová dokumentácia²⁴ strešnej konštrukcie z 8.júla 1911 vyhotovená v Budapešti prepracovanie potvrdzuje. Je podpísaná: „*Flóris Opaterny – építész – architekt, s năpisom A pozsonyi református templom karzati alaprajza 1:50, Ezen terv némi módositással a Wimmer féle pályaterv alapján készült.*“ Ďalšia výkresová dokumentácia obsahuje rezy, krov, pohľady, rezopohľad obytným domom na Obchodnej ulici. Rozsah Opaterného zmien vo Wimmerovom koncepte zatiaľ nevieme posúdiť.

V zhrnutí, výskumom písomných materiálov a ohlasov v dobovej tlači, môžeme predpokladať, že chrámová stavba bola postavená podľa upraveného Wimmerovho súťažného návrhu a polyfunkčná budova je dielom Opaterného, nakoľko súbor charakterizuje štýlová rôznorodosť. Architekt Franz Wimmer, spolu s ostatnými zúčastnenými, má napriek tomu v podbráni chrámu pamätnú tabuľu, kde sa spomína Opaterného projektová práca pod dohľadom Wimmera.

Mladý Franz svojou angažovanosťou získal dôveru predstaviteľov spolku Pressburger Kunstverein. V roku 1913 si vyžiadali jeho odborné stanovisko k uvažovanej výstavbe

výstavnej siene²⁵ na konci dnešného Hviezdoslavovho námestia. Inšpiráciou bol viedenský výstavný pavilón Secessionu od Josefa Olbricha, ktorý v rokoch svojho vzniku (1897) svojou zlatou kupolou vyvolal kontroverzné reakcie a prirovnania ku kapustnej hlave. V liste nazvali Feriho „milým priateľom a prvoradým odborníkom.“ Z Viedne, kde sa Wimmer momentálne zdržiaval, poslal vyjadrenie k výstavbe, ktorá by podľa neho bola možná za sumu 80 000,- korún len s pomocou sponzorov. O jeho nasledujúcich rokoch, kedy bola Európa vtiahnutá do 1. svetovej vojny, vieme veľmi málo. V roku 1914 sa Wimmer dobrovoľne prihlásil na balkánsky front. Na fotografii vyhotovenej pred kasárňami na vydrickom podhradí je zachytený v uniforme spolu s manželkou Valériou a sestrou Dorou²⁶ tesne pred odchodom na front. Z jeho autorizovaného životopisu vieme, že vo vojenskej službe u delostrelcov bol postupne povýšený z poručíka až na kapitána a za bojové zásluhy získal strieborné a bronzové vyznamenanie Signum Laudis. Z vojenskej služby bol uvoľnený v novembri 1918.

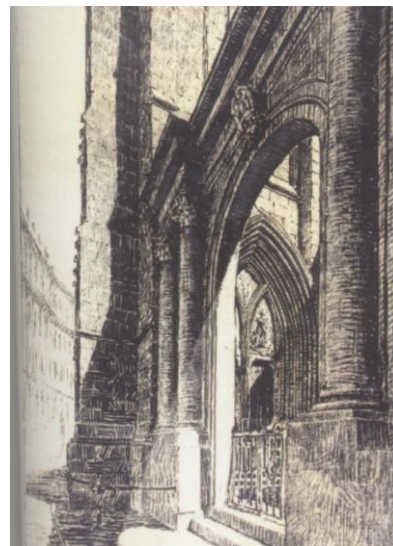
Z frontu si prináša mnoho vlastných skíc – akvarelov zachytávajúcich pozorovania krajiny a obyvateľov.²⁷ Manželka Valerie počas jeho neprítomnosti určitú dobu žila v Prešporku vo wimmerovskom dome a umelecky tvorila – vyšívala vankúše a maľovala kvetinové kompozície, ktoré vystavovala prostredníctvom spolku Pressburger Kunstverein.²⁸ Po ukončení vojny v 1918 sa Franz vrátil do Mníchova, na miesto asistenta na TH. V decembri 1919 sa definitívne usadzuje v rodnom meste premenovanom po vojne na Bratislavu a zakladá si architektonickú prax.

K ranným prácam Franza Wimmera môžeme priradiť aj sepulkárnu architektúru na evanjelickom cintoríne pri Kozej bráne, ktoré spomína Elsa Grailich.²⁹ Detský náhrobok tvaru srdca šesťročnej dcéry klenotníka Moritza Weinstabla, Käthe zosnulej roku 1915 a náhrobok lekára Mateja Dobrovitsa a kapitána László Dobrovitsa zosnulého roku 1919, ktorý upúta svojou jednoduchosťou a čistou kompozíciou. V oboch prípadoch pôvodne nad hrobom bola kamenná doska. Pomníky pravdepodobne vyhotovil bratislavský sochár a kamenár Alois Rigele.

Obr.9 Pomník Mateja Dobrovitsa **Obr.10** Unser Käthe 1909-1915,
Oba náhrobky na cintoríne pri Kozej bráne, Bratislava. Foto: Eva Borecká

V roku 1918 F. Wimmer v liste odoslanom z Mníchova do Prešporka archivárovi Jánosovi Batkovi (1845-1917), dlhoročnému členovi Kunstverein, spomína svoju prácu na návrhu obnovy vstupu do kaplnky sv. Jána Evanjelistu pri prešporskom františkánskom kostole.³⁰ Jeho návrh z roku 1914 spočíval v dôslednej prezentácii gotického vstupu do kaplnky, ktorý je dnes zakrytý barokovou prístavbou predsiene Loretánskej kaplnky. Wimmer uvažoval s odstránením strechy a muriva medzi piliermi prístavby.

Obr. 11 Gotický vstup do kaplnky sv. Jána Evanjelistu je prekrytý barokovou prístavbou.

Foto: Eva Borecká

Obr.12 Wimmerov návrh prezentovania celej gotickej fasády. Zdroj:archív Petra Budaya

Obr. 13 Návrh spálne v meštianskom byte. Zdroj: archív SNG

Akvarely s návrmi tradičného zariadenia meštianských domácností v duchu doznievajúceho biedermeieru sú vzácnym dokumentom o používanej materialite a farebnosti. Tradičné interiéry meštianskych bytov sa vyznačovali veľkorysou plochou a výškou miestnosti. Dvojkridlové presklené dvere miestností radené v jednej osi, enfiládou funkčne a opticky navzájom prepájali reprezentačné obytné miestnosti a vytvárali dojem „malej“ aristokratickej pompéznosti. V návrhoch sú zachytené jednotlivé izby – salón, jedáleň, spálňa. Zariadenie tvoria nábytkové solitéry - masívne nábytkové kusy, jedálenský stôl pre početnú spoločnosť, čalúnené kreslá vedľa čierneho okrúhleho stolíka, rohová presklená vitrína na uloženie rodinného striebra a porcelánu, posteľ s baldachýnom. Nad krbom bolo zvyčajne srnčie parožie, alebo veľkorozmerný obraz. Obrazy, závesy, tapety a koberce dotvárajú vizuálnu preplnenosť interiéru.³¹ V ranných návrhoch sa vyskytuje krb s tehlovým obkladom, ktorý je možné vzhliadnuť v niekoľkých realizáciách z neskoršieho obdobia. Tradičné a zdržanlivé riešenie, či už dispozičné alebo mobiliárom, sa tešilo obľube vo vyšších spoločenských kruhoch do konca tridsiatych rokov, ako nostalgická spomienka na uplynulé storočie.

Wimmer sa okrem architektúry venoval aj maľbe a grafike. V tomto období zhotovil drevoryty- pohľadnice s motívmi starej Bratislavy.³²

2.2 ENDRE LIPOT SZÖNYI

rodený ZAPLETAL (1885 – 1968)

Obr. 14 Szönyiho podobizeň, fotené v Paríži. Zdroj: archív rodiny Černíkovej.

Endre^{33, 34} pochádzal z národnostne zmiešaného rodinného prostredia. Jeho starý otec František Zapletal sa narodil v Prostějove. Za akých okolností prišiel do Prešporka, kde pôsobil vo funkcii mestského radcu a riaditeľa daňového úradu, zatiaľ nie je známe. Až v Prešporku sa oženil s Teréziou Pullmannovou, ktorá mala rodinné korene v Békešcabe. Endreho otec Jozef Zapletal (1854 – ?) narodený v Prešporku, absolvoval štúdium na Maďarskej kráľovskej baníckej a lesníckej akadémii v Banskej Štiavnici, neskôr pôsobil v štátnej službe. Vo funkcii štátneho úradníka často služobne menil miesto svojho pôsobenia v rámci územia monarchie. Počas pracovného pôsobenia v Jászberényi sa oženil s Máriou Reichovou, pôvodom z hontianskej župy. V tomto maďarskom mestečku sa 13. októbra 1885 narodil Endre Lipot Zapletal.³⁵ Matka Mária veľmi skoro zomrela. Keď mal Endre päť rokov, jeho otec sa v Budapešti opäť oženil s mladou deväťnásť ročnou učiteľkou Hermínou Kutsera pôsobiacou v meste Monor pri Budapešti. O rok neskôr, v roku 1891 sa narodil jeho nevlastný brat Franz Henrik Zapletal. Endre absolvoval základné vzdelanie

v maďarskom meste Monor, mešťianku v Budapešti. V roku 1900 sa rodina presťahovala do Prešporka a tu ukončil obchodnú akadémiu. Okolo roku 1903 odišiel do Švajčiarska, kde aj vďaka podpore matkinho brata pána Reicha, ktorý mal v švajčiarskom Berne projektovú kanceláriu, mohol študovať na odbornej škole pre stavebných technikov. Podľa zachovaných dokumentov³⁶ 27. júla 1907 získal Atest z technickej odbornej školy v züryšskom kantone Winterthur (Technikum des Kantons Zurich in Wintherthur – Fachschule für Bautechniker), vystavený na meno Bandi Zapletal. Technické vzdelanie si súbežne dopĺňal umeleckým štúdiom v Paríži. V období rokov 1904 – 1910 striedavo žil vo Švajčiarsku a Francúzsku, kde navštevoval Akadémie Julian, Ateliér de Peinture, Sculpture & Dessin, so sídlom v Passage des Panorams na Montmartri v Paríži. Na tejto prestížnej súkromnej parížskej akadémii založenej v roku 1868, pre profesionálnych aj amatérskych maliarov, študovali významní slovenskí aj svetoví maliari. Zo spomínaného obdobia sa zachovalo niekoľko kresieb už podpísané ako Szönyi a štúdiá hotela Palace Golf Hotel v Axenfeld zo septembra roku 1909. Až do vypuknutia 1. svetovej vojny striedavo pracoval vo viacerých architektonických ateliéroch vo Francúzsku a Švajčiarsku. Francúzske obdobie mu otvorilo cestu k poznaniu najnovších technických výtvarných výrobkov zo skla, ocele a železobetónu. Švajčiarske obdobie, ako spomínali pamätníci, malo na neho veľký vplyv a položilo základ jeho humanizmu.³⁷ Rok pred začiatkom 1. svetovej vojny mu v Paríži na konzuláte vystavujú potvrdenie o jeho pôvode, označili ho ako Hungar- Pressbourg, ktoré podpísal generálny konzul Pallavicini. Pravdepodobne osoba zo širšej rodiny markgrófa Alexandra Kolomana Pallavicini, pre ktorého neskôr v roku 1937-8 projektovali spolu s Wimmerom kaštieľ v Dubodiel. V potvrdení Andre uvádza znalosť jazykov: maďarsky, nemecky, francúzsky.³⁸ Vplyvom politických udalostí musel Andre Zapletal, občan Rakúsko-uhorskej monarchie odísť z Paríža a narukovať do cisársko-kráľovskej armády. V rokoch 1914 – 1918 bojoval na rôznych frontoch Európy, bol zaradený prevažne k technickým službám vďaka svojim stavebným znalostiam. Vojenská legitimácia vystavená v oblasti Isonzo (dnes hraničná rieka Soča v Slovinsku a Taliansku) z roku 1917 – 1918 je na meno ing. Bandi Zapletal (Szönyi). Za zranenia³⁹, ktoré utrpel na talianskom fronte a bojové zásluhy mu bol udelený Rytiersky kríž Františka Jozefa. Jeho mladší brat, poručík Franz Henrik⁴⁰ sa nedožil konca vojny, padol na jej začiatku vo veku 23 rokov.

V roku 1918 (28. februára) výnosom maďarského kráľovského ministra vnútra si Andre Zapletal úradne zmenil meno na Szönyi (pravdepodobne podľa dediny pri maďarskom

Komárome). V Budapešti zložil skúšku stavebného majstra – epitómesteri a 23. júna 1918 mu bolo vystavené vysvedčenie na meno Szönyi (Zapletal) Endre.⁴¹

2.3 VZNIK ČESKOSLOVENSKEJ REPUBLIKY

A NOVÉ VÝZVY PRE SLOVENSKO

Mesto Prešporok-Pozsony, podľa dohody víťazných mocností, sa stalo súčasťou novovzniknutej Československej republiky. Stalo sa tak napriek odporu väčšinového nemecko-maďarského obyvateľstva, ktoré chcelo zostať v Maďarsku. Vo februári 1919 sa Prešporok stal sídlom Ministerstva s plnou mocou pre správu Slovenska. V marci dostal na návrh úradníkov z Prahy nový názov Bratislava, aby sa vyzdvihli slovanské tradície mesta. Úradným jazykom sa stala slovenčina. Definitívne pričlenenie Bratislavy k Československu bolo v júni. Bratislava bola na začiatku svojho hospodárskeho vzostupu. Okrem toho, že sa sem presťahovali štátne orgány, stala sa významným dunajským prístavom, koncentroval sa sem priemysel, obchod a finančné inštitúcie. Po roku 1920 sa do mesta sťahuje česká inteligencia, ktorá videla príležitosť uplatniť sa vo všetkých sférach spoločenského života. Pracovné príležitosti v meste nachádzajú aj Slováci - bezzemkovia z vidieka. Zároveň odchádzajú nemeckí a maďarskí starousadlíci, ktorí stratili perspektívu ďalšej kariéry. Okrem starých existujúcich spolkov zakladajú sa nové, napr. Umelecká beseda slovenská, na podporu umeleckého a kultúrneho života slovenského národa. S vlnou nových obyvateľov prichádza v 20. rokoch už spomínaná silná generácia českých architektov, (menovite Alois Balán, Juraj Grossman, Klement Šilinger, Jindřich Mergenc, František Krupka, Vojtech Šebor, Josef Marek všetko pražskí žiaci Jana Kotěru a Jože Plečnika - odchovancov školy Otta Wagnera), ktorí vytvorili silnú konkurenciu domácim architektom.⁴² Emil Belluš vo svojich spomienkach⁴³ píše o situácii v akej sa nachádzali architekti v „poprevratových“ rokoch 1919-20: „*Z domorodých Bratislavčanov skromne činný bol spočiatku azda len Franz Wimmer a niektoré projektujúce zložky domácich, nevelkých stavebných podnikov. K ním neskoršie pribudli architekti Andrej Szönyi, Dezider Quastler a Christian Ludwig, kým u ostatných bola súkromná projekčná prax len činnosťou príležitostnou. Viacerí starší architekti, z hlavných miest monarchie boli pôvodne zamestnaní v administratíve, postupne sa osamostatňovali.*“

2.4 PRESSBURGER KUNSTVEREIN

- BRATISLAVSKÝ UMELECKÝ SPOLOK

V roku 1919, v období oživenia činnosti Pressburger Kunstverein a prijatí nových stanov, sa spolok usiloval „ *podnietiť v meste umelecký život, prispôbiť ho novým európskym umeleckým snaženiam, podporovať starostlivosť o staré a súčasné umenie a podieľať sa na vytváraní umeleckej kultúry hodnej jeho minulosti i budúceho postavenia v štáte.*“ Nové stanovy ⁴⁴ sa zaoberali aj otázkami pamiatkovej starostlivosti, ochrany umeleckých a prírodných krás mesta, poradenskej činnosti pre výstavy. Spolok mal za cieľ združovať všetkých umelcov bez rozdielu národnosti, rasy, spoločenského postavenia alebo vierovyznania. Členmi spolku-tzv.pasívni členovia boli aj podporovatelia z radov jednotlivcov a inštitúcií. Spolkové dokumenty boli písané dvojjazyčne v nemčine a maďarčine. Do obrodeneho spolku po roku 1919 vstúpilo mnoho mladých členov. Medzi nimi boli Franz Wimmer so súrodencami Lotharom, Dorou a manželkou Valériou, v rovnakom roku požiadal o členstvo aj Endre Szönyi. Práca pre spolok, až do jeho zániku, bola súčasťou aktívneho spoločenského života oboch architektov rovnako ako projektovanie stavieb. Mnohí členovia spolku boli ich neskorší klienti a v ďalších pohnutých rokoch sa vďaka triednemu cíteniu vzájomne podporovali.

V najstaršom zozname členov po roku 1919 bolo v spolku 178 členov, z toho bolo 54 umelcov z celého Slovenska vrátane 24 architektov. Boli to architekti nemeckého kultúrneho okruhu tvoriaci domácu projektovú základňu. Okrem už spomenutých - Franza Wimmera a Endre Szönyiho to boli: Friedrich Brettschneider, Franz Florian, Emerich Geyduschek, Béla Holesch, Christian Ludwig, Jozef Konrad, Stefan Levatic, Dezider Quastler, Ferdinand Silberstein (neskôr Silvan), Alexander Skutecký, Emerich Spitzer, Gabriel Schreiber, Julius Sporzon, Imrich Spitzer, Ernst Steiner, Artúr Szalatnai (neskôr Slatinský), Ignác Vécsei, Friedrich Weinwurm a ďalší.⁴⁵ Z rovnakého východiska tradičnej architektúry, v nasledujúcich medzivojnových rokoch turbulentného vývoja si každý z nich našiel svoju štýlovú platformu - od tradičnej moderny cez funkcionalizmus po purizmus. Szönyi od počiatku svojho členstva v spolku (od roku 1919) aktívne pracoval v troch komisiách: v sekcii múzejnej, v sekcii pre ochranu vlasti a jej obyvateľov a v sekcii pre umenie a remeslo.⁴⁶ Aj jeho projektové začiatky sú späté so spolkom.

Koncept hnutia Art and Craft a budovanie záhradného mesta malo odozvu aj v Bratislave. V povojnovej novo sformovanej republike vzniká naliehavá potreba rozvoja

priemyslu a s ním riešenie ubytovania prichádzajúcich bezzemkov z vidieka za prácou do fabriky. V súvislosti s návrhom zdravého bývanie sa architekt Szönyi zviditeľnil na spolkovvej výstave konanej 15. novembra 1919, ktorá mala dva tématické okruhy – architektonický a výtvarný. V architektonickej časti to bola prezentácia záhradného mesta, ktoré sa malo postaviť na južnom svahu Karloveskej cesty v lokalite Schattlerberg – Tôňava, dnes areál budov fakúlt univerzity Komenského v lokalite Staré grunty. Za ideou zdravého bývania stál lekár Dr. Ľudovít Kováts, člen magistrátu aj spolku. Výstavu návrhmi oboslali viacerí architekti, Ladislav Kreybig, Ernest Steiner, Endre Szönyi, Friedrich Weinwurm, Bohumil Hübschmann z Prahy a z Viedne Siegfried Theiss a Hans Jaksch. Vypracovaním projektu bol však poverený v tom čase tajomník spolku, v Prahe pôsobiaci brnenský architekt Klaudius Madlmayer. Na spoluprácu si prizval Szönyiho a krátko aj Weinwurma. V zachovanej dokumentácii môžeme vidieť návrhy viacerých typov domčekov. Odstupňovanosť stavebnej má črty zdržanlivej neoromantickej pestrosti. Komplex mala dotvoriť pošta, administratívna budova verejného úradu, detské ihrisko, reštaurácia a klubová budova, malá nemocnica, kostol a škola na konci sídliska, ku ktorej viedlo stromoradie. V sídlisku plánovali 480 trojizbových a 80 štvorizbových domčekov v malých záhradách.⁴⁷ Kult malého rodinného domu a ruskinovský ideál vidieka sa pretavil do romantizujúceho domu. Napriek vysokému stupňu pripravenosti územia, bola pripravená trať na presun materiálu, sa projekt Tôňavy nerealizoval, mesto dalo prednosť výstavbe ubytovania pre legionárov na vzdialenej bratislavskej Kolibe. V súvislosti s touto výstavou sa konala prednáška na tému záhradných miest aj s premietaním diapozitívov. Ideál vidieckeho domu neskôr pretavil spolu s architektom Wimmerom do niekoľkých realizácií domov a vil na bratislavskom Hausbergeln (bratislavský hradný kopec). K problematike záhradných miest sa vyjadrili návrhom záhradnej osady Floreat v Piešťanoch v tridsiatych rokoch.

Obr. 15 Pohľad na nerealizovaný projekt záhradného mesta v Karlovej Vsi. Zdroj: archiv SNG

Endre Szönyi dal na výstavu ešte jeden projekt, ktorý nebol realizovaný. Bolo to reštaurovanie a prestavba bývalého kostola a kláštora klarisiek Klarisseum⁴⁸, pre účely Mestského múzea. Kostol mal slúžiť pre expozíciu cirkevných predmetov a dvor prekrytý sklom bol určený pre výstavné aktivity. Dobová konzervatívna kritika⁴⁹ sa k výstave výtvarného umenia vyjadřila: „Dojem kalili ultramoderné diela, ako aj diela priemerné.“ Spolok, ktorý vytváral a formoval názory na životný štýl, vyzýval svojich členov k umiernenosti a striedmosti v umeleckom prejave. Cez spolkovú činnosť sa môžeme dozvedieť viac o súvislostiach, ktoré stáli pri vzniku niektorých diel architektov.

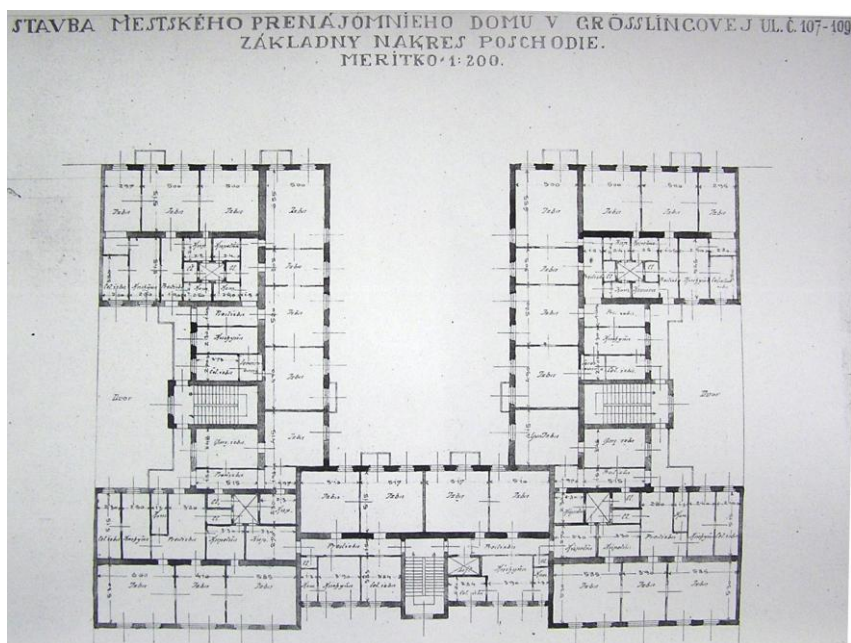
(1919-1920)

V materiáloch spolku Pressburger Kunstverein⁵⁰ sa spomína súťaž, vďaka ktorej E. Szönyi získal objednávku na jeho prvú známu realizáciu – stavbu mestského nájomného domu, pre mestských úradníkov, na pôvodnom Turoczyho pozemku, dnešnej Grösslingovej 59 – 63 v Bratislave.⁵¹ Práve spolok sa zasadzoval o to, aby v dome boli umiestnené aj ateliéry a byty pre umelcov, čo sa v tomto prípade zrealizovalo v podkrovných priestoroch v strednej - vyššej časti domu. (V roku 1922 v ateliéri viedol maliarsku školu pre deti maliar Július Schubert.) Stavba bola projektovaná v 1919 a pravdepodobne ukončená pred rokom 1922. Tento dom bol prvou veľkou stavbou nájomného domu v lokalite vymedzenej ulicami 29. augusta a koncom Grösslingovej pri Ondrejskom cintoríne. Dom v období svojho vzniku stál na riedko zastavanom predmestí, kde sa prízemné domy striedali so záhradami. Až neskôr, v prvej polovici dvadsiatych rokov sa sformovala výšková zástavba na ulici 29. augusta tvorená z rozľahlých nájomných domov hľadajúcich sa v národnom štýle. Zástavba v tejto časti mesta riešila naliehavú potrebu ubytovania štátnych a mestských úradníkov. Podľa archívnych dokumentov daňového úradu väčšinu nových obyvateľov tvorili českí prisťahovalci, pracujúci v rôznych sférach novej administratívy. Szönyiho architektúra mala iné východiská a nebola ovplyvnená rondokubistickou módnosťou. Štefan Šlachta⁵² o Mestskom nájomnom dome píše: „... napriek niektorým formálnym detailom predstavuje moderný architektonický názor a v porovnaní s inými realizáciami tohto obdobia, napríklad K. Šilingera na Račianskom mýte v Bratislave, A. Balána s J. Grossmannom na Legionárskej ul. alebo J. Nowotného na Zochovej ul. vyznieva progresívnejšie a to aj v dispozičnom usporiadaní aj v architektonickom výraze.“ Hlavný objekt je päťpodlažný, s kolmými bočnými štvorpodlažnými krídlami, spolu vytvárajú dvor od ulice uzatvorený kovovým plotom na masívnom múriku. V hĺbke pôdorysu domu sú ďalšie dva menšie

dvory. Robustná hmota stavby je členená vertikálnymi členenými oknami a balkónmi podopretými konzolami. Strešná krajina s vysokou valbovou strechou je oživená malými vikiermi a združenými komínmi. Kultúra bývania strednej vrstvy, mestských úradníkov, bola na dobrej úrovni. Dispozícia bytov je riešená racionálne – byty sú 2-3 izbové, s izbami veľkorysej plošnej rozlohy 20-25 m² zväčša prechodnými, kuchyňou spojenou s izbou pre slúžku, kúpeľňou a WC. Dispozíciu bytu bolo možné upraviť, priradením/ predaním izby susediaceho bytu. Technické vybavenie domu bolo v suteréne a podkroví. Zaujímavým a nie bežným riešením bola tzv. čeladná kúpeľňa umiestnená v polozapustenom suteréne. V suteréne boli aj sklady uhlia pre lokálne vykurovanie bytov, dielňa a kancelária/byt správcu. V podkroví okrem bytov pre umelcov s ateliérmi, boli práčovne, sušiarne, žehliarne. Stavba obsahuje tvaroslovné prvky, ktoré sú porovnateľné so stavbami z neskoršieho obdobia. Objavuje sa výtvarný zámer, autorský program pre tradičnú architektúru. Sú to proporčné vzťahy otvorov v stenách, členenie okien, tvarovanie zábradlia a podobne. Detaily sú na stavbách podobné, ale nie rovnaké.

Obr. 16 Mestský bytový dom Grösslingova 59-63. Zdroj: AMB

Obr. 17 Mestský bytový dom Grösslingova 59-63, pôdorys január 1920. Zdroj: AMB

V pôvodných plánoch sú na oknách prízemia z dvora od Dunajskej ulice drevené okenice, ktoré sa dnes nezachovali, v týchto priestoroch boli navrhnuté nebytové funkcie ako, kancelária, dielňa. V návrhu upúťali aj veľkorysé strešné okná pre ateliéry, ktoré neboli zrealizované. Stavba pôdorysného tvaru U, je dispozičný a konštrukčný dvojtrakt. Zvislá nosná konštrukcia stavby je tehlová, namáhané časti stavby ako medziokenné stĺpiky, nárožia, komíny sú vymurované na cementovú maltu (z portlandského cementu). Stropy v jednom trakte sú drevené trámové, v druhom trakte železobetónové - slúžili pre vystuženie stavby.

Typické pre neskoršiu spoločnú tvorbu spoločného ateliéru architektov bolo osadzovanie reliéfov a plastík s cirkevnou tematikou. V prípade domu Grösslingovej 59 – 63 sú nad troma vstupmi do domu tri rôzne reliéfy od Aloisa Rigeleho⁵³ zobrazujúce anjelov držiacich znak mesta. Stvárnenie anjelov vychádza z formy tzv. štítonosičov, i keď títo sú modifikovaní skôr do alegorických figúr odvodených od antických. Je to bežná kompozičná zostava podľa erbov. Samostatnú symboliku⁵⁴ v tejto zostave asi nenájdeme. Stavbu realizovala firma bratislavského staviteľa Aloisa Salzleitnera, sídliaca na vtedajšej Grösslingovej 52 (vyskytuje sa aj meno staviteľa Georga Schwantznera, ktorý si na pozemku postavil provizórne kancelárie pre firmu Komlós und Braun). Stavebná firma v tom čase už mala za sebou veľké referenčné realizácie stavieb ako budova Reduty, kostol reformovanej cirkvi.

3. SPOLOČNÝ ATELIÉR

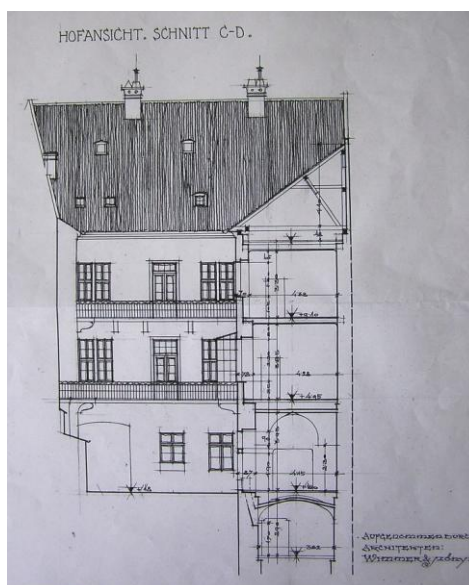
3.1 PROJEKTY A REALIZÁCIE V OBDOBÍ 1920 -1929

Povojnová eufória prináša do mesta nové impulzy. Začiatkom dvadsiatych rokov spoločnosťou rezonovali rýchle zmeny a modernosť – nástup automobilov, telefónu, gramoflatní, filmu. Zdravie a šport sa dostávajú do popredia záujmov, čo malo vplyv na módu aj architektúru. Architektúra v západnej Európe presadzovaním sa funkcionalizmu nadobúda internacionálny charakter, zároveň silnejú snahy o národné a regionálne výrazové prostriedky. Vďaka českému architektonickému importu mestom prešla vlna rondokubizmu, folklorizmu, dekorativizmu aj úradníckeho štýlu. Uplatnila sa hlavne na obytných a úradných budovách, ktoré Bratislava ako hlavné mesto Slovenska musela urýchlene budovať. V snahe zabezpečiť ubytovanie pre vrstvu úradníkov vzniknutých inštitúcií, zvýšila sa stavebná aktivita aj v bývalých predmestiach Bratislavy, v záhradách a viniciach na hradnom kopci a Kramároch.

Domáci konzervatívny spolok Pressburger Kunstverein naďalej vyzýva svojich členov k striedosti, avšak prieniku modernosti, hľadajúcej si cestu k obdivovateľom sa nedokázal ubrániť. Dobová tlač moderných maliarov kritizovala pre krikľavý vkus a nabádala ich, aby sa krotili v umeleckom prejave, nepochopiteľnom pre široké publikum. *„Kto tvorí v duchu prešporského myslenia, seje na dobré pole a bude mať bohatú žatvu.“*⁵⁵ Spolok musel zaujať stanovisko k dynamickým zmenám. K aktuálnym problémom usporadúva cyklus prednášok⁵⁶, kde sa preberal impresionizmus, kubizmus, expresionizmus, litografia, sochárstvo, bratislavská architektúra. V roku 1920 o modernom staviteľstve prednášal aj E. Szönyi. Obaja architekti obetavo vykonávali pre spolok hoci drobné, ale prospešné práce. V dochovaných materiáloch sa spomína, ako Wimmer spoločne so Szönyim zariad'ovali spolkovú miestnosť, nazývanú aj provizórny lokál. Spolok sídlil od roku 1920 v adaptovaných priestoroch domu grófa Ladislava Esterházyho na Dlhej 13 (dnešná Panská 13). Túto adresu súkromne používal do roku 1926 aj Szönyi, kým sa nepresťahoval do vlastného domu na Kapitulskej ulici. Dobré vzťahy s rodinou grófa Esterházy sa obom architektom zúročili v ďalších rokoch v podobe niekoľkých projektových prác.⁵⁷

(1921)

Založenie spoločného ateliéru môžeme datovať do rokov 1920-21. Z roku 1920 pochádzajú záznamy o ich prvých spoločných spolkových aktivitách a z roku 1921 je prvý známy podpísaný výkres oboma architektmi už spoločne ako Architekten Wimmer&Szönyi. Zobrazená je úprava dvorného krídla vo Wimmerovom rodičovskom dome na Michalskej 2. Je známe, že na tejto adrese bolo sídlo ich ateliéru, môžeme sa domnievať, že prestavba bola účelová, pre funkciu ateliéru. Na byt a ateliér Franza Wimmera v dome svojich rodičov spomína Juraj Linzboth, vnuk Lothara Wimmera – jeho brata takto: „V zadnom dvornom krídle mal Feri staromládenecký byt⁵⁸, v ktorom dominoval tehlový krb, ktorého charakteristický design niekoľkokrát použil v návrhoch pre klientov. Ateliér⁵⁹ bol na druhom poschodí, s prístupom z pavlač. Pozostával zo štyroch miestností. V predsieni boli vysoké tmavozelené skrine, v hlavnej miestnosti s dlhým pracovným stolom uprostred sedel pod oknami Szönyibáči s asistentmi (spolupracovníci budú spomenutí neskôr), v ďalšej Feribáči a v poslednej bol umiestnený archív.⁶⁰ Ako presne prebiehala spolupráca a rozdelenie pracovných kompetencií medzi nimi dvoma nevieme, niektorí bádatelia⁶¹ označujú žoviálneho a spoločenského Franza Wimmera za spiritus agens architektonického ateliéru. V každom prípade dvojica bola súdržná a tvorivo vyrovnaná približne dvadsať rokov, kým ich nerozdelili politické udalosti (posledný známy spoločný projekt je z roku 1939).

Obr.18 Prestavba wimmerovského domu na Michalskej 2, datovaná do 1921. Zdroj: AMB.

O spoločenskej povahe Franza Wimmera sa dozvedáme len z drobných útržkov a spomienok napr. prostredníctvom dcéry MUDr. Szamáka⁶²: „*Spolu s maliarmi Schubertom a Murmannom si Wimmer chodil posedieť k nám na Ventúrsku, pojesť, popiť, boli takí švandovní, ozajstní bohémi.*“ Na Wimmera ostali u pamätníkov spomienky ako na človeka *spoločensky aktívneho, umelecky založeného, obľúbeného u žien a v dobrej spoločnosti, ktorý mal rád rýchlu jazdu autom.*⁶³ Spolu so svojou rovnako umelecky založenou sestrou Dorou sa ujímali organizovania každoročných povestných spolkových plesov⁶⁴ v bratislavskej Redute. Szönyiho vykresľujú ako skromného pracovitého intelektuála a humanistu.

(1922)

Práca v spoločnom ateliéri sa rozbiehala pomaly, v prvých rokoch to boli iba menšie projekty a adaptácie existujúcich stavieb. V roku 1922 riešili nadstavbu staršieho rodinného domu z 19. storočia v Bratislave na Zrúnskeho 9.⁶⁵ Parcela je dnes natoľko zastavaná, že sa stratila možnosť identifikácie objektu. Ich doposiaľ neznámou realizáciou je Vila Hanák⁶⁶, Hradné údolie 5. Vila je situovaná neďaleko budovy parlamentu na hradnom kopci s výhľadom orientovaným na Dunaj. Návrh vyhotovený staviteľom Jánom Farkašom architekti prepracovali do realizačného projektu. Táto stavba nenesie výrazné architektonické poslanstvo, dôraz bol kladený najmä na príjemné prepojenie domu so stredomorsky komponovanou záhradou, ktorú vytvoril majiteľ.

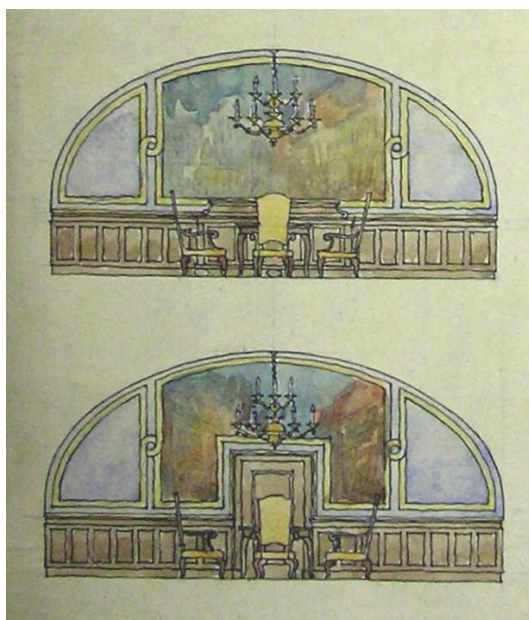
Obaja architekti sa v tomto roku angažujú v spolčkovej osvetovej práci, najmä prednáškami v Uránii – v ľudovom osvetovom dome, sídliacom na dnešnom nám 1. mája (budova bývalého kina Hviezda – dnes už zbúraného). E. Szönyi prednáša o umeleckom vkuse, F. Wimmer o Heimatschutz (pamiatkovej „ochrane“ domoviny).

Wimmerova emotívna prednáška z 2. decembra 1922 bola uverejnená v bratislavských nemeckých novinách Grenzbote. Bol to „nárek“ nad miznúcimi starými vecami, stavbami, ktoré sú nahradzované novými – nehodnotnými. Obsah prednášky je dôležitý pre poznanie jeho tvorivého smerovania. F.Achleitner⁶⁷ k vysvetleniu pojmu Heimatschutz píše: „*Kultúrne hnutie Heimatschutz bez ohľadu na svoje politické alebo kultúrno-politické pozadie bránilo vidiek pred postupujúcim záberom poľnohospodárskej pôdy, pred urbanizáciou a industrializáciou. Svoje stavebné vzory nachádzalo v predindustriálnej remeselnej kultúre a snažilo sa o špecifické regionálne dimenzie. Bolo súčasťou biedermeierovského ducha prelomu storočia a zaujímalo negatívny postoj k akýmkoľvek*

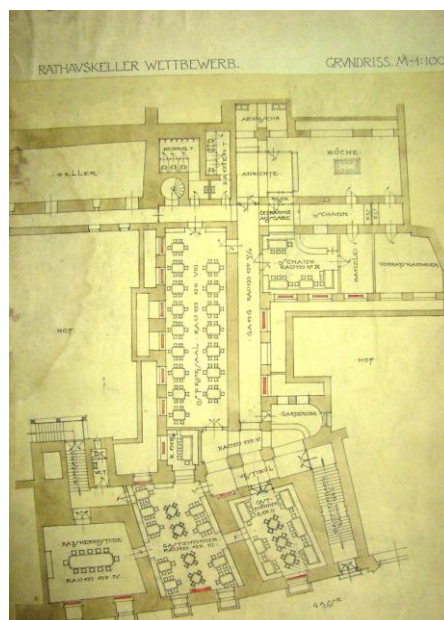
internacionalizmom, počnúc historizmom a končiac modernou. Heimatschutz sa snažil objaviť nedeformovaný výraz vidieckeho a tiež meštianskeho života, ktorého veľkňazom sa mal stať remeselník.“ Môžeme to definovať aj ako snahu o udržanie tradícií a princípov hnutia Art and craft v stredoeurópsom priestore. Architekti nastupujúci funkcionalizmus principiálne neodmietali, avšak v ich tvorbe sa prejavil iba v niekoľkých prípadoch.

V roku 1922 sa Wimmer a Szónyim umiestnili na 3. mieste so **súťažným návrhom na radničnú pivnicu**⁶⁸ (s heslom „Bacchus“) v Bratislave. Návrh bol ešte odozvou na nemeckú architektúru obdobia romantizmu, s ktorou obaja prišli do kontaktu počas štúdií. Na akvarelových obrázkoch interiéru dominujú kazetové tmavé drevené obklady stien a stropov, nástenné maľby, masívne lustre a masívny drevený nábytok. Každá miestnosť je riešená v inej farebnosti a s iným typom nábytku. Text na výkresoch bol v nemčine, ktorú používali na popisovanie doteraz známej dokumentácie vypracovanej do roku 1938.

Vznik urbanistického **návrhu 47 domov kolónie Danubius**⁶⁹, pri továrni Danubius neďaleko Trnavského mýta môžeme zaradiť približne do roku 1922. Koncepcia zástavby bola ďalšou reakciou na zakladanie záhradných miest, ktoré sa úspešne šírilo zo západnej Európy. Prízemné radové domčeky s charakteristickou vysokou sedlovou strechou s námetkami, s drevenými okenicami, v dispozícii pravdepodobne iba s obytnou kuchyňou a izbou,

Obr. 19 Súťažný návrh na interiér radničnej pivnice. Zdroj: archív SNG

Obr. 20 Súťažný návrh na interiér radničnej pivnice- pôdorys. Zdroj: archív SNG

Obr.21 *Návrh Kolonie Danubius.* Zdroj: archív SNG

boli zomknuté v uzatvorenej skupine okolo vnútroblokových záhrad. V návrhu dominuje zeleň ako dôležitý prvok, ktorý oddeľuje neďaleko stojaci komplex fabriky od bývania. Wimmer tento komplex, ktorý dnes neexistuje, uvádza ako realizovaný.

Zaujímavou eklektickou realizáciou, ktorú v súpise uvádza Wimmer, je **nájomný dom** pre Stavebné družstvo **justičných zamestnancov**⁷⁰ na ulici Palisády 21, na rohu s Koreničovou a Donovalovou ulicou. Táto lokalita sa stala pre stavebníkov atraktívna pre svoju polohu v blízkosti hradnej ruiny v mieste záhrad a vinohradov. Aj keď v dvadsiatych rokoch nebola v meste architektonická štýlová vyhranenosť, architektov ovplyvnila historizujúca zástavba v okolí ulice Palisády. Na objekte môžeme pozorovať dva autorské prístupy k riešeniu. Od ulice Palisády je striedmy symetrický štvorpodlažný dom s obytným podkrovím, po bokoch s arkiermi, v základnom hmotovom riešení podobný mestskému nájomnému domu na Grösslingovej 59 – 63. Z ostatných pohľadových strán pripomína romantickú neobarokovú architektúru, sloh šíriaci sa v strednej Európe pod vplyvom anglickej posecesnej architektúry. Bočné priečelia sú plastické, s veľkými zapustenými lodžiami, zavŕšené štípmi. Okná sú rôznej veľkosti, autori použili motív arkiéru s bočnými „špehovátkami“, ktorý sa im na tejto stavbe osvedčil a v rôznych obmenách ho navrhovali vo všetkých obdobiach tvorby. Motív skoseného nárožia sa osvedčil aj na piešťanskej realizácii z neskoršieho obdobia. Kladieme si otázku – dvaja autori, dva koncepty na jednom dome?

Obr.22 Detail fasády obytného domu Palisády 21, nárožie Koreničova ul. – Donovalova ul.

Foto: E.va Borecká

(1923)

V roku 1923 spolok požiadal mesto o vytvorenie komisie pre regulovanie výstavby a povoľovanie jednotlivých stavieb. V komisii spolok dlhodobo zastupoval F. Wimmer. Z tohtoročnej činnosti E. Szönyiho je spomenutá jeho prednáška v Uránii s príspevkom o kultúre a civilizácii.⁷¹ Pravdepodobne od 1923, doposiaľ neznámym projektom kantíny, sa začína rozvíjať spolupráca s kúpeľným mestom Piešťany.

(1924)

Barokový komplex kláštora milosrdných bratov s kostolom sa nachádza v centre mesta na námestí SNP neďaleko Wimmerovho kostola reformovanej cirkvi. V roku 1924 dostávajú projektovú príležitosť v prestavbe nádvorja kláštora. Uzatvorením nádvorja vzniklo moderné **kino Atlon**⁷², s názvom Saalbau im Hofe Republikplatz No 8, v slovenských dokumentoch uvádzaný ako Vostavba budovy sály do dvora konviktu na Námestí republiky 8. Podľa zachovanej výkresovej dokumentácie, pôvodná koncepcia stavebného interiéru bola eklektická, podobne ako napríklad dnešná sála Reduty. Na pôvodnom návrhu je vidieť príbuznosť neobarokovej koncepcie, ktorá bola čiastočne uplatnená na nájomnom dome pre Stavebné družstvo justičných zamestnancov na ulici Palisády 21. Sála mala stlačenú valcovú klenbu s dvoma poschodiami balkónov po obvode. Fotodokumentácia z výslednej realizácie je však v štýle Art Deco.

Obr. 23 Kino Atlon, fragmenty zachovanej Art Deco výzdoby v interiéri. Foto: E. va Borecká

Na železobetónovom trámovom strope poschodia sú z rozsiahlej štukovej výzdoby zachované ornamenty v tvare vWv a figurálne ornamenty. Motív použitý aj v neskorších realizáciách. V dobovej tlači pri slávnostnom otvorení kina v roku 1925 bola na túto stavbu a interiér veľmi priaznivá odozva. Vyzdvihnutá bola „priestranná a veľmi pekne riešená dvorana, ktorá prekvapila svojou vzdušnosťou a rozľahlosťou a architektonickým usporiadaním.“ Rovnako aj „ojedinelá štuková Art Deco dekorácia kina, predsália a schodiska.“⁷³ Kino Atlon, neskôr premenované na kino Praha bolo považované za prvé moderné kino na území mesta.

V ďalšom období definitívne opúšťajú neobarokové experimenty a ich tvorba sa začína profilovať. V polovici dvadsiatych rokoch získali charakteristický autorský rukopis, ktorý ich radí k nemeckému kultúrnemu okruhu architektov. (O desaťročie neskôr tento „nemecký“ štýl čiastočne modifikovali, ako je zjavné z neskôr realizovaných diel.) Autori siahli po tradičnom osvedčenom type domu. Štýl stavania sa šírila z Nemecka a je reprezentantom už spomínanej „stuttgartskej školy“. **Vila Dr. Fleischhackera**⁷⁴ sa nachádza na svahu v lokalite Palisád na Timravinej 4. Exteriér stavby je zachovaný v pôvodnej podobe, od ulice je objekt dvojpodlažný, zo strany svahovitej záhrady trojpodlažný. Vyznačuje sa vysokou valbovou strechou s námetkami (na štandardnú valbovú strechu bola prestavaná v roku 2008), vysokými členenými vertikálnymi oknami s drevenými laťkovými okenicami. Do záhrady je orientované piano nobile s honosným balkónom podpretým dvoma stĺpmi.

Obr.24 Vila Dr. Fleischhackera , s pôvodným tvarom strechy s námetkami.

Foto: Juraj Linzboth

Vila je tvaroslovne podobná známejšej vile Anna v Piešťanoch pochádzajúcej z neskoršieho obdobia. Podobnými výrazovými prostriedkami riešili rodinné domy umiestnené v prírodnom prostredí aj v nasledujúcom desaťročí. Remeselné detaily ako aj stolárske výrobky, zámočnicke a kamenárske výrobky má však každá stavba iné. Úspešnosť a obľúbenosť tohto typu stavania počas niekoľkých desaťročí, dokazujú aj realizácie nemeckých architektov publikované o dvanásť rokov neskôr, v roku 1936 v časopise *Moderne Bauformen*.

Obr. 25 W. Kittel, Stuttgart, vila Dr. G, 1936. Zdroj: *Moderne Bauformen*, november 1936

Architekti boli aktívni aj v účasti na architektonických súťažiach. V roku 1924, zastupujúc spolok, sa zúčastnili na architektonickej súťaži na prestavbu budovy Obchodnej a priemyselnej komory na rohu dnešnej Gorkého ulici a Komenského námestia, v ktorej sa umiestnili na 2. mieste. Súťaž vyhral a projekt realizoval architekt M.M. Harminc. Z ostatných známych činností roku 1924 spomenieme: Wimmer vydáva v mene spolku stanovisko k zariadeniu Zrkadlovej siene Primaciálneho paláca, zasadá v rôznych komisiách a súťažných porotách na schválenie grafických návrhov, značiek firiem a pod. Pre spolkový ples⁷⁵ s názvom Babylon, spolu so Szőnyim navrhujú kostýmy. V rámci zvýšeného záujmu o zdravý životný štýl, sa zakladajú nové lodenice a veslárske kluby. Nemecké a maďarské veslárske kluby mali v meste tradíciu od 19. storočia. V roku 1924 do Bratislavského veslárskeho klubu⁷⁶ vstúpil aj E. Szőnyi.

(1925)

Návrh **pamätníka obetiam 1. svetovej vojny** na Murmanovej výšine na ulici Francúzskych partizánov z roku 1925 prebiehal v spolupráci s bratislavským sochárom Aloisom Rigelem, ktorý bol prizývaný do spolupráce aj v ďalšom období.⁷⁷ Realizácia sa uskutočnila v rokoch 1925-27. Granitový pamätník bol vybudovaný z podstavca Fadruszovho súsošia Márie Terézie, ktoré stálo na dnešnom námestí Ľudovíta Štúra. Je prekvapujúco jednoduchý a tým veľmi pôsobivý. Pri úpätí žulového kubusu sú štyri levice-

Obr. 26 Pamätník obetiam 1. svetovej vojny. Archív Evy Boreckej

Obr. 27 Pamätník obetiam I. svetovej vojny. Foto: Eva Borecká

-strážkyne hrobky.⁷⁸ Kamenná konzola na každej strane pamätníka je určená pre vencovú výzdobu. Plošina výšiny je lemovaná kamennými lavicami. V projekte autorov datovanom rokom 1925 boli z troch strán pamätníka navrhnuté topole vysadené v dvoch radoch, ktoré mali krajinársky vyznačiť pamätné miesto, upútať z diaľkových pohľadov a dodať miestu pietny charakter.

Miesto stavby bolo výnimočné svojou polohou, po niekoľko storočí bolo považované za najkrajšiu vyhlíadku na Bratislavu. Pamätník je v zahraničnej literatúre uvedený ako jedna z najkvalitnejších memoriálnych realizácií v strednej Európe. Výhľad na mesto z Murmanovej výšiny je dnes prekrytý živelnou zástavbou, stavbami bez výškových limitov.

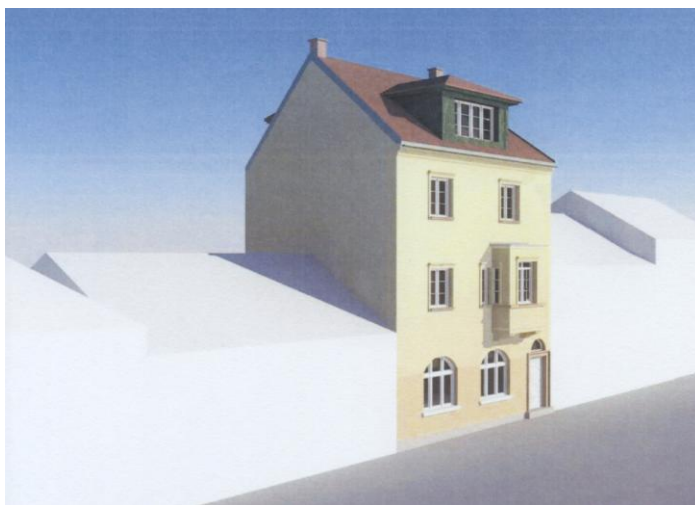
Rok 1925 sa považuje v architektúre za prelomový. Domáca architektúra sa dostala do kontaktu s prúdmi modernej európskej architektúry a funkcionalizmom. Starší domáci architekti sú v silnej konfrontácii s mladšou generáciou z Prahy. Architekti Wimmer a Szónyi sa v tvorbe naďalej držia tvrdenia Adolfa Loosa⁷⁹, že architektúra má vyvolať nálady: „Izba musí vyzerat' útulne, dom pohodlne. Justičná budova má budiť rešpekt, bankové domy spoľahlivosť.“

Vo veľkých súťažiach, ktoré oboslali svojimi tradičnými návrhmi aj v neskorších rokoch, neuspeli. Pod heslom Červen, podali súťažný návrh⁸⁰ na štátny obchodný dom. Objekt mal

stát' na mieste dnešnej Univerzity Komenského na Vajanského nábreží a mala v ňom najst' miesto bratislavská burza aj kancelárie. Text na výkresoch bol písaný česky – *Soutěžný náčrt státního obchodního domu v Bratislavě*, nakoľko zo skúsenosti vedeli, že štátne zákazky boli prideľované skôr českým ako domácim architektom. Objemná, niekoľko podlažná hmota budovy je navrhnutá v neomietnutom tehlovom murive, s rímsami na každom podlaží. Okná sú vertikálne, členené a združené do dvojíc s oblúkovým prekladom-archivoltou. Strecha je valbová, zo strany bývalého Justiho radu (dnešného Vajanského nábrežia) je na streche vežička - lucerna, ktorú aj neskôr navrhovali a presadzovali do realizácie. Architektúra je pre ich neskoršiu tvorbu netypická a inšpirácia mohla pochádzať z románskej architektúry, florentskej renesancie aj revival architektúry H.H. Richardsona. Návrh neobstál v konkurencii s progresívnejším a neskôr realizovaným návrhom českého architekta pôsobiaceho na Slovensku Františka Krupku. V súčasnosti je v budove sídlo Univerzity Komenského.

Vieme, že v tomto roku v ateliéri Wimmer & Szönyi praxovali aj mladí architekti, ktorým bola blízka ich koncepcia tvorby. O spolupráci písali mladí v ich vlastných životopisoch. Z budúcich významných lokálnych architektov treba spomenúť Christiana Ludwiga⁸¹ (1901- 1961). Bratislavský rodák, absolvent mníchovskej Technische Hochschule (TH) u profesora Theodora Fischera, pracoval v ateliéri v rokoch 1925 -28 a pravdepodobne sa podieľal stavbách navrhovaných v nasledujúcich troch rokoch.

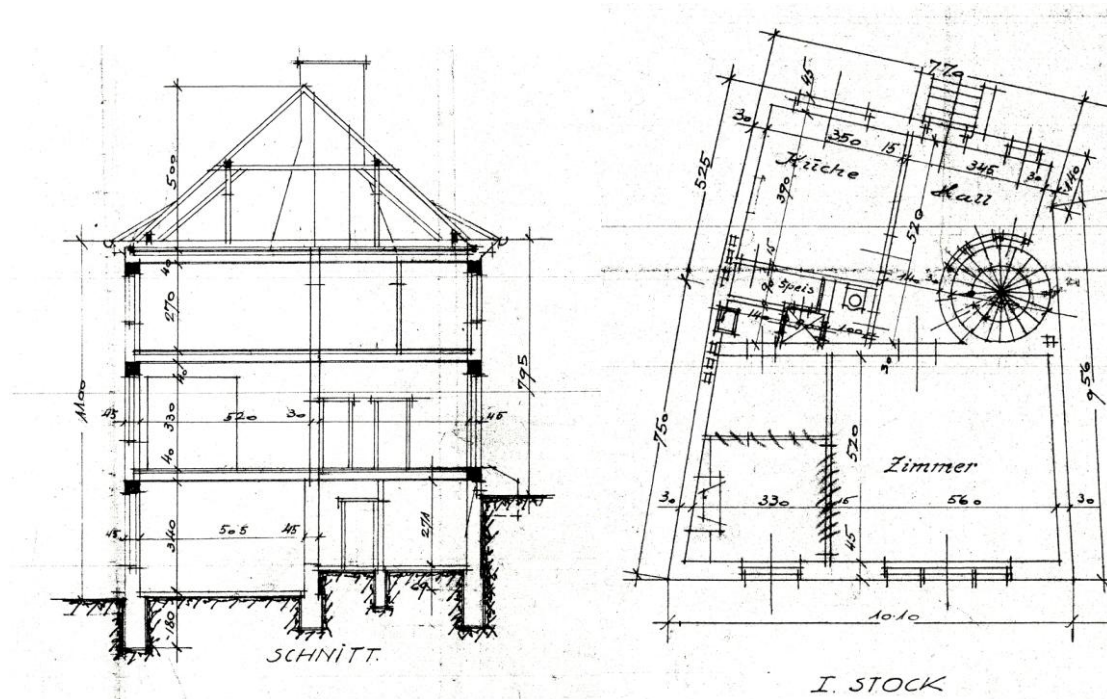
(1926)

Obr.28 Vizualizácia domu Endre Szönyiho, na Kapitulskej12.

Zdroj: AMB, digitalizácia J.Pažická a P. Rigová

Rok 1926 bol pre spolok a architektonický ateliér plný udalostí a bol mimoriadne úspešný. Szönyi, ktorý si do tohto roku uvádzal súkromnú adresu v Bratislave na Dlhej 13 (dnes Panská 13, bola to aj adresa sídla spolku Kunstverein), kupuje niekoľko pozemkov v Bratislave medzi ulicami Palisády, Mudroňova a Partizánska. Zároveň kupuje menší pozemok na Kapitulskej ulici⁸², pri Esterházyho paláci, kde plánoval postaviť **vlastný rodinný dom**. Stavbu domu **na Kapitulskej ulici 13a** (dnešné číslo 12) začala bratislavská firma Franza Weisza v lete toho istého roku a sprevádzali ju rôzne technické a administratívne komplikácie. Postavená a skolaudovaná bola už koncom roku 1926. V archívne dochovanej dokumentácii je dom navrhnutý bez arkiera. Na stavbu arkiera získal Szönyi podmiennečne zvláštne povolenie z Mestského notárskeho úradu, výmenou za pol štvorcovej siahly pozemkovej plochy. Fasáda je zdobená štukami v štýle Art Deco, na oknách prízemia so zaobleným nadokenným prekladom sú ozdobné mreže. Stavba je situovaná do svahovitého terénu s prevýšením jedného podlažia. Zo strany dvora sa fasáda prispôsobuje štítovým múrom vo vnútroblokovom prostredí, je z režného tehlového muriva. Vo svojej jednoduchosti môže pripomínať tehlovú baťovskú architektúru zo Zlína.

Obr. 29 Pôvodná projektová dokumentácia domu na Kapitulskej 12. Zdroj: archiv AMB

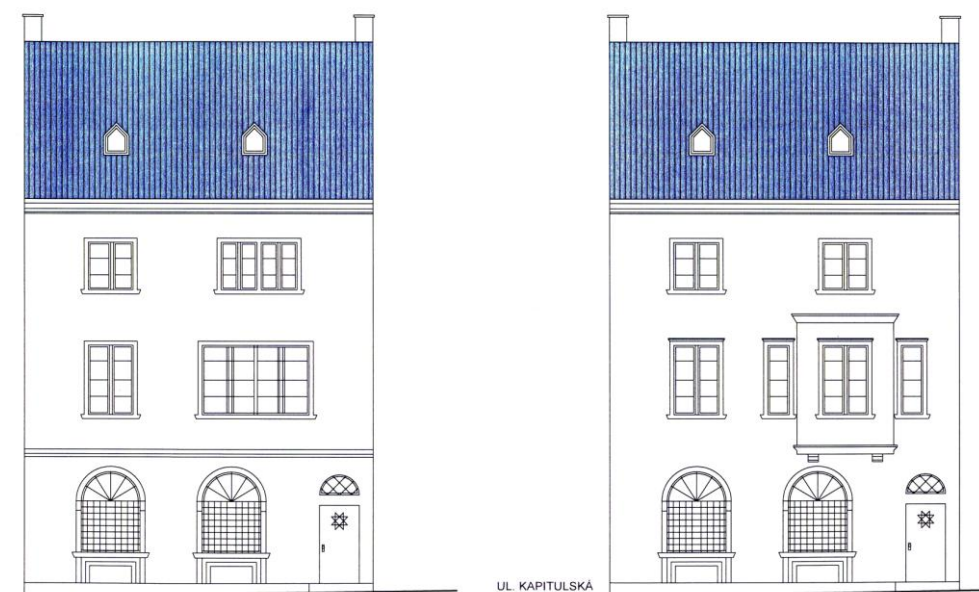
Architekti vytvorili v dome rafinovane premyslené stavebné riešenie a detaily, ktoré pôsobili pozitívne na bývajúcich a prekvapivo na návštevníkov. Na prízemí boli priestory, ktoré využíval neskôr spolok na svoju činnosť, na prvom poschodí s východom do malej záhrady bola denná časť domu. Obývacia izba je stavebne rozčlenená na časť knižničnú s krbom a obývaciu s arkierom s bočnými úzkymi oknami, ktoré príjemne presvetľujú priestor. V izbe je zvýšená svetlá výška miestnosti, strop je dekorovaný štukovou výzdobou, geometrickými motívmi tvaru vWv a lístkami v štýle Art Deco. Druhé poschodie Szönyiho domu tvorila nočná časť so spálňami a hygienickým vybavením a podkrovie. Priestor točitého vretenového schodiska tvorí vizuálne samostatný objekt vložený do domu s vlastnými úzkymi okienkami a portálmi na každom podlaží, v kontexte s prostredím najstaršej ulice v meste pripomína romantickú atmosféru stredovekého hradu. Charakteristická dekorácia z tehál, aplikovaná neskôr vo viacerých návrhoch domov, je použitá na obkladoch schodiskových portálov a na krbovom obklade v obývacej izbe. Návrh krbu je údajne dielom F. Wimmera. Pod písomnou dokumentáciou k stavbe je podpis architektonickej kancelárie a nie je známe, ktorý z architektov mal väčší podiel na ideovom riešení domu.

Obr.30 Kapitulska 12, uličná fasáda.

obr.31 Záhradná fasáda. Foto: Juraj Linzboth

Obr.32 Kapitulská 12, pôvodne bez arkiera a realizácia s arkierom, digitalizácia.

Zdroj: podľa podkladov z AMB, digitalizácia J.Pažická a P. Rigová

V malej záhrade, skôr patiu, okraničenej múrmi okolitých domov si Szőnyi osadil prístennú fontánu, prenesenú z paláca Ladislava Esterházyho na Panskej 13. Tvoril ju maskarón – levia hlava a misa. Obľúbená fontána tvorí dnes jeho náhrobok na cintoríne v Slávičom údolí v Bratislave, ktorý ešte bude spomenutý. Odbornou verejnosťou je tento dom s arkierom kladne hodnotený pre citlivé zakomponovanie do historickej zástavby ulice.

V 1926 spolok Pressburger Kunstverein musel uvoľniť prenajaté priestory v paláci na Dlhej 13 (dnes Panská 13). Ako náhradné riešenie sa ponúklo prenajať si priestory v práve dokončenom Szőnyiho dome. Spolok získal (až do svojho zániku) nevelké prízemné priestory na výstavy, stretávanie sa a knižnicu. V podkroví bol spolkový archív, dnes umiestnený v Slovenskom národnom múzeu. Dom si pamätá rušné časy, stretnutia osobností bratislavského kultúrneho života. Ale aj vojnové 40. roky, kedy sa údajne v malom priestore na prízemí pri kotolni ukrývali Szőnyiho židovskí klienti - Ľudovít Winter a Edmund Tolnai⁸³, významní piešťanskí podnikatelia, ktorí za prvej ČSR pozdvihli kúpele na svetovú úroveň.

V rovnakom roku Umelecká beseda slovenská otvára svoju novú funkcionalistickú budovu na nábreží Dunaja, projektovanú českými architektmi A. Balánom a J. Grossmannom.

Aj architekti F. Wimmer a E. Szőnyi zareagovali na nový smer funkcionalizmus. Naskytla sa im príležitosť v bývalom dome sídla spolku, v Esterházyho paláci na Dlhej 13, dvorom

prepojeného s Hviezdoslavovým námestím. V roku 1926 vo dvore navrhli a zrealizovali zhora presklenú pasáž s modernými obchodmi⁸⁴. Dnes neexistujúca funkcionalistická cukráreň (uvádza sa aj rok 1932?) **Konditorei F. Schuh** zariadená nábytkom z ohýbaných trubiek od firmy Thonet-Mundus⁸⁵, bola situovaná z druhej strany pasáže, na Hviezdoslavovom námestí 25. Navrhnutý nábytok bol európskou novinkou. Kreslo s podobne tvarovaným operadlom a sedadlom, len s otočnou podnožou vystavil Le Corbusier v Paríži na Salon d'Automne v roku 1929.

Z roku 1926 je aj niekoľko realizácií tradičných rodinných domov. V Bratislave v svahovitom teréne pod Slavínom pre právnik **JUDr. Czabána** na Pažického 4, v záhrade pri dome sa nachádza aj nádrž na vodu/malý bazén s datovaním 1921. V Malom Bábce, dnes predpokladne už neexistujúci vidiecky dom-usadlosť pre E. Strassera.

Sú to jedno alebo dvojpodlažné domy, v závislosti od členitosti terénu, pôvodne s vysokou valbovou strechou s námetkami, s vertikálnymi členenými oknami a drevenými latkovými okenicami. Boli predobrazom pre stavby z neskoršieho obdobia.

Obr. 33 Dom Dr. Czabána. Foto: Eva Borecká

Obr. 34 Záhradný bazén pri dome. Zdroj: archív

Jána Bahnu

Obr.35 Dom v Malom Bábe. Zdroj: archív SNG

Významným zlomom v tvorbe bolo nadviazanie spolupráce s kúpeľným mestom Piešťany. Piešťany sa už pýšili niekoľkými secesnými kúpeľnými budovami a noblesným konceptom rozvoja a parkovej úpravy nábrežia Váhu a kúpeľného ostrova. Nájomca, vizionár a propagátor kúpeľov Ľudovít Winter po 1. svetovej vojne nasadil moderný koncept rozvoja mesta, k čomu prizýval renomovaných architektov nastupujúcej moderny. Medzi nimi boli E. Belluš, V. Karfik, V. Kolátor, J. Konrad, J.Mergenc, O.Klimeš, E. Spitzer, A.Szalatnai –Slatinský, E. Szönyi, I. Vécsei, F.Weinwurm, P.Weisz, F. Wimmer.⁸⁶ Títo všetci sa zaslúžili o premenu dediny Piešťany na svetové kúpele. Wimmer a Szönyi svojou tvorbou tvorili prechod medzi tradičným a moderným. Čerpali z tradície a zároveň stáli pri zrode moderného kúpeľného mesta. V rokoch 1926 -28 navrhli pre riaditeľstvo kúpeľov nerealizovaný veľký moderný niekoľko podlažný **Grandhotel Arthros**.⁸⁷ V archíve kúpeľov Piešťany sa nachádzajú štúdie v niekoľkých variantných riešeniach od tradičnej po modernú budovu s horizontálnou líniou balkónov a plochou strechou. Hotel bol situovaný na kúpeľnom ostrove. Pre túto stavbu mala byť zbúraná jedna z trojice budov prízemných klasicistických Napoleonských kúpeľov (budova vedenia, rovnobežná s tokom rieky). V návrhu išlo o radikálnu modernizáciu kúpeľnej zástavby, bez sentimentu k pôvodným nízkym historickým budovám. Nový stavebný zámer mal nadviazať na secesný komplex

Obr. 36 Variantný návrh na kúpeľný hotel Arthros v Piešťanoch. Zdroj: archív SNG

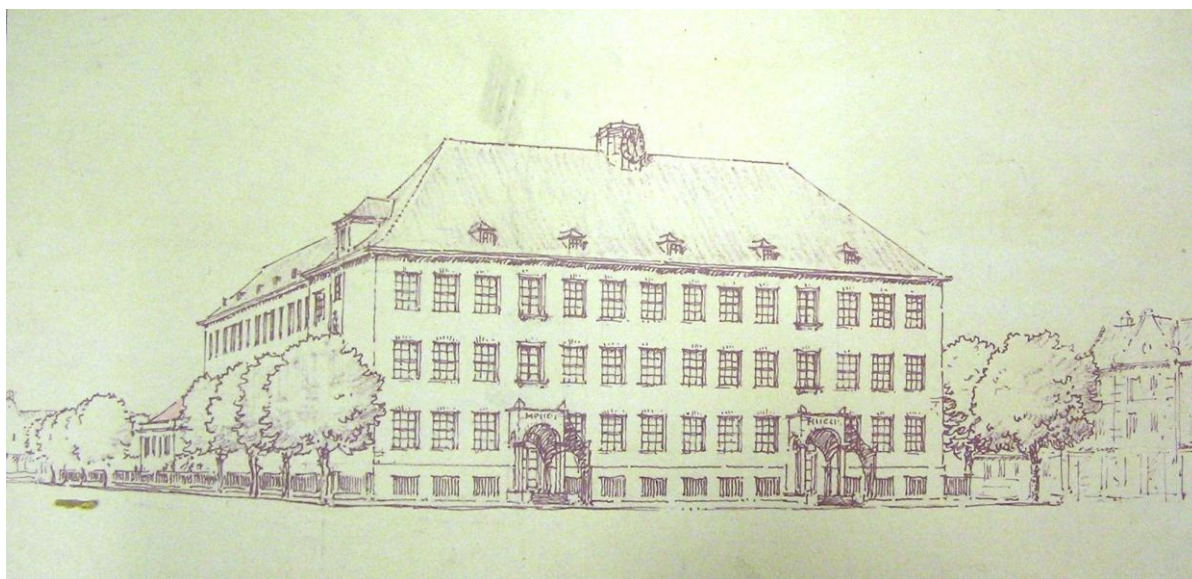
budov Thermia palace a Irma s budúcim prepojením na plánovaný kolnádobý most, ktorý neskôr, na začiatku 30. rokov postavil Emil Belluš. Napriek tomu, že Wimmer uvádzal pripravenosť k realizácii, hotel nebol postavený

V rámci nového urbanistického konceptu ubytovania kúpeľných hostí, sa na pravom brehu Váhu, v parku za kaplnkou, začalo s výstavbou kúpeľných penziónov. Aj keď je predpoklad skoršej projektovej činnosti Wimmera a Sönyiho v Piešťanoch, **vila Anna** pre notára Kajlichu nazývaná aj Haus Kajlich⁸⁸ (Sad Andreja Kmeťa 43), realizovaná v roku 1928 je prvou známou realizáciou. Vila v tvarosloví švajčiarskej a mediteránnej architektúry⁸⁹, s vysokou valbovou strechou, francúzskymi oknami s okenicami a kamenným soklom, sa vyznačuje množstvom remeselných detailov v interiéri aj exteriéri. Štuková výzdoba stropu v štýle Art Deco je rovnaká ako v dome E. Szönyiho v Bratislave. Dobré uvedenie sa v Piešťanoch im prinieslo ďalšie objednávky nie len v tomto meste, ale aj v Bratislave. Rodina notára Kajlichu bola spriatelena s bratislavskými rodinami, lekárov Gustáva Szamáka a Štefana Neuschela⁹⁰, ktorým sa budeme venovať neskôr.

(1927)

Získať štátnu objednávku bol pre domácich architektov stále problém. Neustále sa nám rozkrýva ich snaha a vytrvalosť uspieť v súťažiach, násobená neúspechom, hoci ich návrhy rešpektovali prostredie a bratislavskú stavebnú tradíciu (do ktorej výrazne prenikala moderna z českého prostredia). Pre porozumenie situácie okolo súťaží na Slovensku, píše R. Sedláková⁹¹: „*Vtedy sa zákazky zadávali súťažou a architekti súťažili hodne*“ Českí architekti spomínajú: „*Ved' my sme nemali prácu a skicovné bol dobrý príjem, hoci sme iba málokedy stavali. A súťažili všetci, najviac ako mohli, nebolo potrebné miesto ani poznať, pretože sa súťažilo o náčrty, nie o projekt ako taký. Pritom súťažné zadania na Slovensku boli pojaté veľkorysejšie a vo svojej rôznorodosti boli pestrejšie.*“

V archívnych materiáloch spolku Pressburger Kunstverein z roku 1927 je zaznamenané 3. miesto Wimmera a Szönyiho v súťaži na mestský starobinec. Ostatné ceny a odmeny získali – 1. miesto Balán a Grossman 2. miesto Skutecký a Holesch, odmena Belluš. Túto stavbu zatiaľ nevieme lokalizovať, Wimmer v súpise prác spomína súťaž na Lazaret. Koncom dvadsiatych rokov sa tradičná architektúra stále považuje za oficiálny stavebný sloh vhodný pre štátne budovy. V tomto presvedčení sa niesli ich dva ďalšie súťažné návrhy na školské budovy na okraji Bratislavy. „**Súťaž na školskú budovu**“ na dnešnej Českej a Osadnej ulici (pôvodne Schönbergova ul.) oboslali dvoma návrhmi pod heslom Zdraví a Náměstí.⁹²

Obr. 37 Súťažný návrh na školskú budovu na Osadnej ulici, heslo „Náměstí“. Zdroj: archív SNG

Architektonicky rovnako riešili aj ďalší súťažný návrh na Odbornú pokračovaciu školu na Vazovovej ulici.⁹³ (Učňovské pokračovacie školy na Vazovovej ulici boli realizované v rokoch 1928 – 1937, podľa návrhu českých architektov A. Balána a J. Grossmana.)

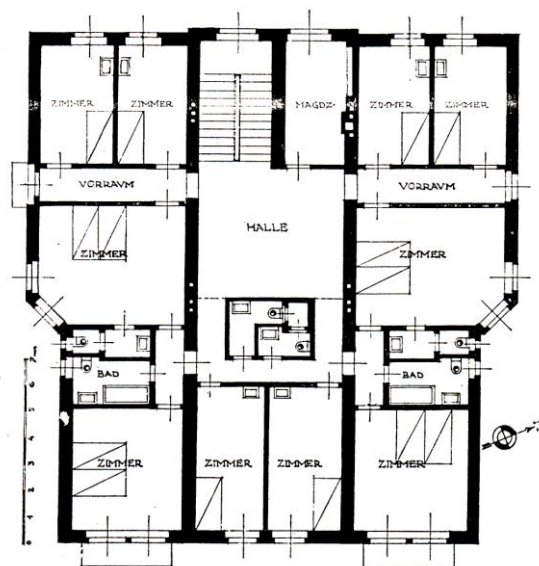
Spoločnými znakmi všetkých spomenutých návrhov je ťažká hmota stavby, rizality, vertikálne okná, vysoká valbová strecha s lucernou nad centrálne umiestneným vstupom a malé vikiere rozčleňujúce veľkú plochu strechy. Proporčne a tvaroslovne sú návrhy podobné realizovanému mestskému nájomnému domu na Grösslingovej 59 – 63 z roku 1919 – 1922. S klasicistickým konceptom školy boli v súťažiach neúspešní, v oboch prípadoch sa zrealizoval moderný návrh funkcionalistickej architektúry. Na Českej ulici Obecná a meštianska škola, od českých architektov Karla Seiferta a Pavla Smetanu (projekt a realizácia v rokoch 1927 – 1929), bola prvým príkladom uplatnenia školskej stavby na Slovensku bez historizujúcich slohov.

K. Honzík⁹⁴ sa vyjadril pochvalne o progresívnom koncepte usporiadania: „*Stavba zvýrazňuje jasnomný analytický spôsob metódy a naznačuje, že sa záujem presunul z ateliérového tvaroslovia na organizáciu života v najcivilizovanejšej podobe.*“

Spolok Pressburger Kunstverein prosperuje, so silnou dvojtisícčlennou základňou sa v roku 1927 stal najpočetnejším spolkom v meste. Obaja architekti, aktívni členovia, sa tešia z dosiahnutých spolkových úspechov. Neúspech v súťaži je vyvážený objednávkami od súkromných osôb a spolkov prepojených na nemecké a maďarské prostredie.

V roku 1927 opatrne zareagovali na moderné hnutie projektom **vily Riviera**⁹⁵ v Piešťanoch pre prokuristu Ede Tolnaia⁹⁶, nazývanú aj Haus Tolnai (Sad Andreja Kmet'a 80). Realizácia stavby prebehla v roku 1929. Vila určená pre ubytovanie kúpeľných hostí sa nachádza na nábreží Váhu, neďaleko ich tradičnej vily Anna, projektovanej roku 1926. Autori sa dostali do priamej názorovej konfrontácie so susednými puristickými stavbami penziónov z rovnakého obdobia (vila Paula od Artúra Szalatnai-Slatinského 1928-29, vila Lívia architekti Weinwurm a Vécsei, 1927), ktoré v celkovom kontexte nábrežia vyznievajú progresívnejšie. Bola to prvá realizácia objektu s plochou strechou a cítiť z nej nerozhodnosť a hľadanie vyjadrenia sa v novom štýle. Hmota objektu je tvorená jednoduchým kubusom, napriek tomu zámer riešenia vychádzal z tradičnej architektúry. Vodorovná rímsa oddeľuje ustúpené podlažie s terasou, otvory sú rámované plastickými ostentami, balkóny podopreté konzolami.

Dispozičné riešenie umožňovalo variabilne zoskupovať priestory. Princíp symetrického riešenia čelnej fasády, rozdelenie na zvislé pásy okien a balkónov v zrkadlovom obraze na strednej osi, motív strešnej terasy, tvaroslovné prvky - zábradlie, konzoly, kruhové okno - sú charakteristiky, ktoré preniesli aj o desať rokov neskôr do formálne jednoduchších stavieb.

Grundriss des I. Stockes.

Obr. 38 Vila Riviera/ Tolnai. Foto: Juraj Linzboth

Obr. 39 Pôdorys vily Riviera. Zdroj: Forum 1931

V roku 1927 sa rodili prvé skice budovy **Central Passage**⁹⁷, nachádzajúcej sa v bratislavskom historickom jadre na Laurinskej 17. Stavba patrí medzi jednu z najlepších realizácií ateliéru. Investorm bol Cirkevný umelecký spolok, účastinná spoločnosť, pôvodný názov bol Obchodný dom - Geschäftshaus Lorenzergasse.⁹⁸ Toto zadanie bolo veľkou výzvou pre architekta Wimmera, doposiaľ bojujúceho proti búraniu starých budov v historickom srdci mesta, ktoré nahrádzali nové, podľa jeho vyjadrenia nehodnotné. Po zbúraní dvoch domov s priechodnými dvormi, nachádzajúcich sa približne v mieste historickej mestskej brány (Laurinskej brány) a parkáne, mestská regulačná komisia stanovila maximálnu výšku nového objektu na 18 metrov. Posledné podlažie muselo byť ustúpené pod uhlom 45°. Podmienky zadané stavebnou komisiou boli progresívne a jednoznačné: „Podzemné priestory musia byť vetrané vzduchotechnicky, (úrad zrušil anglické dvorčeky situované do ulice), pasáž musí byť vetraná a osvetlená prírodným svetlom, po zamračení aj umelým, vykurovanie musí byť centrálné z kotolne v suteréne.

Kostra stavby musí byť železobetónová – riešená statikom, nie je povolené vystúpenie do ulice akýmkoľvek stavebným prvkom.“ Návrh prešiel určitým názorovým vývojom. Prvý návrh budovy z roku 1927, ktorý nepoznáme, bol úradom zamietnutý. Prvá známa skica znázorňuje objekt v hmote tak, ako ho poznáme dnes. Dekorácia na atike a nárožné akrotérie sú však v rozpore s veľkými presklenými plochami okien so zvýraznenými ostentami.

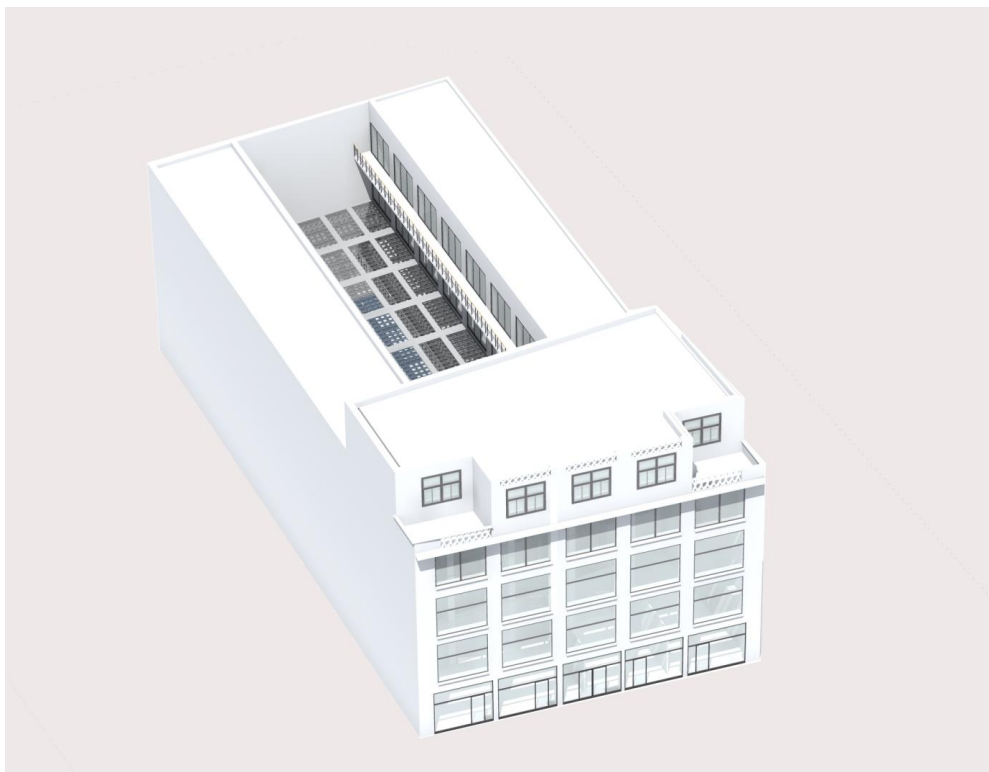
(1928)

V ďalšom roku 1928 zakreslili do projektu dispozičné zmeny. V pasáži navrhli štyri uzamykateľné brány a priechody cez mestskú tržnicu (priechody sú dnes nefunkčné) . V konečnej realizácii fasády bola zredukovaná zdobnosť kamenného profilovaného zábradlia na poslednom podlaží a odstránené nárožné akrotérie. Korunná rímsa naväzuje na rímsu susedného domu a veľké presklené plochy so šambránami sú v prostredí novotvarom, ktorý si našiel protipól až v oproti stojacej budove divadla zo štyridsiatych rokov.

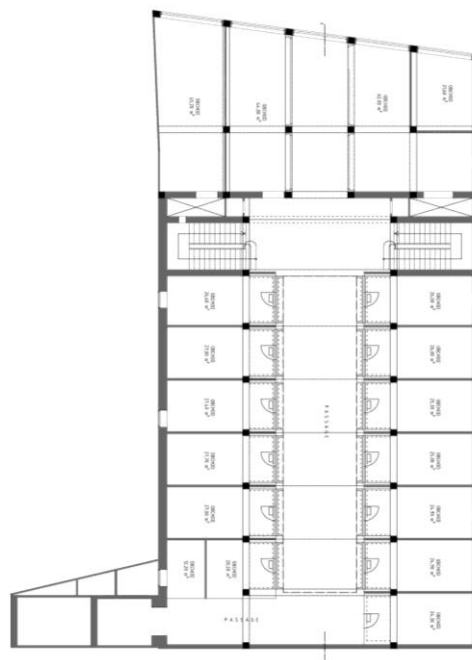

Obr.40 Central Passage, digitalizácia. Zdroj: podľa podkladov z AMB, digitalizácia L. Balúchová- S. Bezányiová

Stvárnenie fasády päťpodlažného objektu predstavuje ranný odborný názor na vzhľad modernej stavby v historickom prostredí. S hnutím funkcionalizmu aktuálne rezonoval interiér. Pri vstupe do pasáže upúta pozornosť jej priemyselný charakter. Viditeľné nosné železobetónové rámy nesúce sklobetónovú klenbu nad vnútorným átriom, sklobetón na podlahe pre osvetlenie suterénnych skladov, vodorovné členenie zábradlia pripomína zaoceánsky parník. Začiatkom storočia bola priznaná železobetónová konštrukcia iba v priemyselnej architektúre. V tejto stavbe bola hrubá krása materiálu povýšená do novej estetickej roviny. Architekti mohli interiér vybaviť noblesou nákupných galérii, zvolili však drsný industriálny výraz. Sklobetónová klenba⁹⁹ bola už akceptovanou novinkou a v danej dobe bola použitá na viacerých pasážach v Bratislave, v Prahe a iných mestách. Pozornosť si zaslúžil dnes neexistujúci interiér v štýle Art Deco predajne Cébé. Na prvom poschodí bola Café Simplon, priestory ktorej dlho slúžili ako divadelná kaviareň. Pôvodne bolo v objekte 30 kancelárii (mali tu sídlo aj projektové a stavebné firmy), 30 obchodov a 2 byty.

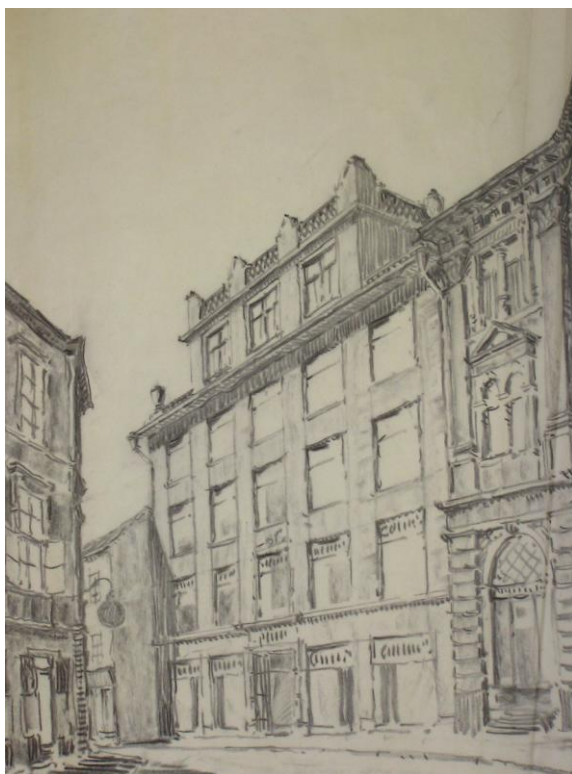
Obr. 41 *Central Passage, digitalizácia. Zdroj: podľa podkladov z AMB, digitalizácia L. Balúchová- S. Bezányiová*

Obr. 42 Central Passage, prestrešenie. **Obr. 43** Central Passage, pôdorys 1.NP.

Zdroj: podľa podkladov z AMB, digitalizácia L. Balúchová- S. Bezányiová

Stavbu zrealizovala v roku 1929 špecializovaná firma na železobetónové stavby Pittel und Brausewetter spolu s ďalšími dodávateľmi pre jednotlivé remeslá. Zámočnicke výrobky a patentované oceľové okná dodala firma A. Kraus, centrálné kúrenie Bratislavaer Zentralheizungs A.-G., zdravotnícké inštalácie Sanitas. Pražské firmy realizovali sklobetónové konštrukcie a nútené vetranie. Z technického vybavenia bol progresívne riešený detail odvodnenia sklobetónovej klenby a vetrania pasáže. Výtah situovaný vedľa schodiska, viedol zo suterénu, kde boli sklady, až do posledného piateho ustúpeného podlažia. Užívacie povolenie bolo vydané už v júli 1929. Môžeme konštatovať, že stavebný interiér tejto stavby je ich jediným jednoznačným prihlásením sa k moderne – funkcionalizmu.

Obr.44 Počiatkový návrh fasády. Zdroj: archív SNG

Obr.45 Central Passage, realizácia.

Zdroj: Forum 1931

V roku 1928, súbežne s projektom a výstavbou Central Passage sa venovali návrhom ďalších menších stavieb v Piešťanoch a Bratislave, ktoré sa nevymykali z ich štandardnej tvorby. **Hotel Cyril**¹⁰⁰ (Cyril Hof), na Kúpeľnom ostrove v Piešťanoch pre pacientov poisťovní, je prístavbou k existujúcemu secesnému kúpeľnému komplexu Pro Patria. Tento objekt je riešený veľmi utilitárne, bez pridanej architektonickej hodnoty. Nekonkuruje hlavnej secesnej budove. Z pôvodných troch krídiel budovy tvaru U, realizovaná bola polovica návrhu. Cyril Hof bol neskôr cieľom častých Wimmerových návštev. Jeho sestra Dora Wimmer Helmárová, vyštudovaná zdravotná a sociálna sestra, bola v istom čase riaditeľkou tohto zariadenia. Ďalšou piešťanskou stavbou bol **penzión Koss**¹⁰¹ pre lekára Dr. Emila Weisza na Nitrianskej ulici. Podobne ako pri vile Anna, realizácia bola v tvarosloví mediteránnej architektúry s dobrými proporciami a mierkou zapadajúcim do malomestskej zástavby. Dispozičné riešenie oboch zariadení bolo podobné, izby boli vybavené iba umývadlom a kúpeľňa bola spoločná na podlaží, čo bol v danej dobe bežný štandard.

Obr.46 Penzión Koss v Piešťanoch. Zdroj: Forum 1931

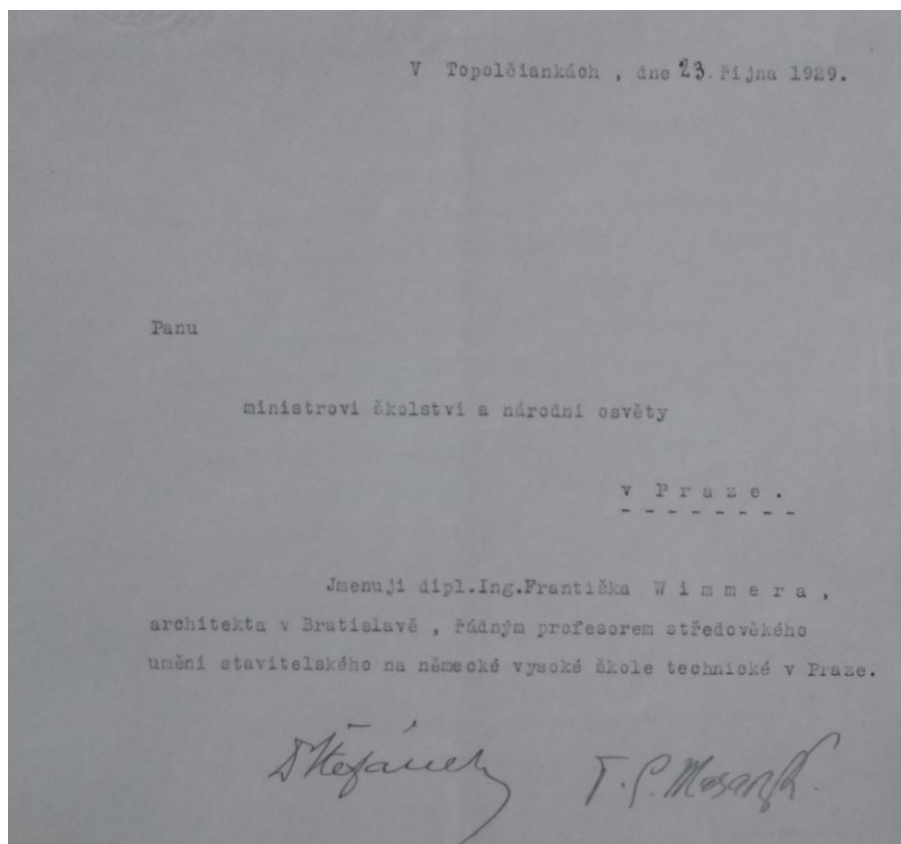
(1929)

3.2 PROFESOR FRANZ WIMMER - DTH PRAHA, 1929 PROJEKTY A REALIZÁCIE V OBDOBÍ 1929 -1939

Praha, hlavné mesto republiky, sa koncom dvadsiatych rokov spomína ako pulzujúce, mnohonárodnostné mesto, s početným zastúpením nemeckého obyvateľstva. V roku 1929 nastala v spolupráci architektov výrazná zmena. Franz Wimmer odchádza do Prahy. Jeho odbornosť, zameranú na pamiatkovú starostlivosť, ocenili v hlavnom meste Československej republiky a bol povolaný na miesto riadneho profesora stredovekého staviteľského umenia na Stavebnej fakulte Nemeckej vysokej školy technickej v Prahe, (DTH -Deutsche Technische Hochschule Prag).¹⁰² Wimmera si vybrali ako významného odborníka z praxe. Architekt bol ochotný prijať úväzok, iba ak bude priamo vymenovaný za riadneho profesora. Zdôvodňoval to aj poklesom jeho súčasne vysokého príjmu architekta. Zo spisov ¹⁰³školy vyplýva, že Wimmerove menovanie sa riešilo od roku 1928. Deň pred krachom na newyorskej burze, 23.októbra 1929 dekrétom podpísaným prezidentom Masarykom v Topolčiankach sa oficiálne stal profesorom a členom

pedagogického zboru¹⁰⁴ DTH. V Prahe na DTH urobil kariérny postup, o ktorom sa ešte zmienime. Jeho pražské bydlisko¹⁰⁵ bolo až do 5.mája 1945 na Zlatníckej ulici 10. V Bratislave, na ktorú bol stále pracovne naviazaný, sa s ním členovia spolku Kunstverein¹⁰⁶ v roku 1929 lúčili so slovami: „*Neradi ho nechávame ísť svojou cestou. Je to pravý Prešporčan, dúfame, že si na spolok zachová vernú spomienku.*“

Pripomenuli okrem iného Wimmerove zásluhy v oblasti pamiatkovej starostlivosti, to že sa zasadzoval za záchranu viacerých historických stavieb pred demoláciou alebo vystupoval proti nevhodným reštaurátorským zásahom. Jeho úsilie prirovnali k boju proti dávnej epidémii, ktorá zničujúco postihla bratislavské vinice. Odchodom do Prahy sa Wimmer vzdal funkcií v spolku, ponechal si iba členstvo vo výbore. Dovtedy prešiel skoro všetkými funkciami, okrem predsedníckej. To, že činnosť v spolku bola pre neho rovnako dôležitá ako činnosť architektonická je viditeľné aj z funkcií, ktoré zastával. V roku 1923 bol krátko

Obr.47 Menovanie F. Wimmera riadnym profesorom na DTH, podpísané prezidentom T.G. Masarykom. Zdroj: Národní archiv Praha

podpredsedom, krátko zastával aj funkciu majordóma (1921, 1926), kontrolóra (1928 – 1929), riaditeľa výstav (1927 – 1928).¹⁰⁷

Spolupráca na projektoch ateliéru napriek vzdialenosti pokračuje. Získaním profesorského titulu zmenili názov firmy na : Architekten Prof. F. Wimmer & A. Szőnyi. Aj keď bol Wimmerov podiel na činnosti ateliéru v nasledujúcich rokoch spochybnený, jeho účasť na neskorších projektoch potvrdili niektorí klienti. Rodinní príslušníci spomínali na jeho časté cesty medzi Bratislavou a Prahou na „rýchlom“ kabriolette Tatra, ktorý parkoval v podbrání wimmerovského domu na Michalskej 2, kde bolo oficiálne sídlo ateliéru až do jeho zrušenia v roku 1948.

(1930)

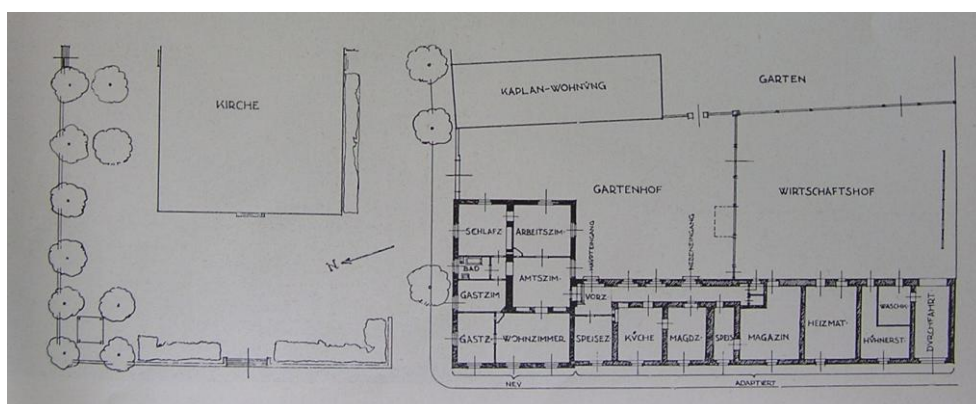
Obraz Slovenska tej doby v zahraničnej literatúre nebol lichotivý. Začiatkom 30. rokov mala Bratislava 93 189 obyvateľov. Bola regionálnym hlavným mestom krásnej, ale nerozvinutej poľnohospodárskej krajiny s chudobným a nevzdelaným obyvateľstvom. Praha bola reprezentant európskej dimenzie – európske veľkomesto so 676 657 obyvateľmi českého a nemeckého pôvodu, Brno bolo považované za druhé intelektuálne a priemyselné centrum – zvané aj predmestie Viedne. S počtom 221 758 obyvateľov bolo vedúcim modernistickým centrom vďaka jeho priemyselnej sile a medzinárodným kontaktom.¹⁰⁸

Hospodárska kríza začiatkom tridsiatych rokov spôsobila aj v Bratislave výraznejší nástup ľavicového hnutia, sprevádzaného novou architektúrou – funkcionalizmom s výzvou výstavby jednoduchých a lacných bytov. Nastáva stretnutie dvoch ideológií a kultúr: regionálny tradicionalizmus proti medzinárodnému hnutiu – funkcionalizmu. Modernisti kritizujú slovenskú buržoáziu pre jej prepych, cnosťou sa stáva rýchle a lacné stavenie. Bratislavské stavebníctvo sa orientuje na rozsiahlu výstavbu sociálnych bytov. Wimmer a Szőnyi sa do sociálnej výstavby nezapojili, naďalej ich klientelu tvorila majetnejšia vrstva nemeckej a maďarskej inteligencie, kontakt mali aj na príslušníkov šľachty. Nedostatok, následok hospodárskej krízy, mal dopad aj na spomalenú činnosť ateliéru.

V roku 1930 projektovali menšie stavby, prestavby a adaptácie. Dostavbou a prestavbou **fary v Piešťanoch**¹⁰⁹ na Štefánikovej 136 vznikla jednoduchá jednopodlažná budova v tradičnom nemeckom štýle stavania, v súčasnosti bez laťkových okeníc. V interiéri tehličkový obklad krbu a interiérového dverného ostenia, je zopakovaním motívu použitého v Szőnyiho vlastnom dome. Interiér, podľa fotografickej dokumentácie, je v duchu domácej útulnosti, s použitím prírodného dreva, tkaných kobercov, keramiky. Stavba fary sa dodnes vyznačuje kvalitnými remeselnými detailami, zachovanými aj po čiastočnej „obnove“ objektu.

Obr.48 Fara v Piešťanoch, súčasný stav po odstránení okeníc. Foto: Eva Borecká.

Obr. 49 Fara v Piešťanoch, pôdorys novej rožnej prístavby. Zdroj: Forum 1932

Malou, ale z hľadiska záchrany pamiatky významnou prácou bola obnova pavilónu postaveného roku 1773 na ulici Palisády v Bratislave. Dnes už neexistujúca stavba od architekta Rómischa, stála v záhrade Dr. Zoltána Slubeka, dlhodobého člena spolku Pressburger Kunstverein.¹¹⁰

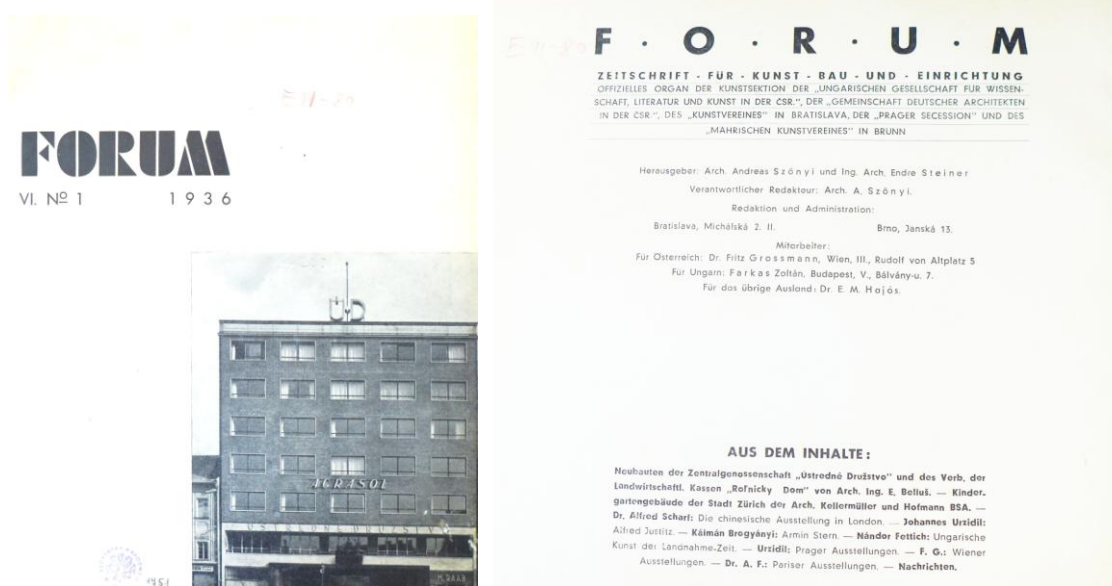
Firma Prof. F. Wimmer & A. Szőnyi, Architekten, mala v rozsahu prác aj dodávateľskú činnosť, ktorú viedol zodpovedný stavbyvedúci Endre Szőnyi. Z roku 1930 sa zachovali účty podpísané Szőnyim ako dodávateľom, za stavebné úpravy vykonané firmou vo wimmerovskom dome.

V roku 1930 do spolku Pressburger Kunstverein vstupuje viacero architektov a vytvárajú si vlastnú sekciu. V období pretrvávajúcej hospodárskej krízy a problémoch pri získavaní objednávok, pri ktorých boli uprednostňovaní hlavne architekti pražskí, v mene všetkých spolkov architektov v meste spisujú 14. 11. 1930 Memorandum¹¹¹ adresované Ministerstvu verejných prác ČSR v Prahe, ktoré podpísalo tridsať architektov. V ňom žiadajú, aby ministerstvo bralo do úvahy ich sekciu pri pridelovaní štátnych zákaziek. Poukazovali na to, že projektovanie mnohých pre Slovensko určených stavieb sa zadávalo už v Prahe na základe priamych vzťahov k jednotlivým zadávateľom. Memorandum bolo uverejnené v novom časopise Forum¹¹² v nasledujúcom roku.

Spolok v marci roku 1931 žiadal listom mesto, aby pri pripravovaných projekčných prácach vzalo do úvahy architektov, menoslov ktorých bol v prílohe (24 mien). Zároveň podotýka, že *...nikdy nám neboli zadané mestské práce, ale daňový úrad na nás nikdy nezabudne.*

Časopis FORUM

V núdznom roku 1931 boli úspechom korunované snahy o založenie spolkového periodika. Z. Francová s kolektívom sa archívnym výskumom venovala okolnostiam vzniku časopisu.¹¹³ Zakladateľ, vydavateľ a zodpovedný redaktor Endre Szőnyi vo februári predstavil novinárom mesačník FORUM, s podtitulom časopis pre umenie, stavbu a interiér. Hlavným cieľom malo byť informovanie verejnosti o dielach umelcov žijúcich na Slovensku. Ako uviedol, z technických a finančných dôvodov ho nevydával spolok, ktorý s ním úzko spolupracoval. Údajne prvé číslo napísal a zostavil sám, s finančnou podporou Adolfa Wimmera. Bratislavské sídlo redakcie bolo tak ako ich ateliér, vo wimmerovskom dome na Michalskej 2.

Obr. 50 Obálka časopisu *Forum* 1936. Zdroj: SNG

Okolo časopisu boli združení najmä architekti nemecko-maďarského a židovského pôvodu. V septembri 1932 podporilo svojimi podpismi periodikum 19 architektov: Danielis, Florians, Geyduschek, Holesch, Konrad, Levatic, Ludwig, Quastler, Schreiber, Skuteczky, Spitzer, Sporzon, Steiner, Stark, Szalatnai, Szönyi, Vécsei, Weinwurm, Wimmer. Následne sa v podtitule FORUM začalo uvádzať: „*je časopisom architektov, stavebných odborníkov, výtvarných umelcov a umeleckých remeselníkov v ČSR, tlačovým orgánom sekcie architektov a výtvarných umelcov združených v Bratislavskom umeleckom spolku a to za spolupráce Združenia nemeckých architektov v ČSR.*“ V tiráži tretieho ročníka (1933) bolo uvedené, že je oficiálnym orgánom umeleckej sekcie Maďarskej spoločnosti pre vedu, literatúru a umenie v ČSR, Bratislavského umeleckého spolku a Nemecko-moravského umeleckoremeselného zväzu v Brne. Felix Haas¹¹⁴ tvrdí, že časopis bol orgánom menšinových nemecky a maďarsky hovoriacich architektov a vydávali ho židia. Redakcia časopisu sa rozrástla o pobočku v Brne, so sídlom na Jánskej 13, ktorú zastupoval architekt Endre Steiner (uvádzaný ako vydávateľ) v spolupráci s architektom Františkom Kalivodom. Brnenská redakcia reflektovala špičkovú architektúru na Morave. Rozšíril sa okruh prispievateľov, časopis mal stálych dopisovateľov z Maďarska a Rakúska. V roku 1934 má Forum administráciu v Prahe (Dittrichova 9), v Ostrave a Liberci.¹¹⁵ V roku 1937 sa zmenil podtitul na Časopis pre architektúru, voľné a úžitkové umenie. Aký bol konkrétny prínos Franza Wimmera pre obsahovú stránku časopisu zatiaľ nie je známe. Mnoho článkov

venujúcich sa pražskej architektúre nie je podpísaných, čo kladie otázku, či ich autorom nie je práve Wimmer. Tématický záber redakcie, na danú dobu a podmienky v ktorých fungovala, bol obdivuhodný. Na stránkach časopisu boli uverejnené štúdie a eseje z celého spektra umenia, recenzie a anotácie o knihách, výstavách, konferenciách a kongresoch architektonických či umenovedných. Čitatelia získavali vybrané informácie o kultúrnych udalostiach v Nemecku, Francúzsku, Veľkej Británii, Taliansku, Rakúsku, Španielsku a v ďalších krajinách. Zoznamovali sa s modernými štýlmi a trendami, aj so starým umením. Výnimočné postavenie zaujala spolupráca s fotografickým Atelier de Sandalo, ktorý jedinečne dokumentoval kvalitu československej architektúry.¹¹⁶

Cenným svedectvom, z ktorého obsahu čerpali ďalší bádatelia, je laudácia architekta Emila Belluša k Szönyiho narodeninám¹¹⁷: *„Andrej Szönyi v roku 1931 -1938 na podnet Bratislavského umeleckého spolku organizuje a všestranne rediguje trojjazyčný, neskôr dvojjazyčný odborný časopis Forum, venovaný architektonickej tvorbe a výtvarnému umeniu. Bol to jediný mesačník svojho druhu na Slovensku, ktorý osem rokov poskytoval aj publikačné možnosti v oblasti konkrétnej výtvarnej tvorby na Slovensku. Časopis mal dobrú obsahovú aj grafickú úroveň a architekt Szönyi ho viedol s rozhladom v pokrokovom duchu. Časopis bol obľúbený a čítaný, mal na svoju dobu veľký počet odberateľov za hranicami a tak pomáhal publicite domácej tvorby aj za hranicami štátu, čo viedlo k výmene poznatkov, k nadväzovaniu stykov a rýchlejšiemu rozvoju mladej slovenskej tvorby. Szönyi ako výborný architekt a redaktor sa vždy s veľkým nadšením pričíňoval aj o propagáciu umenia nielen prostredníctvom časopisu, ale aj organizovaním častých zájazdov do Viedne s prehliadkou pamiatok, umeleckých zbierok a architektúry. Tieto štúdiijné cesty v nemalej miere prispeli k výtvarnému rozhladu výtvarníkov, mladých kritikov ako aj zájemcov o umenie.“*

(1931)

V prvom ročníku časopisu Forum¹¹⁸ publikovali Wimmer a Szönyi svoje najlepšie návrhy a realizácie vytvorené do roku 1931. Projekt gréckokatolíckeho kostola v Rusínsku (autorský názov článku, pravdepodobne v obci nachádzajúcej sa v okolí Svidníka), Centrál pasáž v Bratislave, návrh mestskej záhrady v Bratislave s Rigeleho plastikou, stavby v Piešťanoch – vila Riviera, vila Anna, penzión Koss, návrhy krbov v článku Neuzeitliche

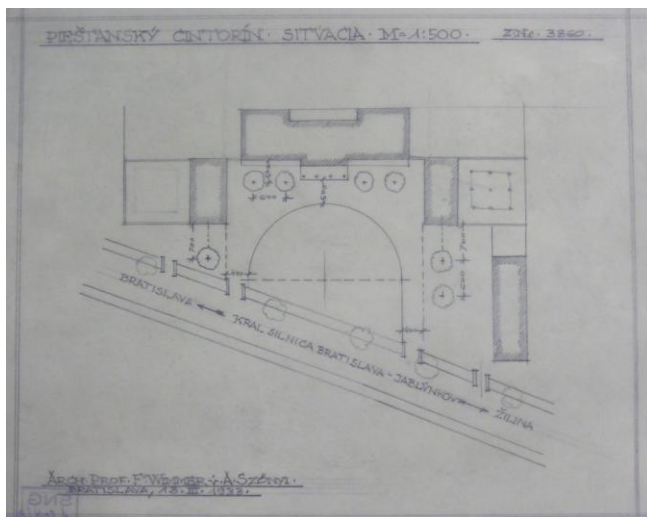
Kamine (pri jednej realizácii krbu je uvedený ako spoluautor architekt Ch. Ludwig). Typ krbu s otvoreným ohniskom si dali patentovať.

Ateliér v 1931 začal pracovať na projekte **Nového cintorína v Piešťanoch**¹¹⁹ na Bratislavskej ceste, ktorý sa natiahol na niekoľko rokov (1931 – 1933), kým dospeli k realizácii (pravdepodobne v roku 1936 – 1937). Cintorín je delený pre židovskú, katolícku a evanjelickú náboženskú obec, kde každá mala svoju vlastnú rozlúčkovú sieň. Klasicizujúca ústredná budova – tradičná a kľudná architektúra so stĺpovým portikom a zvonnicou je vizuálne prepojená bránami s dvomi bočnými budovami do jedného celku. Realizovaná zvonica je obdobou strešnej lucerny, motívu ktorý sa doposiaľ objavil iba v súťažných návrhoch. Tradičné prvky, ktoré dokázali primerane premietnuť do modernej doby, s dobrým konceptom a detailami.

Zaujímavo je riešené osvetlenie v interiéri katolíckej časti, kde uplatnili formu stropného kríža so svetlom. Interpretácii tohoto riešenia sa venovala B. Polomová¹²⁰, ktorá ho definovala: *„Teologická interpretácia kostola je významnou inšpiráciou pre jeho architektúru a umenie. Svetlo je nositeľom symbolu konkrétnej náboženskej pravdy. Takže pri návrhu prirodzeného a umelého osvetlenia nejde o formálne utváranie efektnej scény.“*

Obr. 51 Nový cintorín v Piešťanoch. Zdroj: Forum 1937

Obr.52 Návrh cintorína v Piešťanoch. Zdroj: Forum 1937 **obr.53** Interiér katolíckej časti.

Zdroj: Forum 1937

Napriek pretrvávajúcim dôsledkom hospodárskej krízy E. Szönyi udržuje spolok, ktorý mal sídlo v jeho dome na Kapitulskej 13a aj keď s problémami, ale v činnosti. Dlhodobo zastával funkciu majordóma (1921, 1923, 1927 – 1931), bol tiež podpredsedom (1926) a kontrolórom (1928).¹²¹

Časovo nezaradený, ale pravdepodobne z roku 1930-31, je súťažný návrh „Ideový návrh novostavby služobného úradu v Šamoríne“, pod heslom Justícia.¹²² Súťaž oboslali návrhom v tradičnom koncepte. Ďalšia výzva z tohto roku bola adresovaná priamo pre profesora Wimmera. Státní památková správa pre Slovensko mu zaslala list, s výzvou na účasť v súťaži na reguláciu zástavby okolo dómu sv. Martina zo strany Staromestskej ulice. Wimmer navrhol zástavbu tradičnými stavbami po oboch stranách veže dómu.¹²³

Málo známou oblasťou ich projektovej činnosti boli návrhy verejných priestranstiev a parkov. V časopise Forum 1931, publikovali aj realizáciu mestskej záhrady so sochárskym dotvorením – plastikou mladej ženy od A. Rigeleho. Ako miesto pôsobenia architektov udávajú v texte Prahu a Bratislavu.

(1932)

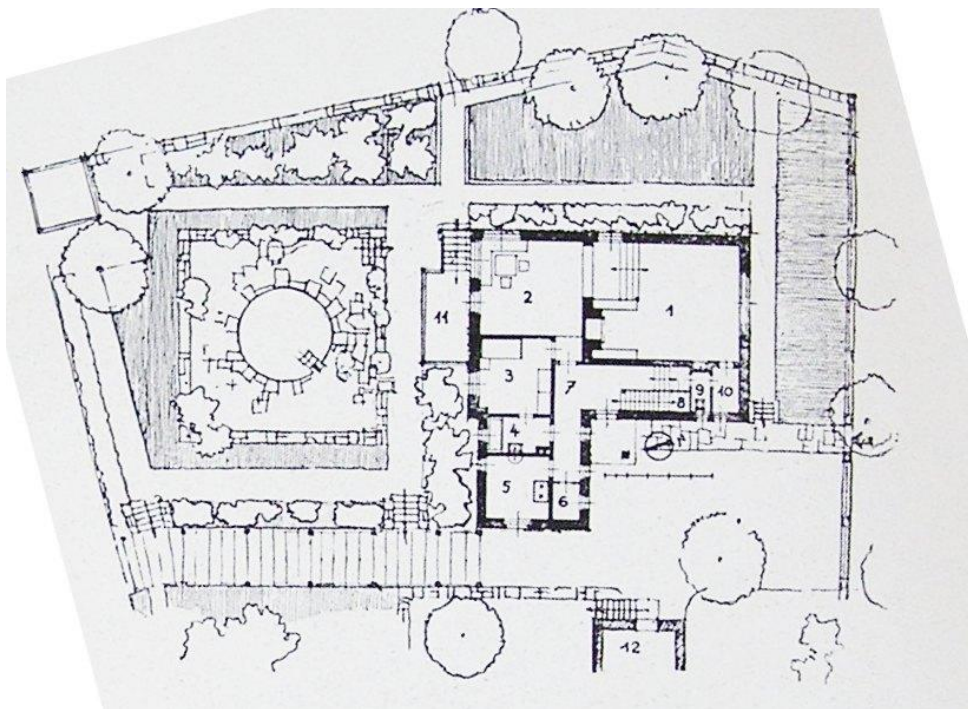
Ďalšie roky sú sprevádzané dôsledkami krízy, ale aj urbanistickými explóziami. Boli to roky motorov, zbrojenia a politického extrémizmu. Prežívajúci spolok Pressburger Kunstverein sa v roku 1932 zápalisto vyjadruje proti zbúraniam domov na Hurbanovom námestí a následnej výstavbe Karfíkovho Obchodného domu Baťa. Szönyi zastáva funkciu majordóma spolku aj v nasledujúcich rokoch (1932 – 1934, 1938, 1941 – 1942). Členov

ubúda, spolok sa snaží udržať aj organizovaním malých spoločenských stretnutí a prednášok o umení. Z tvorby ateliéru v 1932 je známy projekt a realizácia rodinného **domu maliara Janka Alexyho** v obci Banka pri Piešťanoch na Rádiovom vrchu. Pôvodne mal byť súčasťou plánovanej umeleckej kolónie. Z celého zámeru sa realizoval iba tento jeden dom. Klára Kubičková¹²⁴ o tomto zámere píše: „*Janko Alexy chcel v Piešťanoch založiť umeleckú kolóniu. S touto myšlienkou sympatizovali Z. Palugyay, M. Benka, J. Kolár, L. Čemický. Postavený bol však iba dom J. Alexyho, v ktorom býval do roku 1937, potom sa presťahoval do Bratislavy. Dispozícia jednopodlažného domu bola –obývacia izba, kuchyňa, spálňa, ateliér so skladom obrazov. Pod vysokou strechou bol priestor na spanie“. Pred vstupom do domu arkádový portikus, na južnej strane záhrada s okrúhlym zapusteným bazénom a terasa s viničom. Za domom na svahu bol klenutý vstup do pivnice. V dome boli krásne detaily napr. Palugyayho maľba na dverách vedúcich na povahu.*“

Tento dom môžeme vnímať ako komplexné autorské dielo, potvrdzujúce ich schopnosť vytvoriť dokonale príjemný domov, neoddeliteľne zakomponovaný do záhrady. Početná fotodokumentácia dokumentácia uverejnená v časopise Forum 1933 potvrdzuje zrelý štýl ich architektonického uvažovania. Dom je v súčasnosti po radikálnej prestavbe, ktorá poprela jeho pôvodný vzhľad.

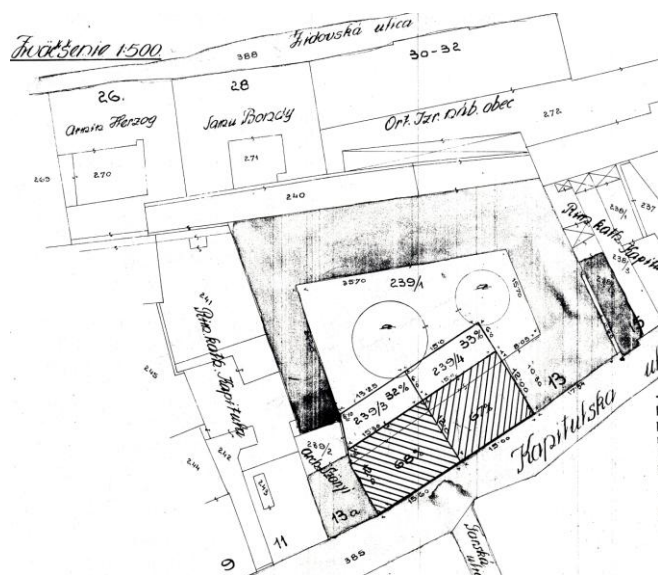
Obr.54 Rodinný dom maliara J. Alexyho, Piešťany, pôvodný stav. Zdroj: Forum 1933

Obr.55 Rodinný dom maliara J. Alexyho, Piešťany, situácia pôvodný stav. Zdroj: Forum 1933

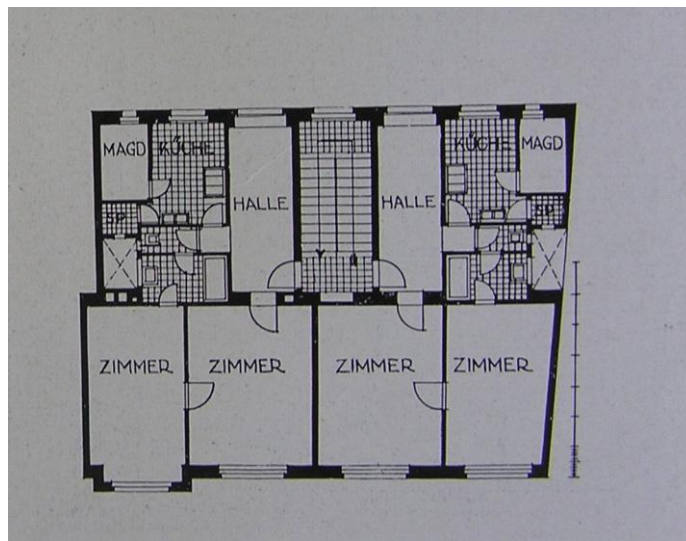
(1933)

Szönyi v núdzových rokoch po kríze udržiava spolkový duch a k funkcii majordóma si v roku 1933 priberá aj povinnosti pokladníka (funkciu pokladníka vykonával aj v ďalších rokoch 1933 – 1934, 1937 – 1938, 1942). Väčšia objednávka pre ateliér prišla z Bratislavy od **Československej maďarskej vedeckej literárnej a umeleckej spoločnosti**, ktorá bola taktiež členom spolku Kunstverein a vydávala ich časopis Forum. Pre túto spoločnosť v historickom jadre mesta na Kapitulskej 13, vyprojektovali a o rok postavili bytový dom¹²⁵, kde mali byť aj priestory pre činnosť spoločnosti. (Činnosťou spoločnosti mala byť starostlivosť o rozvoj maďarskej vedy, literatúry a umenia v ČSR. Spoločnosť vystupovala ako nepolitická, usporadúvala prednášky, rozpravy, výstavy a exkurzie, vydávala zborníky, časopisy.) Stavba vznikla na mieste zbúranej časti uličného krídla esterházyovského paláca, ktoré bolo rozparcelované po cca 270 m². Dnes už neexistujúci objekt¹²⁶ bol trojpodlažný s vysokou sedlovou strechou a obytným podkrovím. E. Szönyi bol zodpovedným stavbyvedúcim a staviteľom bola bratislavská firma Jozefa Erdélyho. Napriek množstvu drobných stavebných firiem a stavebných živnostníkov, ktorí prišli z Čiech, v Bratislave realizovali projekty Wimmera a Szönyiho iba spoľahlivé domáce stavebné firmy (podľa výsledkov výskumu).

Obr. 56 Bytový dom pre Maďarskú vedeckú spoločnosť, na Kapitulskej ul., situácia.
 Vľavo je Kapitulská 13a a vyznačený dom E. Szönyiho. Zdroj: AMB

Motív arkiera a horizontálne okná delené na výšku na trojmo pripomínali v susedstve stojaci Szönyiho dom, čo bolo aj podmienkou pre vydanie stavebného povolenia. Na prízemných oknách stavebný úrad požadoval košovité mreže, aké boli na okolitých historických objektoch, tie však neboli zrealizované. Podkrovné byty s ateliérom boli vsadené do vysokého krovu. V rovine strechy sa objavili vo forme dvoch vikierov s pultovou strechou.

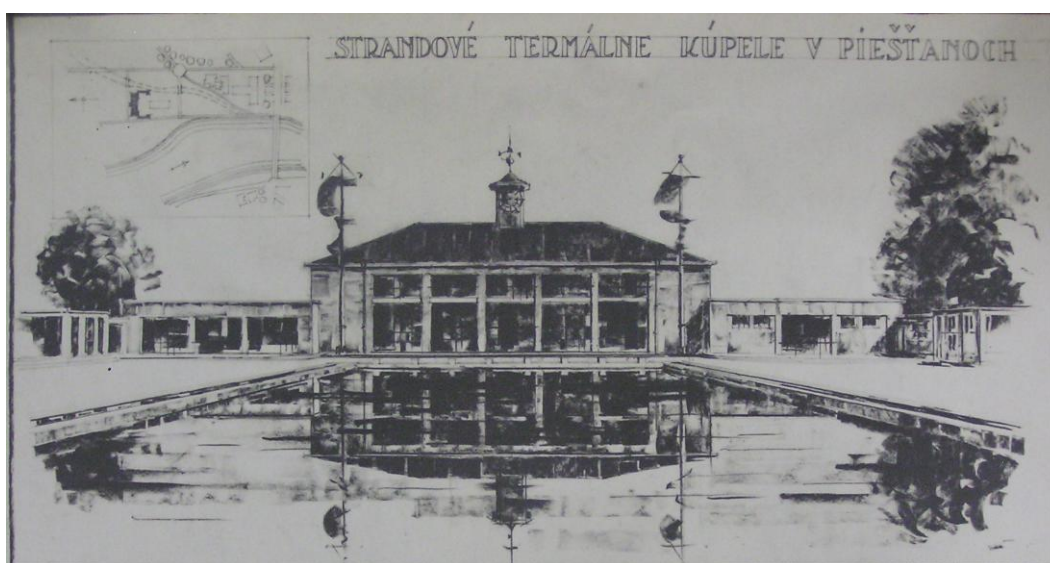

Obr. 57 Bytový dom pre Maďarskú vedeckú spoločnosť, na Kapitulskej ulici, dnes zbúraný

Obr. 58 Pôdorys bytového podlažia. Zdroj: Forum 1937

Práve tento tvar vikiera vsadeného do vysokej valbovej streche sa nám objavuje vo viacerých realizáciách. Dvorná fasáda, do ktorej boli orientované kuchyne, kúpeľne a izby slúžok, bola riešená puristicky. Samotné byty disponovali skromnejšou plošnou výmerou, boli dvojizbové, s priechodnými izbami o rozlohe 15 a 20 m². K elegantnému vybaveniu, aj keď malého bytu, patrili drevené obklady stien. Takéto dispozičné riešenie bytových domov bolo štandardné a všeobecne osvedčené, bolo podriadené tradičnému konceptu architektúry a uličnej zástavbe.

Začiatkom 30. rokov vstúpila propagácia hygieny v najrozličnejších formách do svojej vrcholnej podoby. Šport, hygiena a štát sa stávajú heslom doby zakladajúcej moderný životný štýl. Funkcionalistickí architekti sa snažia riešiť kúpele účelnejšie, napr. ako „továreň na umývanie“. Budovanie krytých plavární bolo v začiatkoch a ideálom moderného bazéna v 30. rokoch bola budova s otvárateľnou presklenou južnou stenou¹²⁸ od Martina Elsässera, postavený v roku 1928 na frankfurtskom predmestí Fechenheim. Za vybudovanie termálneho **kúpaliska Eva**¹²⁷ v Piešťanoch s vnútorným a vonkajším bazénom sa zasadzoval prokurista Edmund Tolnai. Na jeho podnet roku 1933 vypracovali projekt, realizácia stavby prebehla počas roku 1934. Reakcia na modernosť je už v prvých návrhoch, do ktorých sa osobitým spôsobom pretavil „frankfurtský typ kompaktnej krabice“ s presklenou a otvárateľnou južnou stenou. Symetrická kompozícia areálu kúpaliska je situovaná pozdĺž rieky Váh a cesty v kúpeľnom parku. V počiatočnom návrhu mala hlavná budova s vnútorným bazénom charakteristickú valbovú strechu s lucernou.

Obr. 59 Návrh kúpaliska Eva, Piešťany. Zdroj: Balneologické múzeum Piešťany

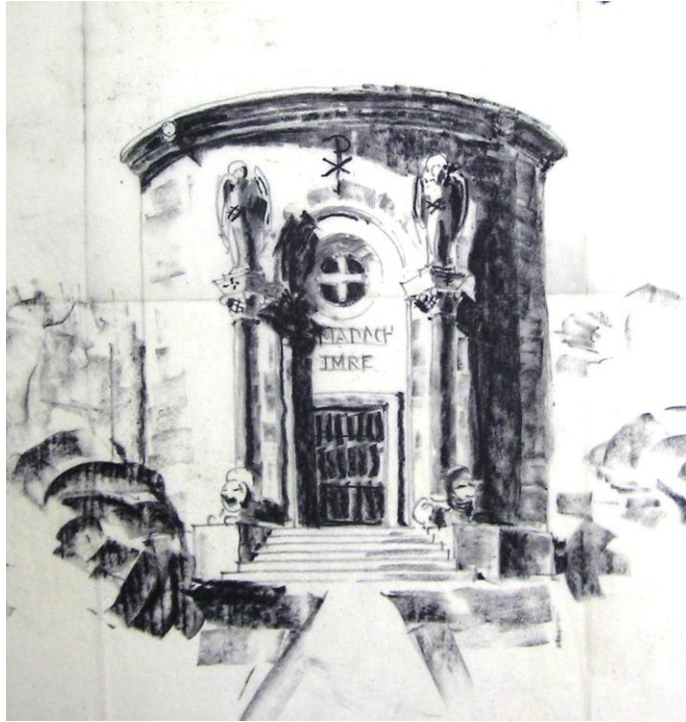

Obr. 60 Realizácia kúpaliska Eva Piešťany, dobová fotografia. Zdroj: Balneologické múzeum Piešťany

Obr.61 Interiér krytej plavárne. Zdroj: Balneologické múzeum Piešťany

Pravdepodobne to bol v Prahe pôsobiaci F.Wimmer, ktorý neskôr prizval k spolupráci pražského plavca a architekta Václava Kolátora, autora najmodernejšej a najväčšej plavárne v Československu na Barrandove. Po jeho vstupe do autorského tímu bola z projektu odstránená valbová strecha, zrealizovala sa iba lucerna na plochej streche (neskôr odstránená).¹²⁹ Architektonické riešenie krytej plavárne rezonovalo s riešením športových stavieb v Čechách aj v Nemecku. (Publikovaných napr. v časopise *Moderne Bauformen*, august 1936.) Význam riešenia spočíval v pochopení nastupujúceho trendu, priznania funkcie vo fasáde a v hmote budovy. Neskoršiemu projektu¹³⁰ rozvoja areálu sa venoval už iba Szönyi v roku 1950. V nerealizovanom projekte riešil kabínkovú budovu, letnú pokladňu, prístavbu bytového krídla, detský bazén a bazén pre neplavcov.

Z roku 1933 pochádza aj nerealizovaný **návrh hrobky Imre Madácha** v Dolnej Strehovej¹³¹, okres Veľký Krtíš. Priamym zadáním, Maďarská vedecká, literárna a umelecká spoločnosť v Bratislave poverila „staviteľa Szönyiho a vysokoškolského učiteľa Wimmera“ vytvorením pamätníka. To, že predlohou architektom bolo secesné mauzoleum v Krásnohorskom Podhradí, je viac ako zřejmé. Architekti situovali do parku pri madáchovskom kaštieli pohrebnú kaplnku kruhového pôdorysu zastrešenú plytkou klenbou. V záverečnom hodnotení sa komisia priklonila k menej patetickému riešeniu a realizovaný bol návrh N. Horánszkeho so sochou A. Rigeleho inšpirovaný Madáchovým románom *Tragédia človeka*. Architektúra kostolov, kaplniek a hrobiek od Wimmera a Szönyiho a symbolika nimi používaná nie je zosumarizovaná a dostatočne preskúmaná. Pohybovali sa však v rovine klasicistických inšpirácií a alegórií.

Obr.62 Návrh hrobky Imre Madácha v Dolnej Strehovej. Zdroj: SNG

Zaujímavý je z tohto roku publikovaný názor historika¹³² na modernú architektúru, ktorá je neustále konfrontovaná s architektúrou tradičnou : „Aj úprimný priateľ moderného usilovania stavebného a architektonického, nemôže si dokázať, že by z diela modernej doby mnoho bolo cenného aspoň v približnom a skromnom pomere k podielu doby starej.“

(1934-1935)

V nasledujúcom roku 1934 sa venovali adaptácii bratislavskej kaviarne Berlin, v spolupráci sa staviteľmi Alexandrom Feiglerom a Franzom Krumlom. Od rodiny grófa Esterházy¹³³ prišla posledná známa požiadavka, vyriešiť dispozičnú úpravu neogotického kaštieľa v Galante. Z nasledujúceho roku je projekt a realizácia menšieho nájomného domu so štyrmi bytmi v Piešťanoch na Bernolákovej 8 pre Jána Antoša, správcu hotela Pro Patria a Cyril Hof v Piešťanoch, v ktorom potomkovia stavebníka žijú dodnes.¹³⁴ V súkromnom živote bol rok 1935 významný pre Endre Szónyho. Vo veku 50 rokov sa oženil¹³⁵ a svedkom na svadbe mu bol priateľ a spolupracovník Franz Wimmer. Manželka, o osemnásť rokov mladšia Anna Kullmannová pochádzala z rodiny bratislavského

klampiara. Szönyiovci vlastné deti nemali. V roku 1942 si adoptovali nevlastnú sestru jeho manželky Anny, Gizellu Kullmanovú nar. v roku 1937.

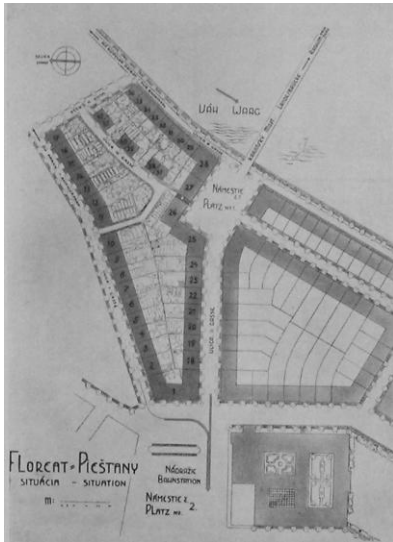
(1936)

Paradoxne, napriek zlej politickej prognóze pre Európu, druhá polovica 30. rokov 20. storočia bola pre piešťanské kúpele úspešným obdobím. Legislatíva bola naklonená veľkým urbanistickým konceptom, investičné spoločnosti sa zaujímali o voľné pozemky v meste. Mesto a park s množstvom vzácnej zelene mali pripomínať stredomorské kúpeľné mestá, ktoré navštevovala solventná klientela. Kúpele sa stali miestom stretávania sa svetovej noblesnej spoločnosti, boli vybudované, moderný a elegantný vzhľad získalo aj centrum Piešťan. Pobyt v kúpeľoch bol spoločenskou prestížou. Ako zaujímavosť sa spomína pobyt maharadžu z indického Hajdarábadu v roku 1934 a jeho očarenie slovenským folklórom. Známosť s generálnym riaditeľom kúpeľov Ľudovítom Winterom a s ľuďmi spriaznenými s vedením kúpeľov, priniesla ateliéru mnohé objednávky z Piešťan už v minulosti. (Ľ. Winter bol členom Kunstverein asi až v rokoch 1940-1941.)

V roku 1936 pracovali na pomerne veľkom urbanistickom projekte práve pre toto mesto. Z hľadiska koncepcie zámeru to bola ich ďalšia a posledná reakcia na budovanie európskych záhradných miest.

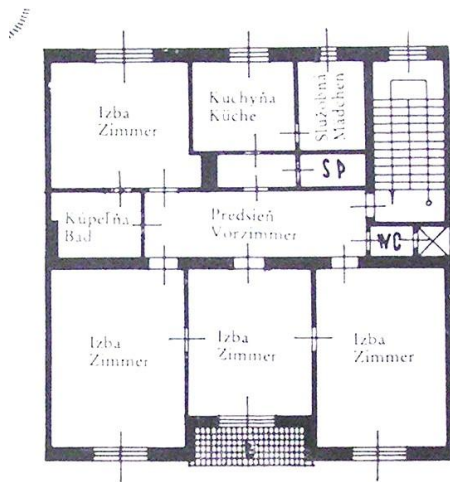
Obr.63 E. Szönyi s manželkou Annou a dcérou Gizelou. Zdroj: archív rodiny Gáboríkovej

Obr.64 Situačný plán Floreat - Piešťany. Prospekt s projektami domov. Zdroj: SNG

Obr. 65 Dom MUDr. Wohlensteina, na Nálepčkovej ul., Piešťany, súčasný stav.

Foto: Eva Borecká.

Obr.66 Dom Typ A, pôdorys a perspektíva. Prospekt s projektami domov. Zdroj: SNG

Ateliér vypracoval pre účastinnú spoločnosť **Floreat** zastavovací plán „záhradnej osady“. Záhradná osada¹³⁶ bola navrhnutá pri rieke Váh, medzi mestom a štátnou cestou vedúcou ku Krajinskému mostu. Vyššia vybavenosť záhradnej osady stavbami typu gymnázium, kostol, kláštorň komplex a ďalšie budovy, bola plánovaná z druhej strany Krajinského mosta. Urbanistický návrh sa realizoval iba sčasti. Do roku 1939 bolo postavených – spolu desať domov, niektoré aj od iných autorov, sústredených najmä na Nálepčkovej ulici.¹³⁷

Po vojne sa vo výstavbe nepokračovalo. Typovo veľmi podobné domy, ako projektovali pre osadu Floreat, v meste postavili v už predchádzajúcich rokoch. Tradičné a vcelku nenápadné stavby poskytovali príjemný komfort bývania a boli žiadané. Na rozdiel od mnohých avantgardnejších a modernejších, sú doposiaľ zachované v pôvodnej podobe.

V Bratislave vládne stavebný boom, búrajú sa celé ulice a štvrte, napriek tomu architekti Wimmer a Szőnyi stavajú skôr menšie stavby pre súkromný sektor mimo Bratislavu. V roku 1936 sa pravdepodobne naposledy zúčastnili architektonickej súťaže, ktorá bola vyhlásená na Národnú banku Československú v Bratislave.¹³⁸ Súťaž vyhral návrh Emila Belluša, s návrhom blízkym Stile Littorio, ktorý sa realizoval.

Prekvapením a vybočením zo známych tvorivých štandardov dvojice je **pohrebná kaplnka kňazov vo Vrbovom** neďaleko Piešťan. Autorstvo potvrdzuje záznam vo farskej kronike¹³⁹ o vyplatennom honoráre.

Obr. 67 Kaplnka vo Vrbovom. Foto: Eva Borecká.

Obr. 68 Chata v Ústí nad Labem. Zdroj: Forum 1936

Architektúra tohto malého dielka je organická, so zvonnicou a opornými piliermi z lomového kameňa. V protiklade je strohá ústredná fasáda so vstupom do hrobky. Z diela cítiť silnú inšpiráciu vidieckou, prírodnou architektúrou v mediteránnom prostredí. Stavbu pohrebnej kaplnky môžeme porovnať s jedinou známou realizáciou Wimmera v Čechách, víkendovou chatou¹⁴⁰ pri Ústí nad Labem, projektovanou v spolupráci s ing. Rosou Assmann. Obe stavby, majú uvoľnený autorský rukopis a spoločným pre ne je koncept využitia lomového kameňa a zakomponovania diela do prírodného prostredia.

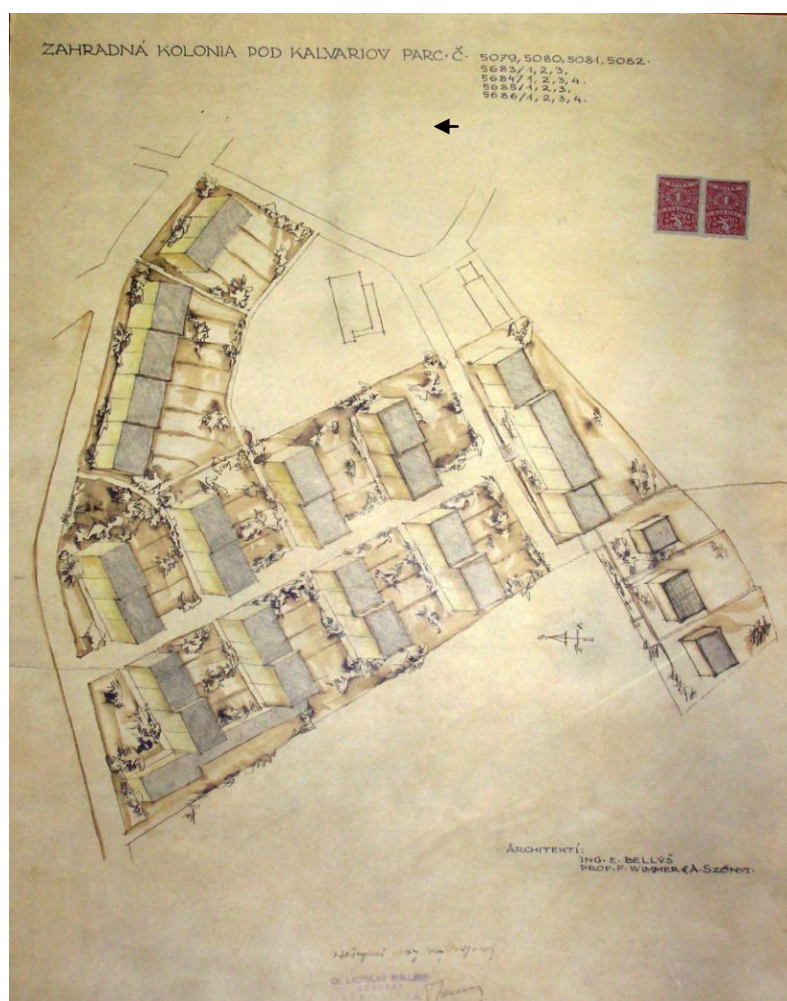
(1937)

K zohratej tvorivej dvojici v roku 1937 pribudol ďalší autor, čo bolo v ich prípade výnimočné, bol ním Emil Belluš (architekt mladší o 14 rokov). Vďaka Ľudovítovi Winterovi mal už Emil Belluš v Piešťanoch realizované svoje vrcholné dielo - funkcionalistický Kolonádový most. Bol známym a vyhľadávaným architektom.

Spoločne s Wimmerom a Szönyim pracoval na nere realizovanom projekte piešťanského reálneho gymnázia.¹⁴¹ V návrhu badať ich názorovú blízkosť a cit pre tradičnú architektúru.

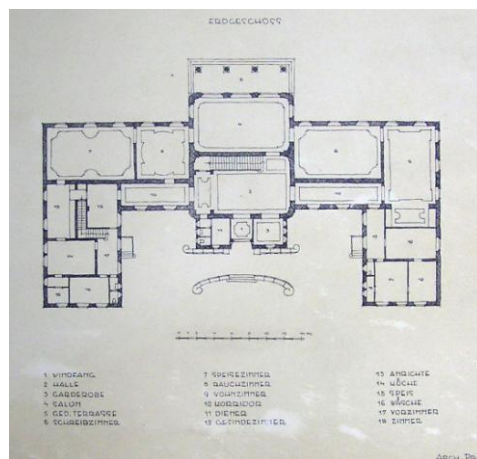
V spolupráci s Emilom Bellušom boli aj pri urabanistickom návrhu na záhradnú kolóniu v Bratislave **Pod Kalváriou** (parc. č. 5079 – 5082), situovanú medzi dnešné ulice Nekrasovova, Prokopa Veľkého, Havlíčkova, Břeclavská. Návrh, skôr skica, nie je datovaný, mohol byť vyhotovený v rokoch 1937-38, kedy boli s Bellušom v užšom pracovnom kontakte.¹⁴²

Rozsah riešeného územia nebol veľký. Zástavbu tvorila skupina 30 rodinných domov, zoradených v piatich radoch v usporiadaní: dvojdomy, päť radových domov a tri izolované domy. Návrh sa nere realizoval, územie je zastavané jedným radom domov pri dnešnej Nekrasovovej ulici.

Obr. 69 Návrh zástavby Pod Kalváriou, spoluautor E. Belluš. Zdroj: archív SNG

Zaujímavým zadáním v danej dobe bol **projekt kaštieľa v Dubodieli**¹⁴³ v časti Patrovec pre markgrófa Alexandra Pallavicini. Bol vyhotovený, podľa popisu na výkrese, koncom roku 1937 v Prahe aj v Bratislave. Realizácia ekleticistickej stavby prebehla v nasledujúcom roku avšak v skromnejšej forme. Aj na tomto diele je viditeľné, že architekti vďaka klasickému vzdelaniu sa úlohy zhostili s ľahkosťou.

Obr.70 Návrh kaštieľa v Dubodieli. Zdroj: archív SNG **Obr.71** Pódorys prízemia. Zdroj: archív SNG

Obr.72 Realizácia kaštieľa v Dubodieli. Zdroj: archív Evy. Boreckej

(1938)

Politické udalosti roku 1938 už vzbudili opodstatnené obavy z možnej vojny. V marci bolo Rakúsko obsadené Nemcami, v septembri Mníchovskou zradou prišlo Česko o pohraničné oblasti, v novembri Viedenskou arbitrážou Slovensko o južné územia štátu a Zakarpatsko. Zlyhanie československej buržoáznej vláducej vrsty bolo jednou z príčin povojnového nástupu stalinizmu, ktorý osudným spôsobom ovplyvnil ďalší život (aj Wimmera a Szónyiho). Vývoj nezadržateľne speje k rozbitiu republiky. V architektúre Európy nastala silná vlna návratov k tradicionalizmu, k historickým formám-klasicizmu, monumentalite a demonštrácii moci.¹⁴⁴

Po Viedenskej arbitráži 2.novembra 1938 v dôsledku ktorej Československo muselo odstúpiť Maďarsku územia s maďarsky hovoriacim obyvateľstvom, spolok Pressburger Kunstverein zisťoval kto z umelcov ostal ešte „maďarský“ a je ochotný zúčastniť sa ďalšieho spolkového života.¹⁴⁵ V 1938 vychádzajú posledné čísla časopisu Forum. Kritika spoločných pomerov zaznievala zo stránok časopisu od roku 1933 od víťazstva Národnosocialistickej strany v Nemecku a nástupom Hitlera k moci. Paradoxne táto kritika zaznievala od národnostnej menšiny, architektov nemeckého a čiastočne maďarského kultúrneho okruhu. Kritizovali zatvorenie Pavicovo orientovanej školy Bauhaus v Dessau¹⁴⁶, aj Goebbelsovu kultúrnu reformu, poukazovali na klady nemeckej moderny, atď. Vzhľadom na radikálne zmenené politické pomery zánik liberálneho časopisu bol len epizódou v rade nasledujúcich udalostí.

Zvýšená stavebná aktivita, ktorá zavládla ako následok obavy z možnej vojny a znehodnotenia financií, priniesla ateliéru architektov Wimmera a Szónyiho viac objednávok ako zvyčajne. Príslušníci majetnejšej vrstvy spoločnosti vkladali úspory do výstavby, či už vlastného domu alebo nájomného domu. Napokon, v meste bol vždy trvalý nedostatok bytov. Rýchlosť výstavby bola pozoruhodná, stavba bola vyprojektovaná, schválená aj postavená v priebehu sezóny. Priemysel a sociálna výstavba bola sústredená vo východnej časti mesta. Územie Hausberl-hradného kopca, napriek neustálemu zahusťovaniu výstavby sa stále považovalo za noblesnú a atraktívnu lokalitu s dobrým vzduchom a peknými výhľadmi na mesto. Výstavba víl, rodinných a nájomných domov sa posúvala vysoko do riedko obývaných oblastí, do záhrad a vinohradov – na vrchol Mudroňovej ulice a na svah nad Dunaj. Tento rok bol prelomovým v ich tvorbe, najmä posunom k puristicky ladeným stavbám. Stavby z roku 1938 majú charakteristické znaky: hladká fasáda, vysoká

sedlová strecha pri vilách alebo plochá strecha s ustúpeným posledným podlažím pri nájomných domoch, ostenie okien naznačené v omietke, arkier alebo balkón podopretý konzolami, vyskytuje sa výzdoba fasády reliéfom od Aloisa Rigeleho. Ostatné detaily sú výrazne redukované na funkčnú nevyhnutnosť a rýchle stavenie.

V poslednom roku známej spolupráce zostali v segmente návrhov bývania – vily a malé nájomné bytové domy. Už spomínané bratislavské vily z dvadsiatych rokov pre Dr. Czabána, Dr. Fleischhackera a vily z roku 1938 postavené v lukratívnej lokalite Hausbergl pre vyššiu spoločenskú vrstvu môžeme nazvať aj únikom stavebníkov z reality. Ako píše F. Achleitner¹⁴⁷, v súvislosti s hnutím Heimat v nemecky hovoriacich krajinách, „buržoázia sa ocitla pod tlakom straty ideálneho sveta, pohlcovaním prírodnej krajiny veľkomestom a ohrozovaná silnou organizovanou vrstvou proletariátu“. Vytvorenie ideálneho domova, romantického a izolovaného od narastajúceho veľkomesta, bolo inšpiratívne aj pre bratislavských stavebníkov.

Vila pre významnú osobnosť, zakladateľa slovenského interného lekárstva, **MUDr. Ladislava Déreera**, ešte aj dnes stojí osamotene na hradnom vrchu nad Dunajom na Údolnej 12 a je neprehliadnuteľná vďaka vysokej valbovej streche. Objavujú sa atribúty tradičnej architektúry, ktoré sme videli na stavbách v predchádzajúcich rokoch. Dvojpodlažná stavba je symetrická, s terasou podopretou stĺpmi. Vo vysokej sedlovej streche s námetkami je centrálné umiestnený väčší vikier zastrešený sedlovou streškou.

Obr.73 Vila MUDr. Déreera, pôvodný stav. Zdroj: archív SNG

Horizontálne, zvisle delené okná boli pôvodne opatrené laťkovými skladacími okenicami (v súčasnosti nahradenými žalúziami). Vila svojimi rozvinutými spoločenskými priestormi reprezentovala postavenie svojho majiteľa. Vstup bol na rovnakom podlaží ako obývačka s terasou a s panoramatickým výhľadom na rieku. Obývačke dominoval centrálné umiestnený krb s hustým tehličkovým obkladom, okolo neho pohodlne rozložený mestský nábytok – vysoké čalúnené kreslá, čajové stolíky a nízke knižnice. Klára Kubičková píše: „... veľmi príjemný na bývanie, domácky útulný.“ Zaznamenala aj existenciu skriň v predsieni, s maľbami štyroch ročných období od netere Dr. Déreera maliarky Ester Šimerovej Martinčekovej. Z pôdorysu tejto miestnosti bola vyčlenená alkovňa s dreveným obložením stropu, s lavicami a stolom, riešená vo vidieckom štýle. Na pripomenutie, tieto interiérové variácie boli použité v piešťanských realizáciách - rodinnom dome maliara Janka Alexyho aj farskom dome. Členenie priestoru obývacej izby, ktorá mala veľkú rozlohu, vidno už na ranných Wimmerových kresbách. Časť izby bola navrhnutá s trámovým stropom (dreveným, neskôr železobetónovým rebierkovým), časť so stropom hladkým (obloženým drevom, alebo dekorovaným štukovou výzdobou). Podobne bola riešená obývačka v Szónyiho rodinnom dome na Kapitulskej 13a (dnes 12). Že nešlo o autorský prístup vidno z dobových nemeckých a rakúskych časopisov. Nakoľko zachovaná dokumentácia nie je signovaná nie je známe, či je vila dielom oboch architektov alebo iba Szónyiho, ako uvádzajú niektorí autori.¹⁴⁸ V týchto rokoch však dokázateľne spoločne pracovali na viacerých projektoch. Súčasťou domu bola aj prírodne riešená záhrada s terasami a kamennými múrikmi.

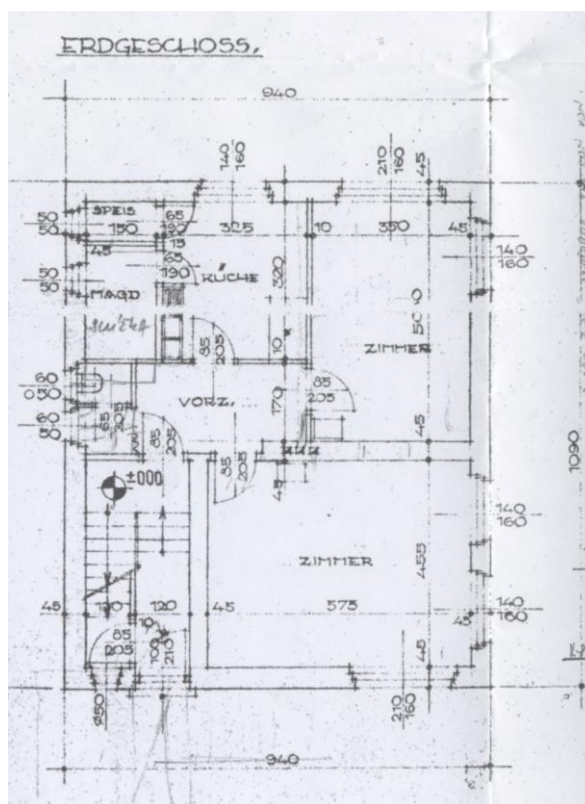

Obr.74 *Návrh a realizácia interiéru vo vile MUDr. Déreera. Zdroj: archív SNG.*

Ďalšou realizáciou z tejto lokality je rodinný dom MUDr. Štefana Neuschela¹⁴⁹ na Mudroňovej 72. Bol postavený v roku 1938, rešpektujúc požiadavky majiteľa, ktoré zneli: „jednoduchá dvojpodlažná budova, bez ozdôb, slnečná, s jedným vstupom do objektu“. V danej dobe stál osamelo na vrchole hradného kopca v nezastavanej časti Mudroňovej ulici, obkolesený marhuľovými sadmi. Klient, lekár-pôrodník v nemocnici na Zochovej ulici, (napriek sťaženému dochádzaniu do mesta nemal auto a dopravu v lokalite zabezpečoval povozník s koňom) si vybral parcelu s výhľadom na mesto. Neokázalý rodinný dom je samostatne stojacou kockou zastrešenou vysokou stanovou strechou. Všetky štyri fasády sú riešené rovnocenne. Na stavbe nie je uplatnené členenie na reprezentačnú a funkčnú fasádu. Architekti zrealizovali majiteľovu predstavu o priestore, izby presvetlili rohovými oknami. Funkcionalistické kruhové okno pri vstupných dverách odľahčilo inak strohú vstupnú fasádu. Vo vile upustili od reprezentačného prepojenia denných priestorov. Dispozícia bola riešená skromnejšie, ale účelne. Na zvýšenom prízemí bola obývačka, pracovňa lekára, kuchyňa s malou izbou slúžky a WC. Na poschodí boli dve prepojené spálne a kúpeľňa prístupná z chodby a z jednej spálne.

Obr.75 Dom MUDr. Neuschela, súčasný stav s novým strešným vikierom. Foto: Eva Borecká

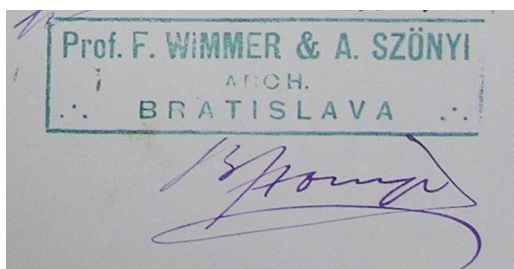

Obr.76 Pôdorys dennej časti domu. Zdroj: archív majiteľa

Táto dispozícia je zachovaná aj v súčasnosti. V polozapustenom suteréne bola donedávna funkčná kotolňa na tuhé palivo, sklad, práčovňa. Garáž bola súčasťou projektu, je prístupná z exteriéru. Mimo dispozície podlaží, za dverami je schodisko s terazzovou povrchovou úpravou, ktoré vedie až do podkrovia v danej dobe neobývaného. (Vikier je novotvar zo súčasnosti.)

Veľká záhrada nebola prepojená s dennou časťou domu a doposiaľ je riešená ako úžitková. Okná prízemí sú zamrežované horizontálnymi mrežami, čo bola požiadavka klienta pre zvýšenie bezpečnosti v blížiacich sa neistých časoch.

Technické vybavenie domu a vybavenie interiéru je pôvodné a funkčné. Taktiež vybavenie kuchyne, ktoré pozostávalo zo sporáka na pevné palivo, keramickej drezovej výlevky a dreveného kredenca je zachované. Zariadenie dennej časti sa líši od predchádzajúcich interiérov. Je strohejšie, navrhol ho stavebníkov priateľ Emil Belluš, moderným jednoduchým hranatým nábytkom. Dom a interiér sa zachoval v pôvodnej podobe, v čase výskumu v ňom bývala manželka a dcéra pôvodného majiteľa. Kvalita prác je evidentná do dnešných čias, ich diela bez väčšieho zásahu aj po 70 rokoch „pekne“ starnú.¹⁵⁰ Podľa vyjadrenia v čase výkumu žijúcej manželky Dr. Neuschela: „*Architekti pracovali pre klientelu, ktorá ich vedela zaplatiť, pre ľudí uznávaných, kultúrnych a spoľahlivých, nemuseli to byť však vtedajší majetní.*“ Spomínala, ako počas výstavby osobne obaja chodili kontrolovať postup prác a remeslá objednávali priamo cez svoju firmu – Prof. F. Wimmer a A. Szőnyi – Architekten. Dom postavila firma Štefana Elefantiho.

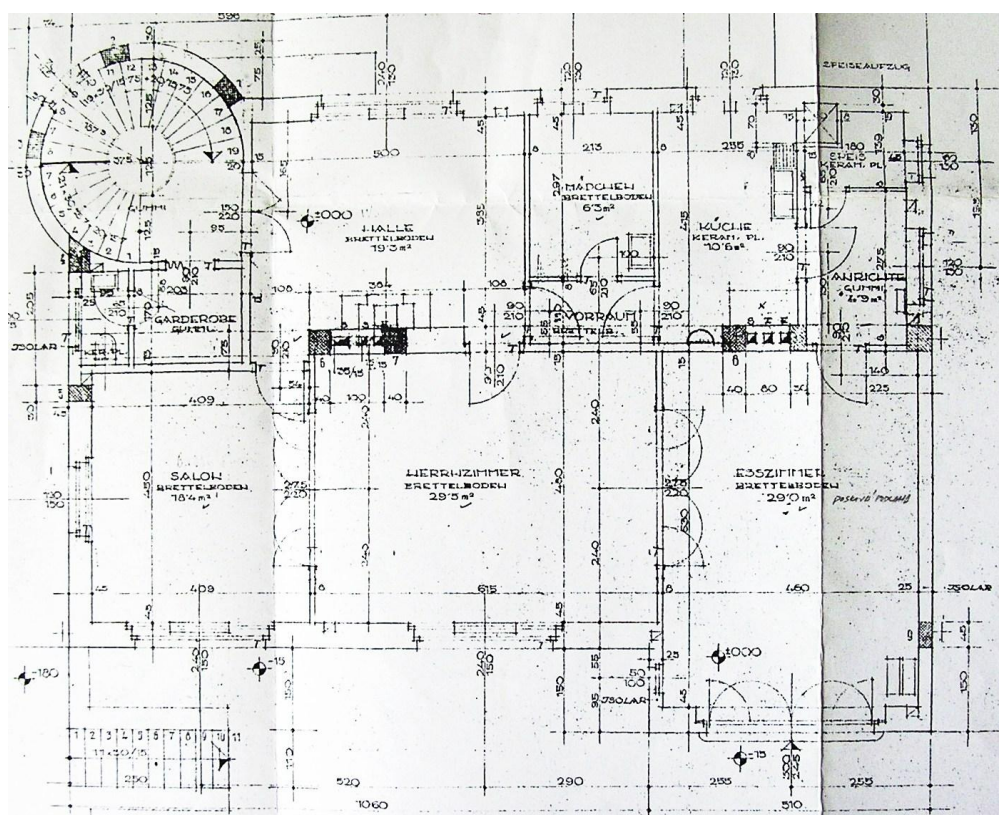
Obr.77 Vila MUDr. Szamáka. Foto: J. Linzboth.

Z tvorby Wimmera a Szőnyiho sa tvaroslovne vymyká reprezentatívna trojpodlažná **vila MUDr. Gustáva Szamáka**¹⁵¹, nachádzajúca sa v lokalite hradného kopca na Partizánskej 6. Napriek niekoľkým atribútom funkcionalistickej architektúry, v konečnom dôsledku stavba vyznieva tradične. Je možné, že Wimmer pre stavbu vily rodinného priateľa priniesol inšpiráciu z Prahy? Vila je porovnateľná s pražskou vlastnou vilou architekta Otta Rothmayera z roku 1928. Podobná kompozičná schéma, do ktorej je premietnutý vplyv tradičného slovinského architekta a autora prestavby pražského hradu Jože Plečnika¹⁵² s ktorým Rothmayer úzko spolupracoval. Doktor Szamák bol chirurgom/primárom a pôvodným zámerom stavebníka bolo na pozemku vystavať súkromné sanatórium, prevádzkovo prepojené na jeho neďaleké pracovisko v evanjelickej nemocnici na Partizánskej ulici. (V nemocnici pracoval ako lekár aj jeho brat.) V čase, keď zadal architektom objednávku na projekt, bol už známym lekárom a požadoval reprezentačné bývanie. Pochádzal z bohatej evanjelickej maďarskej meštianskej rodiny, bol dlhoročným priateľom rodiny Wimmerovcov a rovnako dlhoročný člen spolku Kunstverein. Vila bola postavená do svahovitého terénu s výhľadom na mesto zo všetkých obytných priestorov. (Náklad na stavbu bol 595.000,- Kč. za túto sumu už bolo možné postaviť menší nájomný dom alebo štyri rodinné domy typu domu dr. Neuschla). Strecha trojpodlažného objektu je

plochá so zavesením pre slnenie, neskôr preskleným, vybavená sprchou. Stvárnenie fasád domu je diferencované podľa funkčného významu. Kým južná fasáda je reprezentačná, severná ku ktorej je obrátený susedný rodinný dom E. Belluša je účelová.

Uličnú fasádu domu zdobí reliéf hlavy jeleňa¹⁵³ s krížom medzi parožími – symbol sv. Huberta a poľovačky, ku ktorej mal majiteľ vily vrelý vzťah. Reliéf zhotovil sochár Alois Rigele na základe ideového návrhu F. Wimmera.

Miestnosti a zóny v dome boli delené na obslužné a obsluhované. Hospodársky vstup do domu bol zo severu vedľa garáže. Na tomto podlaží – prízemí boli miestnosti personálu, skladové priestory a hrubá kuchynská prevádzka. Majitelia vstupovali do domu zo severu za valcovitým nárožím. Hneď vo vstupnej predsieni boli dvere do hospodárskej časti domu a otvorené kruhové schodisko vedúce na obytné podlažia. Expressionistické, široké, avšak nie veľmi pohodlné schodisko je situované do ulice v priznanej valcovitej forme. Osvetľujú ho tri nad sebou radené úzke vertikálne okná s polkruhovým zaklenutím na každej pomyslenej medzipodeste. Pri pohľade z posledného podlažia do zrkadla schodiska sa vytvára dynamický veľkorysý priestor

Obr.78 Vila MUDr. Szamáka, pôdorys dennej časti domu. Zdroj: archív majiteľa

Reprezentačné denné priestory- piano nobile- na prvom poschodí boli navzájom prepojené dvojkridlovými dverami v radení: salón – pánska izba – jedáleň s východom na terasu a s výhľadom orientovaným na hrad a strechy Starého mesta. Obytná časť bola nadradená záhrade s vymedzenou hranicou exteriér- interiér. Terasa vznikla na zasypanom mohutnom opornom múre vybudovanom na hranici pozemku. Na prvom poschodí boli aj pomocné priestory - hala, šatník a WC, dokončievacia kuchyňa a prípravňa, izba slúžky. Na druhom poschodí boli samostatné spálne jednotlivých členov rodiny, izba slúžky, šatník a dve kúpeľne. Progresívny železobetón bol použitý iba čiastočne na strednom nosnom múre, inak je stavba tradičná murovaná. MUDr. Szamák sa do vily sťahoval z veľkého meštianskeho bytu na Štefánikovej 6/a. Podľa spomienok syna Štefana, do pôvodného bytu (alebo do novej vily ?) navrhol architekt Szónyi spolu s priateľom Slonom (Wimmerova prezývka podľa obchodu U Slona) aj nábytok. Charakterizoval ho takto: „*Bolo toho veľa, bol ťažký a stabilný.*“ Meštiansky interiér bol vybavený starožitnými doplnkami, obrazmi a striebrom. V lokalite ešte zostaneme. V susedstve s vyššie spomentým domom MUDr. Szamáka, na Hlavatého 6 stojí trojpodlažný nájomný dom s plochou strechou pre Wimmerovu rodinnú priateľku **Hilde Stritzlovú**.¹⁵⁴

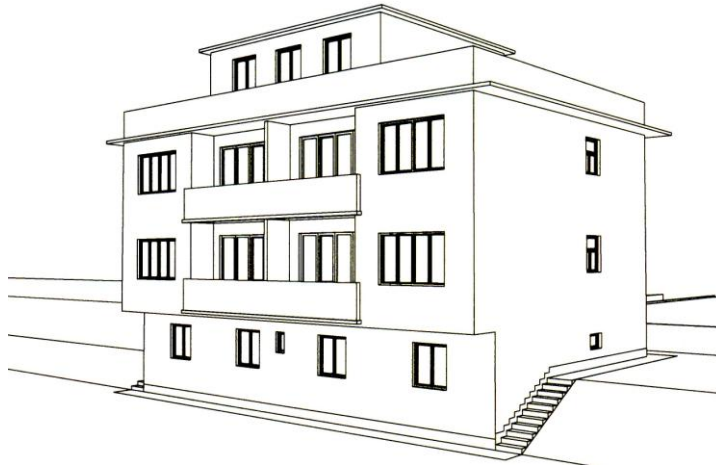

Obr.79 Schodisko vo vile MUDr. Szamáka Foto: Eva Borecká

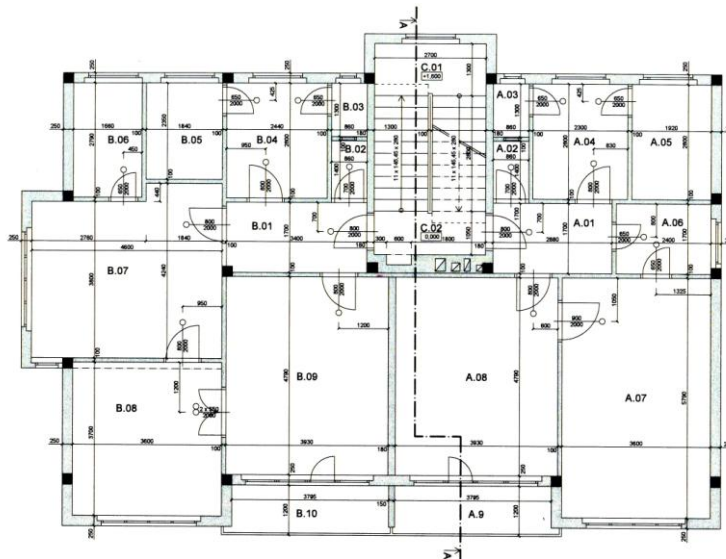

Obr. 80 V popredí vila MUDr. Szamáka, vpravo nájomný dom Hilde Stritzl, vľavo časť rodinného domu Emila Belluša. Zdroj: archív SNG

Tento osvedčený typ architektúry a dispozície, niekoľko krát použitý autormi napr. aj v Piešťanoch, nenesie žiadne individuálne posolstvo, ale plne rezonuje s architektonickými štandardami nájomných domov projektovaných architektmi nemeckého kultúrneho okruhu. Navrhnutý bol v roku 1937 a postavený v roku 1938. Reprezentačná fasáda orientovaná na východ s výhľadom na mesto je osovo symetrická, s horizontálnymi oknami, v strede prerušená zapusteným balkónom, ktorý jej dal príjemnú plasticitu. Na južnú fasádu umiestnili arkier s obývačkou. Na západnú fasádu, od mesta odvrátenú, situovali malé okná pomocných bytových priestorov a čiastočne vypustenú hmotu schodiska. Byty boli 2-3 izbové, so samostatnou kúpeľňou a kuchyňou. Aj keď byty neboli rozľahlé, domácnosti si držali slúžku. Jej malá izba bola pri kuchyni. Na prízemí boli 2 garáže, byt domovníka a 2 kancelárie. V suteréne bol navrhnutý kryt a kotelňa na pevné palivo.

Obr. 81 Nájomný dom *Hilde Stritz*. Zdroj: AMB, digitalizácia M. Cihň-J. Petrik

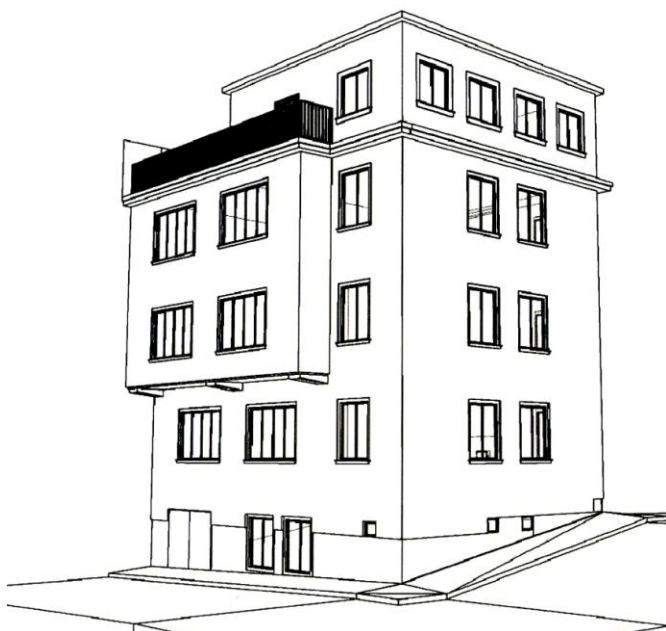

Obr. 82 Nájomný dom *Hilde Stritz*, pôdorys podlažia. Zdroj: AMB, digitalizácia M. Cihň-J. Petrik

Plochá strecha lemovaná zábradlím niesla nadstavbu - spoločné hospodárske priestory – žehliareň a sklad náradia. Podľa stavebných regulatív z roku 1932 v lokalite boli predpísané šikmé strechy. Po prvotnom odmietnutí stavebným úradom v roku 1937, projekt bol úradom odsúhlasený vo februári roku 1938 a v júni získali povolenie na užívanie stavby. Realizácia bola zverená známej a skúsenej firme na železobetónové konštrukcie Pittel&Brausewetter so stavebným nákladom 500 000,- korún. V konštrukčnom riešení bola použitá kombinácia železobetónového sketetu a výplňového tehlového muriva. Zodpovedným stavbyvedúcim bol E. Szőnyi, na ktorého meno chodila úradná korešpondencia.

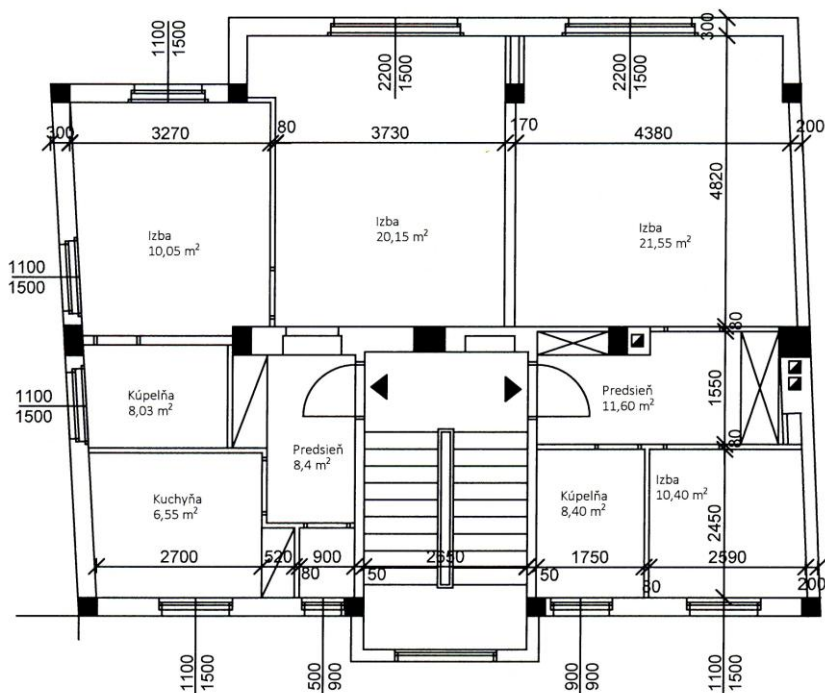
Väčší vklad architektov a uplatnenie tradičných prvkov sa prejavil na **nájomnom dome pre súrodencov Wimmerovcov**¹⁵⁵, na Zámockej 1, v tesnom susedstve bratislavského hradu. Pôvodná zástavba Zámockej ulice jednopodlažnými domami sa postupne búrala. Wimmerovi predala parcelu rodina Szamákovcov aj s prízemným domom, zbúraným v roku 1937. Žiadosť o stavebné povolenie bola podaná v júni 1938 a v decembri bolo vydané užívacie povolenie. Stavba je trojpodlažná s polozapusteným suterénom, s plochou strechou. Strešná nadstavba s malým bytom architektovej sestry Dory Wimmerovej – Helmárovej bola odsúhlasená dodatočne, v auguste. Nadstavba bola zdôvodnená exponovanou koncovou polohou domu, ktorý bude uzatvárať blok nových domov. Franz v tomto dome nikdy nebýval, obýval staromládenecký byt v rodičovskom dome na Michalskej 2.

Do formujúcej sa reprezentačnej ulice Palisády architekti orientovali arkier, podopretý jednoduchými klinovými konzolami. Parapety okien arkiera boli plasticky dekorované obdĺžnikovým vlysom v omietke. Nad vstupom zo Zámockej ulice sú reliéfy s náboženským motívom – Panna Mária s dieťaťom, po boku dvaja cherubíni, ktoré zhotovil Alois Rigele.

Obr. 83 Nájomný dom súrodencov Wimmerovcov. Zdroj: AMB, digitalizácia A. Mišanyová-J. Baltazár

Obr.84 Detail arkiera. Foto: Eva Borecká

Obr.85 Pôdorys nájomného domu súrodencov Wimmerovcov.

Zdroj: podľa podkladov z AMB, digitalizácia A. Mišanyová-J. Baltazár

V omietke boli plasticky vymodelované aj okenné šambrány. Okná izieb sú veľké horizontálne, so zvislým členením. Kuchyne a kúpelne s menšími oknami sú situované do Zámockej ulice, odkiaľ je hlavný vstup do domu. Na typickom podlaží bol pôvodne jednoizbový a dvojizbový byt. V suteréne bola garáž s vjazdom zo strany Palisád, práčovňa, centrálna kotolňa, byt domovníka. Stavbu s použitím železobetónového skeletu realizovala osvedčená bratislavská firma Pittel & Brausewetter.

V roku 1938 meštianska vrstva obývala zväčša iba dvojizbové byty, čo niektorí autori označujú ako úpadok bytovej kultúry tejto skupiny obyvateľstva. Nájomné domy autori Wimmer a Szónyi riešili funkčne bez náročných remeselných detailov. Na jednom podlaží sú zvyčajne dva byty 1 až 3 izbové s možnosťou vzájomného prepojenia „predných“ izieb, čím vznikol alternatívny veľký byt s dvoma vstupmi. Takéto prepojenie sa uplatnilo v prípade, ak v byte mal majiteľ napr. ordináciu alebo právnickú kanceláriu. Autori zopakovali zaužívanú a osvedčenú schému meštianskeho interiéru. Obytné a spoločenské miestnosti, aj keď iba dve izby, boli radené za sebou navzájom prepojené dvojkrídlovými dverami, s výhľadom na mesto alebo krajinu. Tieto priestory boli umiestnené za

reprezentačnou fasádou budovy. Svetlá výška izieb je 3,0 m. Architekti využívali na vnútorné rozčlenenie a presvetlenie izieb alkovňu, arkier, bočné a rohové okná, polozapustené balkóny. Izby mali priaznivý štvorcový pôdorys s plošnou výmerou min. 20 m². Samostatná kuchyňa, orientovaná na opačnú stranu ako izby, susedila s maličkou izbou pre slúžku a s priestrannou kúpeľňou. V suteréne bolo technické vybavenie domu, byt správcu a v niektorých domoch z neskoršieho obdobia protiletický kryt.

Pravdepodobne z roku 1938 je v centre Bratislavy realizácia farského domu pri kostole **sv. Jána z Mathy (sv. Trojice)** a bývalý obchod Pallehner, ktorý poskytoval tri podlažia obchodných priestorov, na Hurbanovom námestí v Bratislave. Objekt stojaci na mieste zbúraného jednopodlažného barokového domu bol nerušivo zakomponovaný ku kostolu sv. Trojice.¹⁵⁶ Mestotvorný je arkádami premodelovaný parter s rozmernými výkladmi. Na štítovej fasáde farského domu sa nachádza malá plastika s cirkevným motívom od Aloisa Rigeleho. Pôvodné malé vikiere na neobývanom podkroví boli umiestnené nad každú druhú okennú os. Prístavba je riešená v kontexte s pôvodným barokovým objektom, autori zachovali výšku hrebeňa v kontakte s kostolom a hmotový princíp. Dielo reprezentuje celoživotné úsilie autorov o zachovanie pamiatkových hodnôt mesta. Dobová kritika pochválila vhodné výškové napojenie novostavby na vtedajšie objekty na ulici Suché mýto. Tzv. vysoká nemecká strecha má kompozičné opodstatnenie¹⁵⁷, sleduje svojim sklonom paralelné uhly striech kostola sv. Trojice a tým získava svoju výšku.

Obr.86 Pôvodná baroková prístavba ku kostolu sv. Trojice so zakreslením návrhu prístavby. Zdroj: archív SNG

Obr.87 Realizovaná prístavba -bývalý obchod Pallehner a fara. Foto: Juraj Linzboth

Rok 1938 bol **posledným rokom, kedy vyšiel časopis Forum**, už iba v nemčine. Pre kritizovanie nastupujúceho fašizmu a pre krach vydávateľa bol časopis zrušený. Autonómna slovenská vláda koncom roka rozpustila Maďarskú spoločnosť (Maďarská literárna, vedecká a umelecká spoločnosť v Československu- vydavateľ časopisu Forum v 1933 -37¹⁵⁸), všetky slobodomurárske, komunistické a telovýchovné spolky. Spolky, ktoré ostali museli vylúčiť politicky, rasovo, alebo inak nevhodných členov. Spolok Pressburger Kunstverein naďalej fungoval. Židovskí architekti- členovia spolku , Ferdinand Silberstein, Štefan Hornyanszky, Jozef Konrad emigrovali. ¹⁵⁹

Spolupráca so sochárom Aloisom Rigelem

Výtvarné dotvorenie fasád stavieb reliéfmi a plastikami bolo charakteristické aj pre tvorbu ďalších architektov nemeckého kultúrneho okruhu– Ch. Ludwiga a E. Steinera, neskôr aj iných nemeckých architektov projektujúcich počas Slovenského štátu.¹⁶⁰ Zo slovenských architektov blízkych Wimmerovi a Szönyimu, spolupracoval s výtvarníkmi a výtvarné diela ako súčasť architektúry uplatňoval profesor Emil Belluš.

Zatiaľ nie je zodpovedaná otázka, prečo autori¹⁶¹ siahli práve po náboženskej symbolike pri výtvarnom dotvorení fasád domov reliéfmi. Možno za tradičnými symbolmi bol skrytý autorský odkaz, ktorý nevieme prečítať. Na objekte z ranného obdobia tvorby Szönyiho, na Grösslingovej 59-63 (mestský nájomný dom), sú nad vstupmi reliéfy od Aloisa Rigeleho. Jeden z nich je reliéf s anjelíkmi vo forme sprievodných figúr k mestskému erbu. Vychádzajú z formy tzv. štítonosičov, modifikovaných do alegorických figúr. Je to bežná kompozičná zostava erbov, v tomto prípade samostatnú symboliku v tejto zostave asi nemajú.

Obr.88 Reliéf nad vstupom B do objektu na Grösslingovej 59-63.

Foto: Eva Borecká

Spolupráca architektonického ateliéru so sochárom Aloisom Rigelem¹⁶² bola v roku 1925 návrhom a realizáciou pamätníka obetiam prvej svetovej vojny na Murmanovej výšine. Ďalšia známa spolupráca s týmto autorom bola o trinásť rokov neskôr, hneď na niekoľkých objektoch. V roku 1938 dotvoril fasádu na Zámockej 1 (nájomný dom súrodencov Wimmerovcov), ústredným motívom je Madona s dieťaťom. Vľavo od Madony je klasický putti / anjelská hlavička s krídielkami, používaný už od renesancie ako štafáž sakrálnych výjavov. Vpravo je jeho protiklad, malý čertík s netopierimi krídlami, ktorý sa odvracia. Čertík sa v tradičnom zobrazovaní nepoužíval, je novotvarom z 20. storočia. Výklad autorovej symboliky môže byť aj zahnanie zla, protiklad dobrého a zlého, nejedná sa však o tradičnú symboliku. V tradičnom výklade¹⁶³ jednotlivé plastiky na ďalších objektoch znázorňujú:

Objekt Partizánska 6 (dom MUDr. Szamáka, lekára a poľovníka)- hlava jeleňa s krížom medzi parožími je symbol sv. Huberta - patróna poľovníkov, symbol božej milosti.

Objekt na Hurbanovom námestí (farský dom a obchod Pallehner) – sv. Jozef s Ježiškom drží ľaliu, symbol čistoty. Je ochrancom cirkvi a patrón dobrej smrti.

Obr. 89 Zámocká 1.

Obr.90 Zámocká 1.

Obr.91 Partizánska 6.

Foto: Eva Borecká

Obr.92 Hurbanovo nám. Foto: Eva Borecká

Obr.93 Radnica Šamorín. Foto: Eva Borecká

(1939)

4. DRUHÁ SVETOVÁ VOJNA

A UKONČENIE AKTÍVNEJ SPOLUPRÁCE?

4.1 SAMOSTATNÉ PRÁCE

V marci 1939 vznikajú z toho, čo ostalo z Československej republiky dva Hitlerove satelity: protektorát Čechy a Morava a Slovenský štát. Na Slovensku sa začína fašizácia verejného života, vznikajú koncentračné tábory pre antifašistov, vydávajú sa rasistické opatrenia proti židovskému obyvateľstvu. Moderna, založená na futuristickom modeli spoločnosti, na rýchle sa meniacich technológiách, ktorá si nezakladala na pompézosti a odstraňovala hierarchické princípy spoločnosti, sa stala nežiadúcou či v hitlerovom Nemecku alebo v stalinistickom Rusku. Architektúra sa inšpiruje totalitnými talianskymi a nemeckými vzormi a speje k monumentálnosti.

Po vzniku Slovenskej republiky roku 1939 z politických dôvodov odchádzajú zo Slovenska českí architekti. Napadnutím Poľska Nemeckom v septembri 1939 vypukla 2. svetová vojna. Slovensko v rokoch 2. svetovej vojny malo charakter vazalského štátu voči Nemecku. Prostredníctvom vlády, štátnej správy a nemeckých expertov Nemecko dosiahlo vždy splnenie svojich požiadaviek. Nemecká národnostná skupina na čele s Franzom Karmazinom mala privilegované postavenie na úkor slovenského obyvateľstva. Mnohí

židovskí architekti boli internovaní do koncentračných táborov. Nemci žijúci na Slovensku sa museli zapojiť do tzv. výstavbovej povinnosti, kde výsledkom boli stavebné diela typické pre nemecké stavanie.¹⁶⁴ V Čechách Nemci zatvorili české vysoké školy.

Z roku 1939 sú (doposiaľ) posledné známe archívne dokumenty týkajúce sa spoločnej projektovanej činnosti ateliéru prof. F. Wimmer a A. Szönyi – Architekten. Franz Wimmer naďalej pôsobil na Stavebnej fakulte Deutsche Technische Hochschule (DTH) v Prahe.¹⁶⁵

(1940-1941)

V roku 1940, až do zákazu činnosti Pressburger Kunstverein v roku 1945, sa v spolčkovej miestnosti na Kapitulskej 13a členovia venujú spolčkovej činnosti, usporadúvajú maliarske a sochárske výstavy, zakladajú umeleckú kolóniu. E. Szönyi začal písať dejiny spolku za obdobie 1918 – 1938. Ojedinele zachované projekty z ďalších rokov sú podpísané iba Szönyim (podpisuje sa už slovensky Ondrej, Andrej). Novostavby väčšieho rozsahu z obdobia začiatku štyridsiatych rokov, ktoré projektoval sám, sa odkláňajú od čiastočného purizmu, ku ktorému s Wimmerom dospeli v roku 1938. Bolo to dané aj celospoločensky proklamovaným návratom ku konzervativizmu, úspornosťou, možno aj požiadavkami klientov. Štýlová rozkolísanosť je viditeľná na realizáciách z rokov 1941 a 1942. Návratom k tradičnej architektúre je aj projekt a realizácia **vily** prokuristu **JUDr. Evžena Majerčáka** v Piešťanoch na Beethovenovej 12 z roku 1940-41.¹⁶⁶ Zaujímavosťou tejto stavby sú podobné proporcie štítovej fasády, s prístavbou fary ku kostolu sv. Trojice v Bratislave z roku 1938, zrejme k tomu prispeli aj podmienky stavebného povolenia vyplývajúce zo stavebného zákona Slovenského štátu, ktorý prikazoval šikmé strechy, podľa nemeckého vzoru.

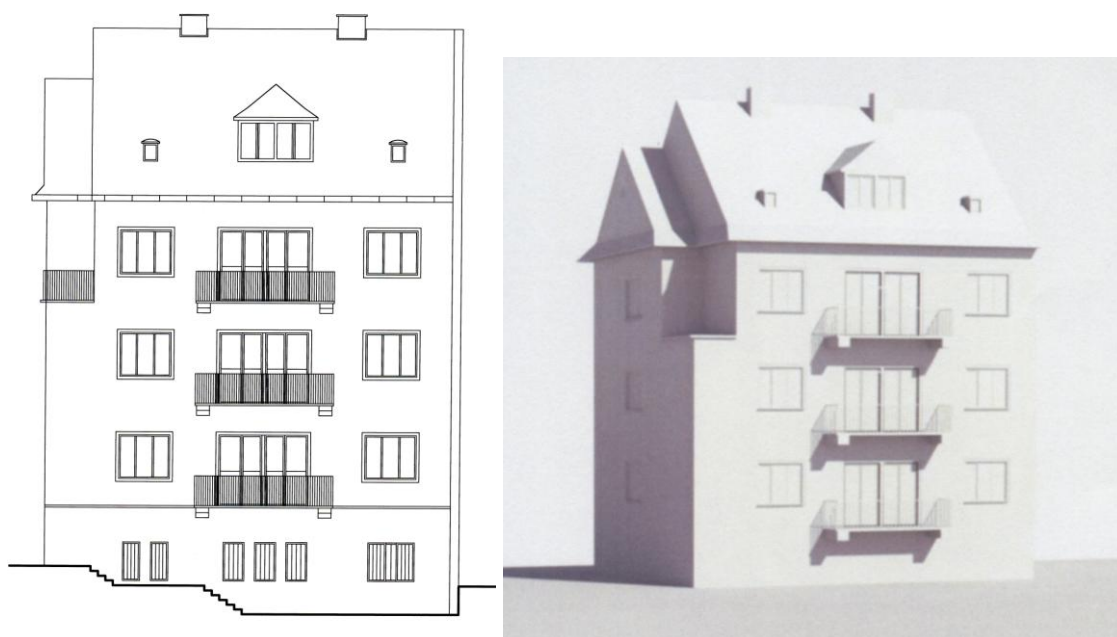

Obr.94 Vila JUDr. Majerčáka, historická a súčasná podoba-Piešťany. Zdroj: archív SNG

(1942)

Nájomný dom JUDr. Xavera Salamona na Flöglovej 5¹⁶⁷ v Bratislave bol postavený pre člena spolku Kunstverein. Aj v tomto prípade bol klient priateľsky previazaný s architektom Szönyim. Dom stavala firma Termostav, účt. spoločnosť a predpokladaný náklad bol 500 000 Sk.

V tvarosloví objektu sa miešajú romantizujúce prvky na severnej fasáde s funkčnými na južnej. Objekt bol pred prestavbou v roku 2011 „vyskladaný“ z rôznorodých prvkov: vysoká sedlová strecha s námetkami a strešným vikierom (požiadavka stavebného úradu), puristická čelná fasáda s balkónmi orientovanými do záhrady v protiklade s tradične stvárnenou fasádou so vstupom do domu. Od ulice Fraňa Kráľa v štítovej stene, autor neproporčne ubral z rozmerov časti strechy. V dispozičnom riešení zopakoval schému nájomných domov projektovaných v roku 1938. Na podlaží bol pôvodne navrhnutý jeden veľkorysý byt s dvoma vstupmi, ktoré neskôr umožnili modifikovať pôdorys na troj a dvojizbový byt, alebo dva dvojizbové byty.¹⁶³ V polozapustenom suteréne bol byt domovníka, kotolňa, garáž. Výkresy sú popisované v slovenčine, doposiaľ boli texty na výkresoch vždy nemecké.

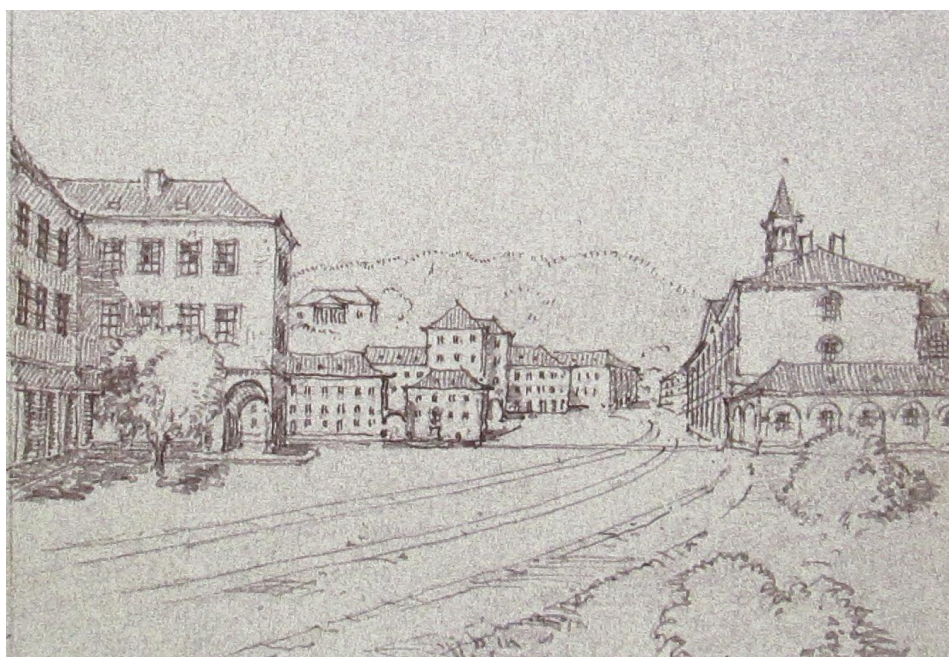

Obr.95 Nájomný dom JUDr. Salamona. Zdroj: podľa podkladov z AMB, digitalizácia N. Batovská – K. Miková

(1943 -1945)

V nasledujúcich vojnových rokoch pracuje Szönyi na menších prácach¹⁶⁸, venujúcich sa prestavbám, napr. prestavbe klasicistického kaštieľa zo začiatku 19. stor. v Solčanoch, pre majiteľa knieža Livia Odescalchi. V Trnave na Hlavnej 18, pre podnikateľa s vínom Jozefa Mika, navrhol prestavbu eklektického meštianskeho domu.

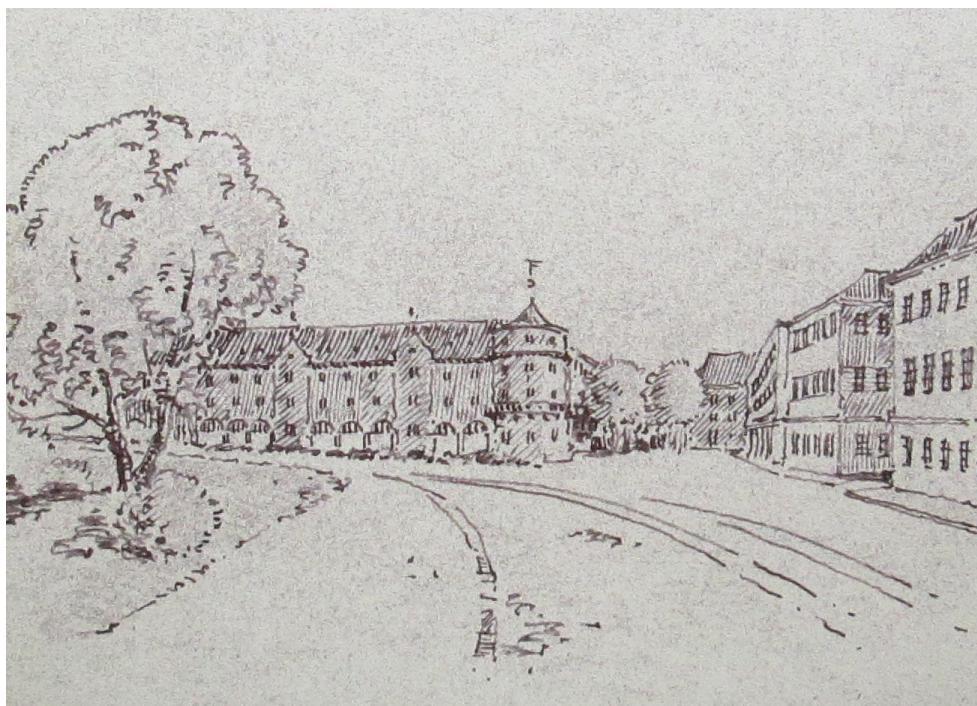
Franz Wimmer, ako už bolo spomenuté, nastúpil v roku 1929 pôvodne do funkcie riadneho profesora stredovekého staviteľského umenia na Stavebnú fakultu Deutsche Technische Hochschule (DTH) v Prahe. Podľa historika Miloša Hořejša¹⁶⁹, v roku 1937 bol poverený vedením Ústavu umenia a náuky o budovách, od roku 1938 bol ustanovený aj prednostom ústavu. Zmeny na škole nastali po ustanovení Protektorátu v Čechách v roku 1939. Staviteľstvo sa stalo programovým širiteľom germánskej ideológie s cieľom germanizácie územia Čiech.DTH sa svojou štruktúrou a náplňou včlenila do ríšskeho systému vysokých škôl. Všetci učitelia boli organizovaní v Zväze docentov. V priebehu roku 1940 prešla škola výraznou prestavbou. Stavebná fakulta sa členila na 1. oddelenie architektúry na čele s Franzom Wimmerom (v roku 1940/41) a 2. oddelenie stavebného inžinierstva. Ďalšie členenie na skupiny tzv. Gruppe bolo v rámci 1.oddelenia architektúry – na stavebné konštrukcie, stavbu miest, voľné kreslenie, maľovanie a modelovanie a návrh pozemných stavieb (táto posledná „Gruppe“ bola od 1941 vedená F. Wimmerom).

Obr.96 Návrh Franza Wimmera na prestavbu Malej Strany; Zdroj: Národní archiv Praha.

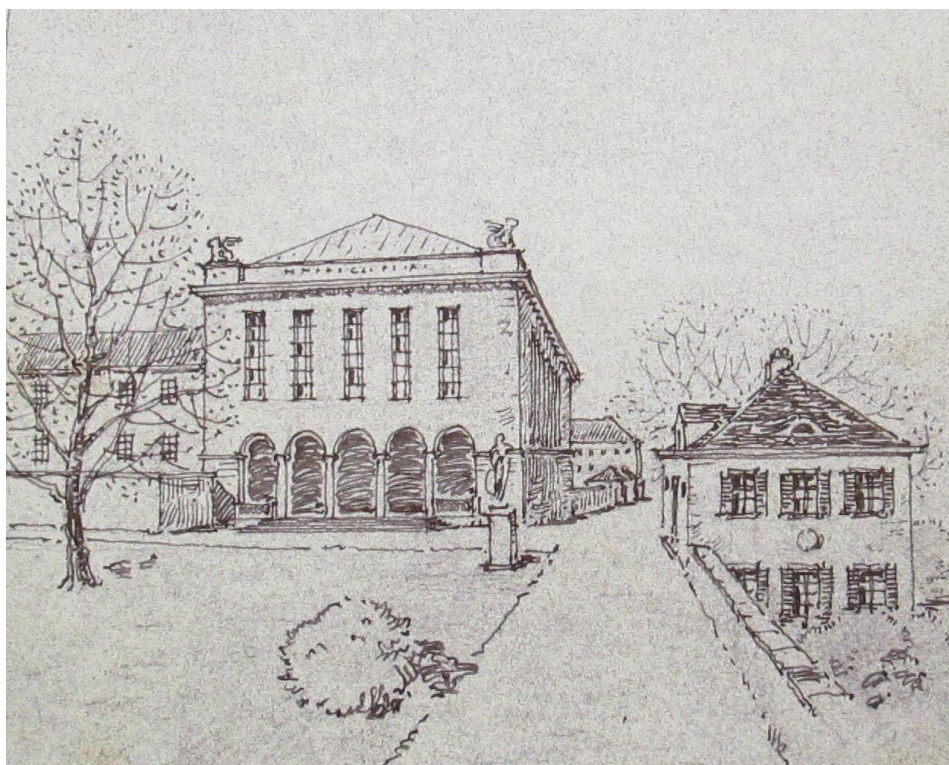
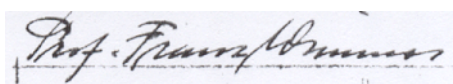
V roku 1944-45 Wimmer opäť viedol celé oddelenie architektúry. Ako študijné podklady slúžili študentom aj rôzne nemecké katalógy prezentujúce typicky nemecké stavenie, ktoré sa malo implantovať do podmanených území. Všetci vedúci skupín- Gruppe , každý svojim spôsobom, boli zapojení do činnosti Plánovacej komisie, ktorá bola systémovo včlenená do procesu germanizácie krajiny.

DTH sa podľa ponuky štúdijských odborov radila počtom fakúlt k najmenším vysokým školám v Ríši. Vplyvom vojnových udalostí sa neustále znižoval počet študentov aj pedagógov, nedostatočná bolo aj materiálové vybavenie školy. Spomínaná Plánovacia komisia bola v Protektoráte ustanovená v roku 1940. Zloženie komisie bolo ako z nemeckých, tak aj českých zástupcov. Všetci členovia komisie museli podpísať sľub poslušnosti a úrad ríšskeho protektora bol štvrťročne informovaný o činnosti komisie s cieľom zabezpečiť súčinnosť úradov pri prípravách plánovania priestoru. Zároveň sa pripravoval vládny návrh nariadenia o nadradenom plánovaní, ktorý kodifikoval jasný ideologický a mocenský vplyv Nemecka. F. Wimmer sa podieľal na výzvu komisie na zatiaľ dvoch známych (nerealizovaných) projektoch. **Architektonické riešenie Kampy**, zasahovalo do historickej štruktúry Malej Strany cestnou komunikáciou, komunikácia bola

Obr.97 Návrh Franza Wimmera na prestavbu Malej Strany; Zdroj: Národní archiv Praha.

pravdepodobne formulovaná už v zadaní, a účasťou v súťaži na zástavbu Streleckého ostrova pre domov Hitlerovej mládeže. DTH fungovala do posledných dní vojny. Po ukončení 2. svetovej vojny, dekrétom prezidenta republiky z 18.októbra 1945 boli zrušené všetky nemecké vysoké školy technické so symbolickou spätnou platnosťou od 17.novembra 1939. Vedecké ústavy so zariadením boli pričlenené k českým technickým vysokým školám v Prahe a Brne. (Jeho členstvo v Sudetonemeckej strane – spolok Nemcov a v NSDAP, kultúrnom spoloku nemeckých učiteľov Praha – Brno, spadá do bližšie neurčeného obdobia. Na základe doterajších výskumov nemôžeme potvrdiť jeho aktívnu stranícku činnosť.) Musíme podotknúť, že napriek týmto kontroverzným aktivitám, do ktorých boli vmanévrovaní pedagógovia DTH, rodina¹⁷⁰ Wimmerovcov nespolupracovala s nacistickým režimom a Franza vnímali ako zarytého antifašistu.

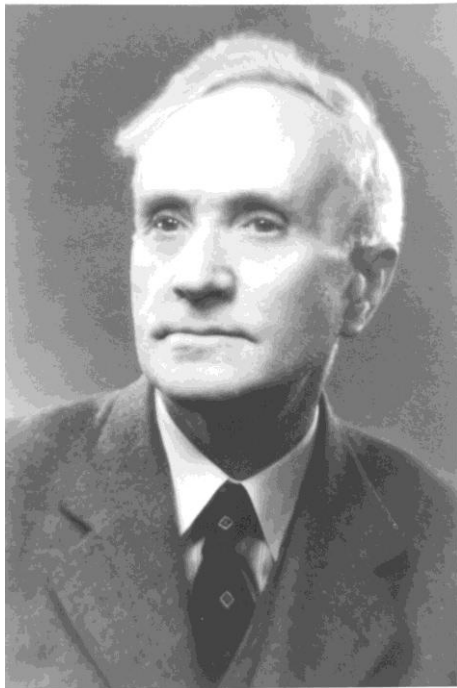
Obr.98 Návrh Franza Wimmera na prestavbu Malej Strany: Zdroj: Národní archiv Praha.

(po 1945)

Posledné správy o Franzovi Wimmerovi sú z roku 1945. Tesne pred príchodom ruského frontu 5. mája, vo veku práve dovŕšených 60 rokov, náhlivo opúšťa¹⁷¹ Prahu a uteká do Mníchova. Bratislavu už nikdy nenavštívil. Po oslobodení Bratislavy v apríli 1945 bola ostatná Wimmerova rodina vysťahovaná z domu na Michalskej 2, aj z domu na Zámockej 1 a ako nepriateľský nemecký živel internovaná do tábora v Petržalke. Vyvlastnený bol Wimmerov byt v rodičovskom dome. Časť predmetov z domu, ktoré sa podarilo zachrániť, neter Alice Linzothová (dcéra Lothara Wimmera a matka Juraja Linzbotha) predala do zbierok Mestského múzea. O pôsobení Franza Wimmera v Nemecku nie sú žiadne správy.¹⁷² V Mníchove žil pravdepodobne so svojou priateľkou Anne Sterba. Za celú rodinu kontakt s ním udržiavala neter Alice. Franz Wimmer zomrel v roku 1953 v dedine Lochham, ktorá patrí ku Gräfelfingu pri Mníchove, pochovaný je v dedine Passing. Na hrobe má prostý kríž s plastikou anjela držiaceho v rukách srdce s krížom. Autorkou plastiky je priateľka z mladosti sochárka Ilse Pompe.

Obr. 99 Franz Wimmer druhý sprava, pani Anna Sterba prvá sprava. Zdroj: archív Juraja Linzbotha

Obr.100 Franz Wimmer.

Obr.101 Náhrobok Franza Wimmera v Passingu.

Zdroj: archív Juraja Linzbotha

4.2 POVOJNOVÉ ROKY A TVORBA ENDRE SZÖNYIHO

Po Wimmerovom odchode do Nemecka v roku 1945 všetky aktivity, predovšetkým v Piešťanoch, preberá Szönyi. Rakúska architektka Ilse Kočí¹⁷³, manželka ich o mnoho rokov mladšieho spolupracovníka Jána Kočího, na nich spomínala : „*Boli to architekti z celej duše a mám taký dojem, že neboli politicky angažovaní. Szönyi sa v spomienkach rád vracal do rokov prežitých vo Švajčiarsku, z čoho pramenil jeho vzťah k humanizmu. Taktiež mal záujem o maďarskú architektúru, ktorá po 1. svetovej vojne ožila.*“ Na margo moderných architektov vraj Szönyi často vravieval: „*Moderní architekti nie sú tvoritelia, ale kazitelia.*“

V máji 1945 zákonodárna Slovenská národná rada nariadila revíziu všetkých spolkov. Jej výkonný orgán, Povereníctvo SNR pre veci vnútorné rozhodlo o okamžitom rozpustení spolku Pressburger Kunstverein z dôvodu štátnej bezpečnosti (7. júna 1945). Dočasnou správou majetku bola poverená komisia¹⁷⁴ v zložení Štefan Bednár, Ján Mudroch, Dr. Jaroslav Dubnický, Viliam Chmel, Jozef Kostka, Jozef Pribiš, Peter Matejka, František Reichentál. Endre Szönyi, podobne ako mnohí ďalší, sa v nasledujúcich rokoch nevyhol preverovaniu.¹⁷⁵ V roku 1945 Blok slovenských výtvarníkov vydáva svedectvo o Szönyiho

činnosti, tzv. Protifašistické osvedčenie. Toto oficiálne stanovisko v nasledujúcom znení sa prepisovalo s malými zmenami pri životných výročiach E. Szönyiho:

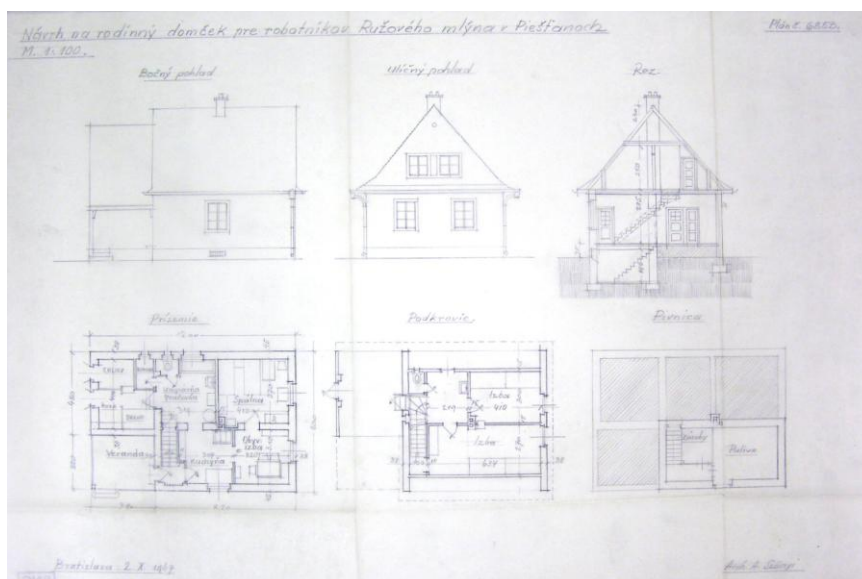
„Projektoval veľa stavieb pre súkromný a verejný sektor. Vydáva časopis Fórum, ktorý bol trojjazyčný, potom ako začal vychádzať slovenský časopis Slovenský staviteľ, bol v maďarčine a nemčine. Od roku 1933, od nástupu Hitlera k moci odmieta hitlerizmus. Kritizoval nekultúrnosť nacizmu a vojnu. Kritizoval zatvorenie Bauhausu v Dessau. Upozorňoval na blížiacu sa katastrofu hákového kríža. Ironizoval nové smery hitlerovského umenia. Poukazoval na klad nemeckej moderny.“ Spoluprácu s profesorom Franzom Wimmerom, ktorý v tomto roku emigroval, v stanovisku nespomenuli. Rôzne preverovania musel Szönyi podstúpiť aj pár rokov predtým. V roku 1943 predkladal potvrdenie o nežidovstve, v roku 1945 potvrdenia o pomoci odbojárom. (Vystavil ho Pavol Koričanský, neskôr prekladateľ Szönyiho knihy Tak rástla Bratislava, z pôvodne maďarského rukopisu do slovenčiny.) Od Židovského pomocného výboru, zastúpeného prokuristom Edmundom Tolnaiom z Piešťan dostal potvrdenie, že v období od 09/1944 do 03/1945 v dome na Kapitulskej 13a ukrýval Židov. Viac informácií o podnájomníkoch u Szönyiovcov počas druhej svetovej vojny poskytuje archív.¹⁷⁶

(1947 – 1968)

Ťažisko Szönyiho projektovej činnosti od roku 1947 je v Piešťanoch, kde pracuje najmä **pre firmu Ružový mlyn**. Projektuje kolóniu domčekov pre zamestnancov mlyna. (Doposiaľ nie je známe, či boli realizované.) V rovnakom roku rieši návrh na kostol, kláštor a kultúrny dom (udáva sa aj rok 1949)¹⁷⁷, ktorý sa nerealizoval a prestavbu hotela Zelený dom. V tomto dome - hoteli žil a dožil nájomca, propagátor a zakladateľ moderných piešťanských kúpeľov Ľudovít Winter. V nasledujúcom roku 1948 Szönyi definitívne likviduje¹⁷⁸ ateliér na Michalskej 2. (Časť projektov ako pozostalosť sa neskôr dostala do archívu SNG.) O rok neskôr projektoval kúpeľný dom pre Dudince, ktorý spomína v súpise svojich prác.

V roku 1950, pracuje na návrhu rozšírenia kúpaliska Eva, ktorý sa nerealizoval. Zachovaná dokumentácia sa vzťahuje k objektom: kabínová budova, letná pokladňa, prístavba bytového krídla, bazén pre neplavcov a detský kruhový bazén. Všetky budovy riešil funkčne, charakteristická vežička, tvaroslovne pretavená do modernej formy, však nechýba ani v tomto návrhu.

Zmeny nastali v päťdesiatych rokoch. Szönyiho piešťanský investor prokurista Ede Tolnai stratil svoj vplyv a bol vyst'ahovaný z vily Riviera do dreveného robotníckeho baraku. Po roku 1953 firma Mlyny a pekárne n.p. bola pre E. Szönyiho jediným zdrojom príjmov. S Piešťanmi bol zviazaný až do roku 1958, avšak projektové práce boli malého rozsahu.

Obr.102 Rodinné domy pre zamestnancov Ružového mlyna, 1949. Zdroj: archív SNG.

Obr.103 Szönyi pred projektom objektov v areáli Ružového mlyna v Piešťanoch.

Zdroj: archív rodiny Gáborikovej

Szönyi napriek pokročilému veku, aktívne pracoval aj naďalej. V rokoch 1958 – 1961 bol projektantom Združenia mlynov a pekární v Bratislave. V päťdesiatych a šesťdesiatych rokoch prispieval do časopisu Projekt a Výtvarný život, hlavne informáciami o najnovších trendoch v architektúre. V 1959 Emil Belluš vydáva pre Szönyiho potvrdenie o kladnom vzťahu k zriadeniu, z ktorého citujem: „ *Poznám ho od roku 1925, je povahy skromnej, demokratickej, pracoval pre socialistický sektor, má kladný vzťah k socialistickému zriadeniu.*“ V roku 1963 Szönyi odovzdal agendu spolku, ktorú až doposiaľ opatroval, Slovenskému národnému múzeu. Posledné roky života venoval vedeckej práci. V roku 1964 publikoval vo Vlastivednom časopise rozsiahlu štúdiu venovanú tvorbe rodiny Feiglerovcov, ktorí pôsobili v 19. a na začiatku 20. storočia, počas štyroch generácií, na území Prešporka. V 1967 vydal publikáciu Tak rástla Bratislava, významnú prácu z hľadiska spracovania dejín architektúry Slovenska v rokoch 1848 – 1918. Jeho celoživotné dielo bolo ocenené titulom Zaslúžilý umelec v roku 1966.

Obr.104 E.Szönyi, s manželkou Annou, pri fontáne na dvore vlastného domu na Kapitulskej 12. Zdroj: archív SNG

Obr.105 Tá istá fontána, avšak s pretesaným maskarónom, osadená na spoločnom hrobe manželov Szönyiovcov v Slávičom údolí. Foto: Eva. Borecká

Endre Szönyi zomrel 23. 8. 1968, 15 rokov po priateľovi a spolupracovníkovi F. Wimmerovi. Pochovaný je v Bratislave na cintoríne¹⁷⁹ v Slávičom údolí, na náhrobku má obľúbenú plastiku – fontánu s maskaronom z nádvorja svojho domu. V nekrológu¹⁸⁰ Martin Kusý starší, napísal: „Odišiel noblesný intelektuál, humanistický budovateľ, citlivý človek a priateľ, rozšafný publicista a kvalitný architekt. Jeho tvorivá cesta bola poznačená neúnavnou prácou a vitalitou, osobným kúzlom a jemným humorom, nezlomnou vierou a optimizmom.“

5. ZÁVER

Cieľom práce bola analýza tradičnej architektúry na Slovensku v medzivojnovom období, dokumentovaná na spoločenskej angažovanosti a diele domácich architektov nemeckého kultúrneho okruhu-Franza Wimmera a Endre Szönyiho.¹⁸¹ Text je zostavený chronologicky, postupne odvíja architektonické ambície ich bratislavského ateliéru, zaoberá sa každodennosťou života s presahom do spoločenskej roviny ich pôsobenia. Ich dielo je rámcované zložitou politickou situáciou obdobia Československej republiky 1920-1939.

Obr.106 Franz Wimmer. Zdroj: archív Juraja Linzbotha

Obr.107 Endre Szönyi. Zdroj: archív rodiny Gáboríkovej

Obaja architekti, predstavitelia solídnej meštianskej architektúry, boli vzdelaní a rozhladení vo svetovom architektonickom dianí. Ich architektúra napriek tomu plynule nadväzuje na tradície, na bratislavských staviteľov 19. storočia so zohľadnením trendov 20. storočia. Túto tradíciu a skúsenosti ďalej odovzdávali mladším kolegom. (Najmä počiatkové realizácie rodinných domov mladšieho bratislavského architekta Christiana Ludwiga boli blízke ich tvorbe.) Súbežne boli neustále konfrontovaní s názorovou líniou ďalších architektov – súčasníkov združených v Pressburger Kunstverein, ktorí presadzovali purizmus a funkcionalizmus a s architektonickou avantgardou prichádzajúcou za prácou z Čiech. Architekti si získali priazeň vybraného okruhu klientov (nemecko-maďarskej inteligencie, významných lekárov, právnikov, riadiacich pracovníkov kúpeľov, atď.) návrhmi rodinných domov v štýle nemeckého stavania ovplyvneného „stuttgartskou školou“ (Heimatschutzstil s romantizujúcimi vidieckymi prvkami – drevené okenice, strmé sedlové strechy s námetkami), príjemným domáckym interiérom a záhradnou architektúrou. Pri bytových a občianskych stavbách s triezvym tradicionalizmom a citlivým zakomponovaním svojich novostavieb do historického prostredia. Za kvalitu remeselného zhotovenia stavby osobne zodpovedali. Zvláštnou kapitolou v ich tvorbe je spolupráca so slovenským architektom Emilom Bellušom (ktorý prešiel od funkcionalizmu k stile littorio), zostala iba v rovine návrhov. Na rozdiel od mnohých avantgardných stavieb iných architektov, ktoré boli prestavané alebo zbúrané, kľúčové stavby Wimmera a Szönyiho sú dochované s malými zmenami v pôvodnom stave.

Diela dvojice Wimmer-Szönyi, ktoré sú tu spomenuté, tvoria nenápadnú, ale typickú vrstvu v našom architektonickom dedičstve. Sú skromné a neupútajú na prvý pohľad. Nestoja v prvej línii, na ktorej sa odohráva boj o novú architektúru a nemôžeme očakávať ani avantgardné výbuchy. Tvaroslovné novinky preberali a transformovali bez ostrých hrán. Ale o to viac sa k nim treba vrátiť vtedy, keď si pripomíname niektoré stratené hodnoty. Spojenie výtvarného a remeselného umenia v architektúre medzi také straty dnes určite patrí.¹⁸³

Štúdium diela autorov nepredstavuje len samoučelné bádanie, ale kladie otázku o uplatnení remesiel, autorského detailu a výtvarného umenia v súčasnej architektúre. V neposlednej miere o osobnom nasadení a angažovanosti sa na poli osvety.

Zároveň sa dostáva do povedomia prínos a kvalita diela skupiny konzervatívnych architektov, ktorí tvorili na rozhraní tradičného a moderného v prúdovej rôznorodosti architektonickej tvorby Slovenska v období rokov 1920 -1939.

6. PRÍNOS PRÁCE

Prínos práce vyjadrujú výňatky z recenzií ku knihe Tradičná moderna.....

Jana Gregorová v recenzii¹⁸⁴ k publikácii Tradičná moderna na Slovensku, architekti Franz Wimmer a Endre Szönyi (autorka Eva Borecká) venujúcej sa dielu architektov píše: *„Diela prezentovaných autorov predstavujú umiernenú a kontextuálnu produkciu, silne ovplyvnenú požiadavkou o harmóniu a vytvorenie pocitu domova.Upevňovaním vlastnej kultúrnej identity je možné vrátiť zdravú diverzitu aj do oblasti ochrany a tvorby životného prostredia. Spôsob a forma budú už zákonite zodpovedať dobe, kedy sa proces udeje. Predkladaná publikácia môže bezpochyby poskytnúť množstvo inšpirácií a priblížiť tak spôsob myslenia architektov, ktorí v minulosti podobným procesom prešli.“*

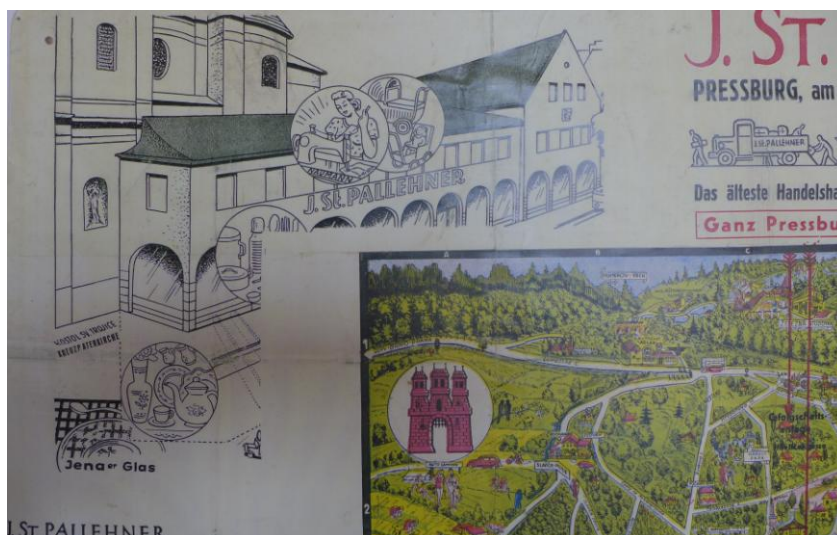
GREGOROVÁ, Jana. Keď tradícia ešte ostáva silnou témou tvorby. In: Architektúra a urbanizmus. Roč. 3, č. 1-2 (2019), s. 119-121.

„Pre historiografiu architektúry na Slovensku je príspevok Evy Boreckej o Franzovi Wimmerovi a Andrejovi Szönyim cenným a prínosným materiálom. A pre slovenskú architektúru by bolo vynikajúce, keby aspoň v takomto rozsahu bol spracovaný základný materiál o diele väčšiny architektov 20. storočia. Dnešný svet sa zásadne odlišuje od sveta pred sto rokmi, keď si Wimmer a Szönyi založili svoju architektonickú prax. Líši sa aj spôsob tvorby architektúry, projektovania, realizácie, ale aj sama architektúra. Nejde celkom len o používanie nových technológií, materiálov či nových foriem. Zásadne iný je prístup k architektúre, dnes architekti tvoria s vedomím, že nestavajú navždy, a preto sa stráca tradičný charakter architektúry 20. storočia. Práve ten prístup bol Wimmerovi a Szönyimu vlastný a je stále nenápadne, ale jednoznačne prítomný v mestskej štruktúre Bratislavy i Piešťan.“

DOROTJAKOVÁ, Irena. K tradičnej moderne Wimmera a Szönyiho. In: ALFA, 2019, 2, s. 36-39. <https://alfa.stuba.sk/cisla/2-2019/>

Eva Borecká: Tradičná moderna – Architekti Franz Wimmer & Endre Szönyi. Vyšla v slovenčine v Brne (CERM). „*Približuje samostatné práce aj spoločné diela dvoch architektov a ich publikačnú a organizačnú činnosť v Bratislavskom umeleckom spolku/Pressburger Kunstverein. Kniha prináša veľmi zaujímavý pohľad na architektúru v širších európskych súvislostiach od začiatku 20. storočia až po 60. roky. Súčasťou brnianskej prezentácie bola aj výstava vo Vile Stiassny a konferencia. Výborný príspevok k storočnici Československa a k lepšiemu vzájomnému poznaniu časti našich spoločných dejín.*“

DROPPOVÁ, Zoja. Kniha roka 2018. In: . týždeň, 2018, č. 51 -52 ,s.74 -75.

Mapa Bratislavy približne z roku 1940, s reklamou obchodného domu firmy Pallehner, ktorý navrhli Wimmer a Szönyi (str. 87)

7. PRÍLOHY

7.1 STRUČNÝ ŽIVOTOPIS ARCHITEKTOV

Franz (František) Wimmer

* 3.5.1885 Prešporok

+ 1953 Lochham, Nemecko

Matka : Marie, rod. Hardtmuth, domáca

Otec : Adolf Wimmer, obchodník

Súrodenci : Lothar, Dora, Elisabeth

Manželka : Valeria Heller- Spiess (rozvod asi v 1920)

Vzdelanie : Technická univerzita Mníchov, Nemecko

Prax :

- asistent na Technickej univerzite v Mníchove,

- samostatný projektant, Mníchov, Viedeň, Prešporok

- od 1914 - 1918, I. svetová vojna, narukovaný na balkánskom fronte

- asi od 1920 -1945 spoločný ateliér Architekten Wimmer & Szőnyi, Bratislava

- 1929 - 1945 Profesor na Stavebnej fakulte Deutsche Technische Hochschule (DTH)
v Prahe.

Od 1945-1953 emigrácia Mníchov, Nemecko

Endre (Andreas, Andrej, Ondrej) Szőnyi , rodený Zapletal

*13.10.1885 Jászberény, Maďarsko (ako Endre Lipot Zapletal)

+23.8.1968 Bratislava

Matka : Emília, rod. Reichová

Otec : Jozef Zapletal, štátny úradník

Súrodeneč : Franz

Manželka : Anna, rod. Kullmannová

Vzdelanie : 1907- Winterthur Švajčiarsko, škola pre stavebných technikov
1910 - Akadémie Julian Paríž, Francúzsko

Prax:

do 1914 architektonické ateliéry vo Francúzsku

1914-1918 I.sv.vojna, narukovaný na talianskom fronte

1918-1919? samostatný projektant, Bratislava

- asi od 1919 -1948 Architektonický ateliér Architekten Wimmer & Szőnyi, Bratislava

-1948-1953 samostatný architekt, Bratislava

-od 1953 projektant v projekčnom oddelení Mlyny a pekárne, Piešťany a Bratislava

Ocenenie:

1966 zaslúžilý umelec

7.2 CHARAKTERISTICKÉ ZNAKY A DETAILS

Výtvarné dotvorenie fasád budov reliéfmi Aloisa Rigeleho už bolo spomenuté v predchádzajúcom texte. Kvalitné zvládnutie všetkých stavebných prác a detailov bolo stavovskou čťou remeselných firiem zúčastnených na výstavbe diela. Architekti osobne dohliadali na priebeh realizácie, v niektorých prípadoch pri rodinných domoch, firma Prof. Wimmer a Szőnyi, Architekten vystupovala ako hlavný dodávateľ stavby.

Z navštívených stavbiel sú zdokumentované konštrukcie a detaily, ktoré pri prestavbe bývajú nenávratne odstránené. Charakteristické detaily v časovej línii tvorby architekti pretvárali a tvarovo zjednodušovali. V poslednom období, počas samostatnej tvorby sa Szőnyi vrátil k detailom pred dvadsiatich rokov.

Interiér

Tvorcovia dokázali zladit' v jednom priestore pohodlný meštiansky interiér a vidiecky štýl, príkladom je vlastný dom Szönyiho, vila MUDr. Dérera, fara v Piešťanoch a ďalšie.

Pre interiér je charakteristická pestrá materialita založená na prírodnom vzhľade, svetlo a tieň, pološero a diferencované funkcie v jednom priestore. Vo vlastnom dome Szönyiho je v jednom priestore obývacia izba so štukovým stropom a knižnica s dreveným trámovým stropom. Funkcionalistický interiér je známy z cukrárne Schuh, Art Deco interiér z obchodu CeBe v Central pasáži.

Obr.108 Interiér domu Janka Alexyho v Piešťanoch. Zdroj: Forum 1933

Obr.109 Interiér. Zdroj: archív SNG

Obr. 110 Interiér domu Janka Alexyho

v Piešťanoch. Zdroj: Forum 1933

Krby a pece

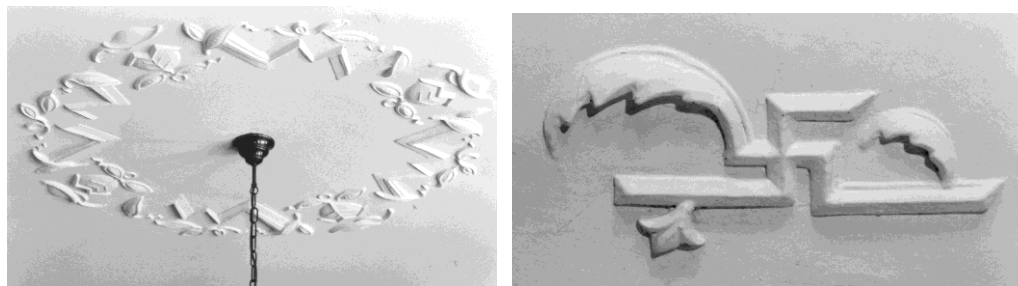
V článku *Neuzeitliche Kamine* vo *Forum* 1, 1931 viacerí architekti uverejnili návrhy krbov a pecí. Najpočetnejšie sú zastúpené návrhy Wimmera a Szönyiho. V navštívených stavbách je zachovaný krb vo vlastnom dome Szönyiho na Kapitulskej 12, pece vo vile Neuschel v Bratislave, vo Vile Anna/Kajlich a vile Antoš obe v Piešťanoch.

Obr.111 a, b Krby navrhnuté Wimmerom a Szönyim. Zdroj: *Forum* 1931. **Obr.112** Krb v dome na Kapitulskej 12. Foto: Juraj Linzboth

Stropy

Štuková výzdoba stropov z dvadsiatych rokov je zachovaná v dvoch navštívených objektoch: vo vlastnom dome E. Szönyiho v Bratislave a vo vile Anna v Piešťanoch. Dekorácia tvorená geometrickými vzormi a lístkami vytvárajúca písmeno W je uprostred stropu, po obvode stropu je štukový fabión dekorovaný zvislými plastickými linkami. Použitý bol aj motív svastiky, zakomponovaný do lístkovej dekorácie. Podobne boli zdobené stropy v kine *Atlon* v Bratislave, z ktorých je zachovaný iba zlomok. Tieto štukové prvky v *Atlone* boli v roku 2010 farebné, nie je známe, či je to ich pôvodná farebnosť. V nájomných domoch podobné riešenie nebolo zaznamenané.

Obr. 113 Kapitulská 12, Bratislava.

Obr.114 Vila Anna, Piešťany. Foto: Juraj Linzboth

Schodiská a zábradlia

Na stavbách z ranného obdobia architekti navrhovali kamenné schodiská, v realizáciách z tridsiatych rokov prevažuje schodisko železobetónové rôznej konštrukcie: vretenové, visuté, kruhové, schodnicové, podľa návrhu stavby a interiéru. Povrchová úprava železobetónových stupňov je z liateho terazza.

Obr. 115 Vila Anna, Piešťany.

Foto: Juraj Linzboth

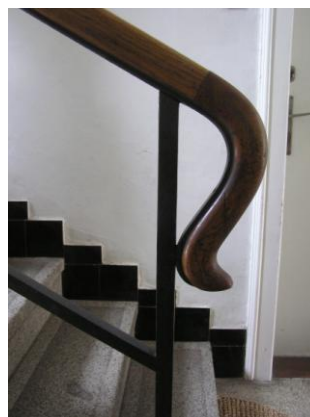
Obr.116 Kapitulská 12, Bratislava

Foto: J.uraj Linzboth

Zábradlie schodiska je oceľové, výplň zväčša prútová, kopírujúca sklon schodiskových ramien. Pri náročnejších stavbách je výplň zábradlia tvarovaná, v ostatných prípadoch účelovo jednoduchá. Madlo je z masívneho dreva, na podeste vyrobené z jedného kusa v sklone schodiskových ramien. Schodiská navštívených stavieb sú v pôvodnom stave, bez známok deštrukcie a opotrebovania. Cez schodiskový priestor presvetľovali niektoré miestnosti vnútornej dispozície. Takýmto umiestnením presvetľovacích štrbín schodisko získalo príjemnú priestorovú mierku.

Obr.117 Vila Anna, Piešťany.

Obr.118 Bernolákova 8, Piešťany. Foto: Eva Borecká

Exteriér

Vstupné dvere

Vstupné dvere tvorili neoddeliteľnú súčasť architektúry stavby. Podľa charakteru objektu pristupovali k návrhu a remeselnému spracovaniu dverí. Pri stavbách situovaných do prírodného prostredia používali masívne drevo, spájané na pero a drážku. Vo dverách bolo zamrežované okienko. Pozornosť venovali stvárneniu skoseného ostenia, pre optické zväčšenie vstupu nad dvere umiestňovali tvarovaný svetlík, alebo markízu. Na rodinných a bytových domoch z tridsiatych rokov sú vstupy riešené funkčne a minimalisticky.

Obr.119 Timravina 4, Bratislava. **Obr.120** Flöglova 5, Bratislava. Foto: Eva Borecká

Zábradlia balkónov a mreže okien

Zábradlia a mreže majú dekoratívnu a účelovú funkciu. Kým v dvadsiatych rokoch prevládal na balkónoch geometrický motív, zvislice, horizontály a diagonály, v tridsiatych rokoch používali na balkónoch jednoduché, zvislé členenie zábradlia. Mechanické uchytenie zábradlia je častejšie spredu na balkónovú dosku rôzne zámočnícky stvárnené.

Obr.121 Flóglova 5, Bratislava.

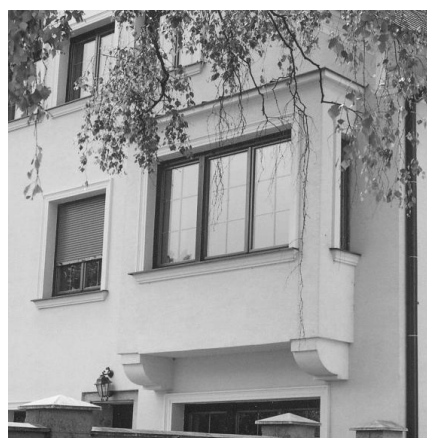
Obr.122 Vila Riviera, Piešťany. Foto: Eva Borecká

Arkier a konzoly

Pre tvorbu architektov boli charakteristické arkiere v klasickom stvárnení, v neskoršom období v zjednodušenom tvarosloví. Charakteristické je podopretie arkiera alebo balkónovej dosky rôzne tvarovanými konzolami.

Obr.123 Kapitulská 12, Bratislava.

Obr.124 Beethovenova 12, Piešťany.

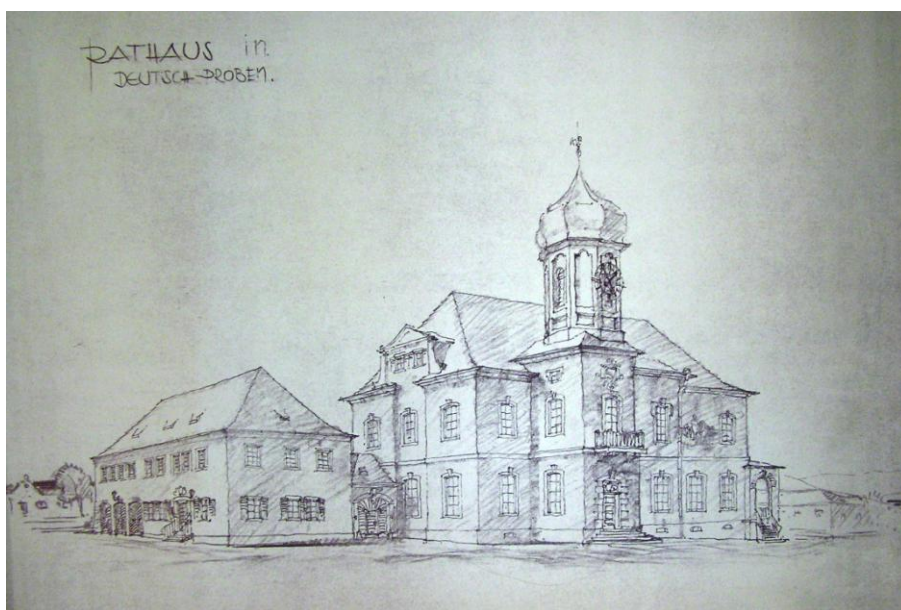
Foto: Eva Borecká

Strecha

Vysoká, tzv. nemecká strecha s námetkami pri odkvape je poznávacím znamením pre tvorbu Wimmera a Szönyiho, rovnako aj pre architektov nemeckého tradičného kultúrneho okruhu. Strešné vikiere na presvetlenie povale boli malé, situované nad každú druhú okennú os. Obytné podkrovie bolo presvetlené vikierom so strmou pultovou strechou a väčším združeným oknom.

Obr. 125 Nájomný dom Sládkovičova ul., Piešťany. Foto: Eva Borecká

Obr. 126 Nitrianske Pravno, návrh radnice. Zdroj: SNG

7.3 SPOLUPRACOVNÍCI

Informácie o spolupracovníkoch- architektoch sú minimálne a získané z iných zdrojov, než priamo z projektovej dokumentácie týkajúcej sa Wimmera a Szönyiho. Niekoľkí neskôr známi architekti po ukončení stredoškolského alebo vysokoškolského štúdia pracovali v ich ateliéri vo funkcii praktikantov .

-Christian Ludwig (1901-1967), pravdepodobne praxoval v ateliéri v rokoch 1926-1928. Zaradený medzi tradičných architektov, naviazaných na nemecké prostredie. Jeho ranná tvorba rodinných domov v tradičnej architektúre je blízka Wimmerovi a Szönyimu. Člen Kunstverein. Od roku 1939 pracoval v Rakúsku.

-Mikuláš Frideczký (1899-1974), prax v ateliéri asi do roku 1927, od roku 1927 pracoval v mestských službách na Útvare hlavného architekta. Člen Kunstverein.

-Endré (Andrej) Steiner (1908 – 2009), kolega z redakcie časopisu Forum, viedol brnenskú pobočku. Člen Kunstverein. Údajne chvíľu pracoval v ich bratislavskom ateliéri.

- Václav Kolátor (pražský architekt), spoluautor kúpaliska Eva Piešťany, realizácia projektu v 1934.

-Alois Rigele (1879-1940), sochár, výtvarná spolupráca zaznamenaná medzi rokmi 1925-1938. Člen Kunstverein.

-Emil Belluš (1899-1979), prvý kontakt v roku 1925. Ako spoluautor v roku 1937 je uvedený na nere realizovaný projekt reálneho gymnázia v časti Floreát v Piešťanoch a nere realizovaný urbanistický návrh Pod Kalváriou v Bratislave, pravdepodobne z roku 1937-38. Realizoval interiér do domu MUDr. Neuschela (projekt domu Wimmer & Szönyi) po roku 1939.

- Ján Kočí (1922-2004), praxoval v ateliéri pravdepodobne v období 1939-1942, počas štúdia na strednej škole. Vo svojej samostatnej tvorbe rešpektoval tradičné princípy architektonickej tvorby. Od roku 1957 pracoval vo Viedni. (Jeho manželka architektka Ilse spomína veselý príbeh z ateliéru. Mladý Ján Kočí, ktorý rozkresloval v ateliéri Wimmer & Szönyi výkresy, cestoval do školy na Wimmerovom Kabrio a namiesto rezervného kolesa mu namontovali veľký peceň domáceho chleba.)

- Augustín Danielis (1897-1973), spolupráca iba so Szönyim- spoluautor súťažného návrhu kostola na Teplickej ulici v Piešťanoch, 1941. Pri tomto návrhu je spor o autorstvo medzi E.Szönyim a A. Danielisom. V roku 1947 (udáva sa aj 1949) spoluautor súťažného návrhu - Kostol, kláštor a kultúrny dom Krista Kráľa do Piešťan, 1. cena.

7.4 KLIENTI

Klientela architektov pochádzala zo spoločenskej vrstvy ku ktorej obaja patrili- z majetnej buržoázie s naviazanosťou na nemecko- maďarské prostredie. Podľa záverov výskumu architekti mali vybraný okruh klientely.

- Časť objednávok pochádzala priamo od členov (t.j.osôb alebo inštitúcií) spolku Pressburger Kunstverein. V súpise uvádzam prepojenia - meno člena spolku a projektovú objednávku na ktorej architekti pracovali.

MUDr. Ludovít Kovats- Kostol reformovanej cirkvi, Záhradné mesto Karlova Ves.

Pallehner- obchod na Hurbanovom námestí a dostavba fary.

JUDr. Xaver Salomon- nájomný dom.

MUDr. Gustáv Szamák- vila.

rodina Winterovcov- kontakt na piešťanskú klientelu.

JUDr. Slubek- záhradný pavilón.

Grófi z rodiny Esterházy – rekonštrukcie a modernizácia nehnuteľností.

Portland Cement Zentrale- návrh fabriky v Ladciach.

- Projektová činnosť pre cirkev (reformovanú, evanjelickú, grékokatolícku, rímskokatolícku a židovskú): nájomný dom Kalvínov dvor a Kostol reformovanej cirkvi v Bratislave, grékokatolícky kostol v Kožuchovciach, pohrebná kaplnka kňazov na rímskokatolíckom cintoríne vo Vrbovom, dostavba rímskokatolíckeho kostola vo Veľkom Orvišti, Kino Atlon v Bratislave (v majetku katolíckej cirkvi), Central Passage v Bratislave (evanjelický Cirkevný umelecký ústav), spoločný cintorín – židovský, kresťanský a evanjelický v Piešťanoch, návrhy kostolov, kaplniek a hrobiek (Piešťany, Jur pri Bratislave, Radošina, Dolná Strehová a ďalšie).

- Projektová činnosť pre spoločnosti sídliace v Bratislave: Nájomné domy pre Stavebné družstvo Justičných zamestnancov, Spolok statkárov, Maďarskú vedeckú spoločnosť .

- Projektová činnosť pre šľachtu: Esterházy, Odescalchi, Pallavicini- projektovali prestavby a novostavby kaštieľov.

- Objednávateľia rodinných domov boli najmä lekári, právnici, veľkopodnikatelia z maďarsko-nemeckého kultúrneho prostredia.

7.5 STAVEBNÉ FIRMY

Ateliér spolupracoval s renomovanými bratislavskými stavebnými firmami: Alois Salzleitner, Franz Weisz, Štefan Elefanti, Jozef Erdély, František Kruml, Pittel und Brausewetter. Endre Szönyi v mnohých prípadoch robil na stavbe stavbyvedúceho.

7.6 SÚPIS DIELA

Podkladom pre súpis diela je zoznam uvedený v štipendijnej práci PhDr. Kláry Kubičkovej z roku 1995, pre Spolok architektov Slovenska, ktorá použila zoznam zostavený E. Szönyim. Zoznam je doplnený o údaje zistené výskumom.

Skratky:

R-realizované, N-nerealizované, E-existuje, Z-zbúrané,

PR- prestavané, ?- zatiaľ neidentifikované na tvári miesta

W+SZ autorstvo architektov, zdroj informácie: podpísaná dokumentácia, autorský článok v časopise, vlastný súpis diela Szönyi uvedený K. Kubičkovou, biografický slovník heslo Szönyi, súpis diela Wimmera v Národném archíve Praha

MV ŠAB Ministerstvo vnútra, Štátny archív Bratislava.

AMB Archív mesta Bratislavy, krátke obdobie bol včlenený pod Ministerstvo vnútra SR.

SNG Archív Slovenskej národnej galérie

PÚ SR Pamiatkový úrad SR

NAP Národní archív Praha, zložka Wimmer – zoznam prác podpísaný Wimmerom

Bahna Ján Bahna: Vily nad hradom

Pod názvom diela je údaj o mieste a inv.čísle dokumentácie.

V výkres

F fotografia

P písomnosti

Samostatné práce F. Wimmera- datované diela

Projekt	Dielo Dokumentácia v: Zdroj:	Miesto	Real., exist/ zbúrané	Nereal.	Podpis
1909	Úprava Rudnayovho nám Dobová tlač Info: Dr. Holčík, P. Buday	Bratislava	RE		
1911 1913	Kostol reformovanej cirkvi a Kalvínov dvor AMB , parc.č.8425 (V,P)	Bratislava Obchodná 12 Nám.SNP	R E		W

Samostatné práce E. Szőnyiho- datované diela

1909	Palace Golf Hotel SNG A 196 (3V,1F)	Axenfelds		N	
1919	Klarisseum- projekt adaptácie pre muzeálne účely SNG A 198 (12V)	Bratislava Kostol Klarisieok		N	
1919	Záhradné mesto Schattlerberg SNG A 197 (2V)	Bratislava		N	
1919 1922	Mestský nájomný dom SNG A 199 (10V) A 230/ 14,15 (F) AMB , parc. č.8787 (V,F)	Bratislava Grösslingova 59-63	R		SZ ?
Spoločné práce F. Wimmera a E.Szőnyiho-datované diela					
1921	Dostavba dvorného krídla AMB, parc.č.780	Bratislava Michalská 2	RZ		W+SZ
1921	Domy na Promenáde PÚ SR A 1082	Bratislava Promenáda 22	?		W+SZ
1922	Obytný dom pre justičných zamestnancov AMB, parc.č.1253(P) NA Praha W	Bratislava Palisády 21/Koreničova	RE		W+SZ
1922	Súťaž na zariadenie radničných pivníc SNG A385, A225, A228	Bratislava Hlavné nám		N	W+SZ
1922 asi	Návrh Danubius Kolonia Stadtkolonie 47 Hauser SNG A 205	Bratislava Ružová dolina	Z		W+SZ
1922	Vila Hanák Bahna	Hradné údolie 5	RE		W+SZ
1923	Rodinný dom Slov. biografický slovník	Bratislava Ul. B. Nemcovej	R?		
1924	Kino Atlon SNG A 230/37(F) AMB, parc.č.8442(2V,P)	Bratislava Nám. SNP	RE Prest.		W+SZ
1924	Rodinný dom Dr. Fleischhackera SNG A 230/25(F) Parc.č.3027 NA Praha W	Bratislava Timravina 4	RE		W+ SZ
1925	Pomník padlým hrdinom 1. sv. vojny SNG A204 (2V),A230/59(F)	Bratislava Murmanova výšina	RE		W+SZ
1925	Súťaž heslo Červen Návrh obchodného domu na Justiho rade SNG A 200	Bratislava Vajanského nabr.		N	W+SZ

1925	Situácia, plán námestia a pavilón PÚ A 1045 NA Praha W	Bratislava Hurbanovo nám.	R		W+SZ
1926	Obytný dom pre spolok veľkostatkárov NA Praha W	Bratislava Grösslingova	R		W + ?
1926	Rodinný dom Szönyiho SNG A230/16(F) AMB, parc.č.438 (P)	Bratislava Kapitulská 12 (13a)	RE		W+SZ
1926	Rodinný dom -kúria E. Strassera SNG 230/32(F) NA Praha W	Malý Báb	R		W+SZ
1926	Pasáž v Esterházyho paláci, cukráreň Schuh SNG A 230/70-71(F) Forum 1932	Bratislava Panská 13 Hviezdoslavovo nám 25	RZ		W+SZ
1926	Vila Dr. Cabána NA Praha W	Bratislava Pažického 4	RE		W+SZ
1926	Novostavba gréckokatolíckeho kostola PÚ SR Štátny ref.č.495/26	Kožuchovce	RE		W+SZ ?
1927	Vila Anna (Kajlich) Forum 1931	Piešťany Sad A. Kmeťa 43	RE		W+SZ
1927	Plán zelene PÚ SR A 1079	Bratislava Hlavné nám.	?		W+SZ
1927	Súťaž na školu Heslo Náměstí,Zdraví SNG A202	Bratislava Osadná Schönbergova		N	W+SZ
1927	Súťaž na Odbornú školu Heslo Dvor SNG A282	Bratislava Vazovova		N	W+SZ
1928	Vila Riviera (Tolnai) SNG A 230/23(F) Forum 1931	Piešťany Sad A. Kmeťa 80	RE		W+SZ
1928	Penzión Koss Pre Pavla Weissa SNG A 230/21(F) Forum 1931	Piešťany Nitrianska	RE		W+SZ
1928	Hotel Cyril Archív št.kúpele Piešťany Forum 1931	Piešťany Kúpeľný park	RE		W+SZ
1928	Arthros-Grand hotel Archív št.kúpele Piešťany NA Praha W	Piešťany		N	W+SZ
1928	Centralpassage SNG A213(2V),A230/72-76 AMB, parc.č.97(V) Forum 1931	Bratislava Laurinská 17	RE		W+SZ
1928	Prestavba nájomného domu SNG dokumentácia	Bratislava Štefánikova 3-5	RE		W+SZ
1929	Demolačný plán domu PÚ SR A 1002 VF	Bratislava SNP 22	?		W +SZ

1931	Rímskokatolícky, evanjelický a židovský cintorín SNG A207(26V) A230/100- 102(F) Forum 1937	Piešťany Bratislavská cesta	RE		W+SZ
1931?	Kostol grekokat.	Niklovce ?	?		
1931	Mestská záhrada Forum 1931	Bratislava	RZ		W+SZ
1931?	Návrh na nadstavbu služobného úradu	Šamorín	RE		
1931?	Súťažný návrh Justítia SNG A203/1-3	Šamorín		N	
1932	Rímsko-katolícka fara SNG A 230/41(F) Forum 1932	Piešťany Štefánikova	RE		W+SZ
1932	Vila prof.Partosa	Piešťany Stromová 13	RE		
1933	Obytný dom pre Maďarskú vedeckú spol. SNG 230/16(F) AMB parc.č.437/2,437/3 PÚ A 1052 Forum 1937	Bratislava Kapitulská 13	RZ		W+SZ
1933	Kúpalisko Eva SNG A 387/1-14(V)A208 A214 (V,F) SNG A 230/91 Balneolog.múzeum Piešťany Forum 1935	Piešťany Kúpeľný ostrov	RE		W+SZ +Kolátor
1933	Rodinný dom Janka Alexyho SNG A230/18 Forum 1933	Banka Rádiový vršok	RE		W+SZ
1933	Rodinný dom A. Kúhna	Šamorín Pomlejojská alej 32	RE		
1933	Návrh hrobky I. Madácha SNG A 211	Dolná Strehová		N	W+SZ
1934	Úprava Esterházyho kaštieľa SNG dokumentácia	Galanta	?		W+SZ
1935	Nájomný dom Antoš	Piešťany Bernolákova 8	RE		
1935	Adaptácia kaviarne Berlin Slov. staviteľ 1935	Bratislava	RE	N	W + Sz
1936-7	Záhradná osada Floreat SNG A 132/23 A 215(V) A 210(P)	Piešťany		N	W+SZ
	Vila Dr. Wohlansteina	Piešťany Nálepková 9	RE		
	Vila Dr. Oravetza	Piešťany Nálepková 15	RE		
	Vila Dr. Katsera	Piešťany Nálepková 17	RE		

1936	Vila Dr. Kolára	Piešťany Nábr.I.Krasku 1	RE		
1936	Pohrebná kaplnka kňazov,Farská kronika	Vrbové-cintorín	RE		W+SZ
1937-8	Rodinný dom Dr. Dédera SNG A 223(21V)A 230/29	Bratislava Údolná 12	RE		
1937-8	Kaštieľ grófa A. Pallavicini SNG A 384/1-11(V)	Dubodiel	RE		W+SZ
1937	Štúdia reálneho gymnázia SNG dokumentácia	Piešťany		N	W+SZ+ Belluš
1937?	Návrh záhradnej kolónie pod Kalváriou SNG A 209	Bratislava		N	W+SZ+ Belluš
1938	Rodinný dom Dr. Gustáva Szamáka SNG A 230/27(F) Parc.c.1466/2	Bratislava Partizánska 6	RE		W+SZ
1938	Nájomný dom Hilde Stritzl SNG A 230/27(F) AMB parc.c.1466/3 (V,P)	Bratislava Hlavatého 6	RE		W+SZ
1938	Nájomný dom súrodencov Wimmer AMB parc.č.780 (V,F,P)	Bratislava Zámocká 1	RE		W+SZ
1938	Vila Dr. Neuschela Parc.č.4737/5 pôvodné	Bratislava Mudroňova 72	RE		W+SZ
1938	Prístavba ku kostolu Sv.Jána z Mathy SNG A 229(F) a230/61-69 (F)	Bratislava Hurbanovo nám	RE		
1939-42	Kláštor so školou, konviktom a chrámom	Piešťany		N	?
1940	Ružový mlyn, čistiareň Nadstavba SNG 230/84-88 (F)	Piešťany	RE		
1940-1	Vila Dr. Majerčáka	Piešťany Beethovenova 12	RE		
1941	Súťažný návrh na kostol SNG dokumentácia	Piešťany Teplická ul		N	SZ+ Danielis ?
1942	Činžovný dom Dr. Salomona SNG A 230/15 (F) AMB parc.č.3454/1	Bratislava Flóglava 5	RE		SZ
1942	Rekonštrukcia palácovej stavby SNG dokumentácia	Bratislava Ventúrska 15	?		SZ
1942	Prestavba a nadstavba kaštieľa	Solčany	RE		
1942	Demolačný výkres budovy PÚ SR A 9451	Bratislava Veterná ul.			SZ
1947-9	Rodinné domy pre	Piešťany	?		SZ

	robotníkov Ružového mlyna SNG A 212				
1949	Kostol, kláštor a kultúrny dom , súťaž	Piešťany		N	SZ+ Danielis
1950	Návrh na rozšírenie kúpaliska Eva	Piešťany		N	SZ
1955	Rodinný dom J. Feketeho SNG A 217	Piešťany	?		SZ
Stavby bez bližšej identifikácie v Bratislave					
1921	Juhászov dom-nadstavba	Bratislava Zrúnskeho 9- Šulekova	RZ		
1923	Dom Dr. Kavečku NA Praha W	Bratislava Ul. B.Němcovej	R?		W + ?
1926	Obytný dom veľkostatkárov NA Praha Wimmer	Bratislava Grösslingova	R?		W
1927	Vila Dr. Neumanna NA Praha W	Bratislava Bradlianska			W
	Dom	Bratislava Křížna 49	RZ		
	Dom	Bratislava Židovská 61	RZ		
	Dom	Bratislava Veterná 12	RZ		
	Dom	Bratislava Zámocká 29	RZ		
	Transformatorhaus SNG A 230	Bratislava	RZ		
	Pavillon Adler SNG A 230	Bratislava	RZ		
	Nájomný dom	Bratislava Nám. Slobody	RZ		
	Interiéry firmy Steiner, Wertheimer, Detva? Bratislavská 1. šporivá banka, Živnostenská pokladnica	Bratislava	RZ		
	Pomník Rudolfa Manna SNG A 230/7 (F)	Bratislava Ondrejský Cintorín	R		
Stavby bez bližšej identifikácie v Piešťanoch a Šamoríne					
?	Bytový dom	Piešťany D. Tatarku- Sládkovičova	RE		
1924	Dom pre zamestnancov elektrárne	Piešťany			
1929	Nadstavba kúpeľov Irma SNG fotografie	Piešťany			
1930	Dom Golfklubu	Piešťany			
1930	Prestavba Pro Patria	Piešťany			

1947	Prestavba hotela Zelený Strom	Piešťany			
?	Nadstavba Slovenskej banky Archív Št. kúpeľov	Piešťany			
?	Návrh kantíny na Kúpeľnom ostrove Archív Št. kúpeľov	Piešťany			
?	Návrh prestavby Kursalonu Archív Št. kúpeľov	Piešťany			
?	Prestava kúpeľov Irma Archív Št. kúpeľov	Piešťany			
	Továreň na cestoviny	Piešťany	RE		
	Návrh múzea pre domáce umenie SNG A 218	Piešťany		N	
	Dom N. Valéra		R		
	Dom Prof. Kuhna	Šamorín Pomlejevský park 32	RE		
	Dom Dr. Zelligera	Šamorín Pomlejevský park	RE?		
Do 1929	Dom Štefana Fialu NA Praha - W	Šamorín	RE		W
	Dom J. Sághyho	Šamorín	RE?		
	Dom N. Tótha	Šamorín	RE?		
	Dom N. Bonyhády	Šamorín	RE?		

Diela bez bližšej identifikácie – podľa zoznamu E. Szönyiho (publikovala K.Kubičková)

1928 rodinný dom Dr. Demeho, Ivanka pri Dunaji RE

(údaj aj F.Wimmer – Národní archív Praha)

1931 kaplnka v Lietavskej Lúčke

1936 kaplnka rodiny Leonhardiovcov, Radošina

1937 kúpeľný dom pre št. kúpele Bojnice

1949 kúpeľný dom pre št. kúpele Dudince

Radnica v Nitrianskom Pravne - projekt SNG A 383/1

Štadion, Dunajská Streda

Obchodný dom, Einhaus Trnava

Rodinný dom pána Damovského, Trnava

Dom dr.Motešického, Rajčany

Dom dr.Petrikoviča, Žabokreky

Dom dr.Hroneca, Topoľčany

Dom dr.Kaufmanna, Holice

Stavby pre veľkostatok Dr.M.Katonu Jóka

Adaptácie kostolov: Holice, Piešťany, Veľké Orvište, Šamorín, Sv.Jur,

(SZ =údaje autora Endre Szönyiho)

Am 15. März 1913 erhielt ich die Ernennung
zur Techn. Hochschule in München, als Assis-
tant der Renaissancebaukunst neben Prof.
Friedrich v. Thiersch.

Diese Stelle hatte ich auch während meines
Abwesenheit im Felde, bis 30. Nov. 1919 inne.

Im Dezember 1919 kehrte ich in meine
Vaterstadt zurück wo ich von der Stadtge-
meinde als Bauleiter der Gastenstadt au-
gestellt wurde. Als ich dieses Projekt
Vervollständigen wollte, öffnete ich ein Privatbureau,
welches ich bis heute besitze.

Bratislava 7. Okt. 1928.

Franz Wimmer

Obr. 127 Wimmerov životopis, k získaniu profesúry na DTH 1929. Zdroj: Národní archiv Praha

amst o státním
in domy d. 126

Löblichen Finanzdirektion

in Bratislava.

Ehrerfordiger habe in der Kapitulasse Nr. 13 mir ein
von Ihnen aus meines Familienwohnhause erlaubt.
Indem ich dies der löblichen Finanzdirektion anmel-
de möchte ich mich einem mir die von Ihnen festgesetzte
Haussteuerfreiheit für dieses Gebäude zuerkennen zu er-
löben.

Herrn Beamten bestätige ich mit der behördl. Bewil-
ligung Nr. 39489/abw. I. 1926 mit der Bewilligungsbe-
willigung Nr. 70645/abw. I. 1926 den entsprechenden Bewil-
ligungsplan. Anschliessend füge ich auch die
topographische Beschreibung bei.

Herrn Beamten wiederholend, zeichne ich

Bratislava, am 27. November 1926

Hochachtungsvoll

Andreas Franz

Obr. 128 Szönyiho žiadosť o daňovú úľavu na dom na Kapitulskej 12, v Bratislave. Zdroj: AMB

1323/29

Architekt Franz Wimmer, Bratislava, Michaelergasse 2/II.

/ Liste seiner Arbeiten /.

Projekte:

Hallen- und Freibad, Bratislava.
Sanatorium Amalienhof, Piešťany.
Erweiterung der Kirche in Königsheiden.
Kleinwohnungskolonie, München.
Familienhäuser.

Konkurrenzen:

Kalvinische Kirche, Bratislava, /Preis/.
Gewerbeschule, Bratislava, /Preis/.
Handelskammer - Palais - Aufbau, Bratislava, /Preis/.
Lazarett, Bratislava, /Preis/.
Donaukommissions-Palais und Umgebung, Bratislava, /Preis/.
Wohnhaus der Handels- u. Gewerbekammer, Bratislava, /Preis/.
Allg. Slov. Kreditbank - Gebäude, Bratislava, /engere Wahl/.
Wohnhaus der Kabelfabrik, Bratislava.
Plakatkonkurrenz zur Hebung des Fremdenverkehrs, Bratislava, /Preis/.
Volksschule, München, /Preis/.
Städt. Verwaltungsgebäude, München, /Preis/.
Zentralfriedhof, Köln, /engere Wahl/.
Dorfkirche in Bayern, /engere Wahl/.
Schule in Wasserburg, Bayern.
Volksschule in der Rheinpfalz.
Monumental-Grabmal, Banská Bystrica, /Preis/.
Evangelische Kirche in Steinamanger, /enge Wahl/.
Nationaltheater, Budapest.

Ausführungen:

Saalbau "Atlon", Bratislava.
Einbau Passage "Slovakia" mit Stockaufbau, Bratislava.
Städt. Wohnungskolonie, 47 Häuser, Bratislava.
Städt. Mutter- u. Säuglingsschutzgebäude, Bratislava.
Fremdenpensionen:
Obernotär A. Kailich, Piešťany.
E. Tolnai, Piešťany.
Haus des Vereines der Grossgrundbesitzer, Bratislava.
Zinshaus für die Gerichtsbeamten, Bratislava.
Kiosk auf dem Hurbanplatz, Bratislava.
Denkmal für die Opfer des Weltkrieges, Bratislava.
Kurie Strasser, Maly-Báb.
Familienhäuser:
Dr. Fleischhacker, Bratislava.
Tafelrichter Dr. Kavečka, Bratislava.
Dr. Czabán, Bratislava.
Dr. Neumann, Bratislava.
Stefán Fiala, Samorýn.
Albert Kuffler, Trnava.
Dr. Deme, Ivánka.
Landhaus am Ammersee, Bayern.
Weiters Stockaufbauten, Geschäftsumbauten, Portale u. Inneneinrichtungen.

In Ausführung begriffen:

Zentral-Passage, Büro- und Geschäftshaus, Bratislava.
Erweiterung des "ProPatria"-Bades, /Cyrill-Pavillon/, Piešťany.

Vor der Ausführung:

"Grand Hotel Arthros" mit Badeanstalt /für Badedirektion/ Piešťany.

31. Januar 1929

Franz Wimmer

POZNÁMKY

1. Architektúre a architektom nemeckého kultúrneho okruhu bolo venované celé číslo časopisu *Architektúra & urbanizmus*. 31, 1997, 4.

Starší autori, ktorí písali o Szönyim pri príležitosti narodenín a úmrtia, čiastočne sumarizovali jeho tvorbu:

KOČÍ, Ján, 1956. Andrej Szönyi 70-ročný. *Architektúra ČSR*.(3), s.163.

BELLUŠ, Emil, 1960. Sedemdesiatpäťka Andreja Szönyiho. *Projekt*. (11-12) s.187.

KRAMPL, Ernest, 1965. Andrej Szönyi. *Projekt*. (2-3), s. 64.

KUSÝ, Martin, 1968. Za Andreasom Szönyim. *Projekt*. (8-9), s.164.

V texte M. Kusého sa vyskytuje viacero nepresností. Napr. pamätník na Murmanskej výšine projektovali v spolupráci s Rigelem, nie s Makovínyim.

KUSÝ, Martin, 1971. *Architektúra na Slovensku*. Bratislava: Pallas, s. 20.

ŠLACHTA, Štefan, 1985. Andrej Szönyi. *Projekt*. (6), s. 40-42 .

KOLEKTÍV AUTOROV, 1992. *Slovenský biografický slovník*. Martin: Matica slovenská, s. 418, 419.

FOLTYN, Ladislav, 1993. *Slovenská architektúra a česká avantgarda*. Bratislava: SAS, s. 44,189.

KUBIČKOVÁ, Klára, 1996. Doslov. In: A. Szönyi: *Pozsonytól Kassaig Felső-Magyarország építészete 1848-1918 Között*. Pozsony, Kalligram, s. 137-149.

KUBIČKOVÁ, Klára, 1995. *Dielo architekta Andreja Szönyiho*. Štipendijná práca, SAS. 15 s.

2. HAVIAR, Tomáš, 2012. *Baťovská architektúra na Slovensku*. Martin: Matica Slovenská, s.34.

3. HOŘEJŠ, Miloš, 2013. *Protectorátní Praha jako německé město*. Mladá fronta: Národní technické muzeum, s.50 -52.

4. Podľa zápisu v matrike pod č. 215, Franz Wimmer bol krstený 10.5.1885 ako Franciscus, Paula, Geza, Carolius, Maria v Bratislave v Dóme sv. Martina, krsným otcom mu bol Géza Wimmer (brat Adolfa Wimmera) . Ďalší Franzovi súrodenci boli Lothar – obchodník, Dora –zdravotná a sociálna sestra vydatá za Augustína Helmára, kustóda mestského múzea a Elisabeth –domáca, vydatá v Budapešti. Archív rodiny viedol vnuk Lothara Wimmera, Juraj Linzboth.

5. LINZBOTH, Juraj, 2007. Prešporský kaleidoskop. Bratislava: Marenčín PT, s.7 - 49.

Korene rodiny Wimmer treba hľadať v Bavorsku a v Rakúsku, jeden z priamych predkov bol v službe vo Viedni pri habsburskom dvore vo funkcii hájnika.

6. Slovenská národná galéria v Bratislave (SNG), zbierkový fond Franz Wimmer, fotografia mladého Franza Wimmera.

7. ACHLEITNER, Friedrich, 1999. Existuje stredoeurópsky heimatstil? In: Zborník Regionalizmus a internacionalizmus v súčasnej architektúre. Praha: Česká komora architektů, s. 35.

8. SARNITZ, August, 2004. Loos. Nakladatelství Slovart, s. 15.

9. Národní archiv Praha, fond Ministerství školství a kultury, Praha - osobní, kartón 275, Franz Wimmer:

V životopise, vlastnoručne podpísanom Wimmerom 7.10.1928 menuje profesorov u ktorých študoval na TH Mníchov, medzi nimi je prof. Friedrich von Tiersch, počas štúdia v čase prázdnin dvakrát praxoval u mestského architekta E. Spiessa v Kaiserslauterne, na jeseň 1908 navštevoval umeleckopriemyselnú školu v Mníchove, kde spomenul troch profesorov u ktorých študoval. V období 15. 11.1909 -14.8.1913 praxoval v troch ateliéroch, posledné dva letné mesiace v 1913 v ateliéri Ludwiga Troosta. V rokoch 1913 – 1919 bol asistentom TH Mníchov u prof. Friedricha von Tiersch.

V tejto archívnej zložke sa nachádza aj zoznam jeho prác do roku 1929.

Národní archiv Praha, fond Úrad říšského protektora, Praha, fond 114, kartón 2017. Wimmerova zložka založená v roku 1929 obsahuje nasledujúce údaje (neskôr boli do nej rukopisne doplnené neskoršie údaje) :

V roku 1890/91 -1894/95 absolvoval ľudovú školu, 1895/96 -1902/03 reálne gymnázium – obidve v Prešporku, 1903 -1904 dobrovoľná vojenská služba pri delostrelcoch, 1904 -1908 získal diplom architekta na Technische Hochschule Mníchov, 1908-09 absolvoval umelecko-remeselnú školu v Mníchove, 1909/13 prax v rôznych ateliéroch v Mníchove, 1913/19 asistent na TH Mníchov, vojenská povinnosť na fronte 2. svetovej vojny – vyznamenaný Signum Laudis – strieborná a bronzová medaila, postupne povýšovaný v r. 1914 na poručíka, v r.1916 na nadporučíka, kapitána, od 1919 - 29 privátna prax, od 23.11.1929 riadny profesor na DTH Praha. Člen Sudetonemeckej strany, kultúrna sekcia nemeckých učiteľov Praha – Brno. Registrácia pre NSDAP. Z vojenskej služby prepustený

vo veku 50 rokov. Svadba s Valériou Heller v 1911, Valéria zomrela v 1933. (za poskytnutie archívnych dokumentov ďakujem M. Hořejšovi)

10. SNG, zbierkový fond Franz Wimmer, akvarely.

11. HAAS, Felix, 1978. Architektúra 20. stoloetí. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, s. 143, 181.

12. V roku 2004 oslovil mníchovské archívy dipl.ing. Peter Czihal, s dotazom na život a dielo F. Wimmera, za čo mu toto cestou ďakujem.

13. THIEME, Ulrich a BECKER, Felix, 1939. Allgemeines Lexikon der Bildenden Künsten. XXXIII. Band, Leipzig , s. 36.

Friedrich von Thiersch je označovaný za majstra juhonemeckého neobaroka, jedinečných a monumentálnych interiérov. Napriek inšpirácii v histórii bol zapojený do technologického vývoja budov: ústredné vykurovanie, výťahy, ventilačné systémy, sanitárne systémy. Wimmer týmto architektonickým smerom nebol ovplyvnený.

14. MORAVČÍKOVÁ, Henrieta, 2006. Dva modely prijímania moderny v architektúre Slovenska: Fridrich Weinwurm a Christian Ludwig. Architektúra & urbanizmus ,(3 – 4), s. 140, 147. Na porovnanie je obytný komplex v Múnchen-Laim, 1911, od T. Fischera, ktorého tvorba mala vplyv aj na Christiana Ludwiga (1901-1967), neskoršieho spolupracovníka v ateliéri Wimmer & Szónyi v rokoch 1925-27.

MORAVČÍKOVÁ, Henrieta, 1997. Poznámky na okraj, alebo ako súvisia dejiny architektúry Nemecka a Slovenska. Architektúra & urbanizmus , (4), s. 199-204.

15. <https://www.bauhaus100.com/magazine/understand-the-bauhaus/keine-fertige-meinung-theodor-fischer-and-the-bauhaus/> prevzaté dňa: 11.4.2019, 14:58

16. Národní archív Praha, fond Ministerství školství a kultury, Praha - osobní, kartón 275, Franz Wimmer:

V zozname prác Franza Wimmera, vyhotoveného v roku 1929 je niekoľko súťažných návrhov a realizácií stavieb v Mníchove a v ďalších mestách Bavorska. Tieto práce, nie sú označené dátumom a ktoré zatiaľ nepoznáme, by sme mohli priradiť k jeho architektonickej tvorbe do roku 1919 viažucej sa k Mníchovu.

Projekty: Malá obytná kolónia Mníchov, kostol v Königsheiden,

Súťaže: Ľudová škola Mníchov-cena, centrálny cintorín Kolín – cena, škola v Wasserburgu Bavorsko –cena

Realizácie: vidiecky dom v Ammersee, Bavorsko

17. Achleitner, F., 1999. s. 37. Dom s prvkami vidiecko-alpskými a barokovo-meštianskymi. Vznikol tak nový typ vidieckeho domu.

18. Archív rodiny Wimmer. Ústna výpoveď J. Linzbotha. Národní archiv Praha, fond Ministerství školství a kultury, Praha - osobní, kartón 275, Franz Wimmer:

Svadba sa konala 11.11.1911, rozvod s Valériou spadá do obdobia 1920-1921.

Valéria bola protestantka, Franz bol rímsky katolík.

19. SNG, zbierkový fond Franz Wimmer. Listový papier mal v hlavičke uvedené Wimmerovo sídlo mestá Pozsony a Mníchov.

20. Téma Wimmerových prvých samostatných rokov v Bratislave sa podrobne venuje článok:

BUDAY, Peter, 2012. Poznámky k vybraným osobnostiam bratislavskej architektúry okolo roku 1900. Architektúra & urbanizmus, (1-2), s.55-58.

Pressburger Zeitung, 1910. Terrassing des Domesplatzes nach dem Projekte Feri Wimmers, 146, (1) 1. januára 1910, s.14. Theodor Fischer bol prizvaný na podnet Wimmerovho švagra Augusta Helmára-kustóda mestského múzea. (manželstvo Dory Wimmerovej spomína Elza Grailich, uvedené v knihe Viera Obuchová: Prešporské interiéry)

21. DULLA, Matúš a MORAVČÍKOVÁ, Henrieta, 2002. Architektúra Slovenska v 20. storočí. Bratislava: Slovart, s. 75. T. Fischer bol aj v roku 1928 pozvaný do poroty na urbanistickú súťaž na reguláciu Bratislavy.

22. SZALAY, Peter, 2005. Architekti slovenskej moderny absolvujúci štúdium na budapeštianskej polytechnike. Architektúra & urbanizmus, (3-4), s. 181 – 185.

Súťaž oboslali ďalší mladí architekti. Druhé miesto získal Zoltán Tornallyai (1882-1946) z Tornale, absolvent budapeštianskej polytechniky.

DULLA, Matúš et al., 2005. Majstri architektúry. Bratislava: Perfekt, s. 50.

Projekt slovenského architekta Juraja Tvarožeka (1887-1966) z Brezovej pod Bradlom dostal čestné uznanie. Podrobne sa priebehu súťaže na kostol reformovanej cirkvi a Kalvínov dvor venuje Buday, P., 2012. s.58.

Obytný a obchodný dom, nazývaný Kalvínov dvor bol postavený v roku 1912, teda skôr ako kostol. Dom je postavený v štýle maďarskej secesie a prevádzkovo je prepojený s kostolom. Kostol reformovanej cirkvi bol postavený v roku 1913 podľa dispozičnej a hmotovokompozičnej schémy typickej pre stavby kalvínskej cirkvi. Kostol postavila firma Aloisa Salzleitnera spolu s 15 remeselnými cechmi s nákladmi 351 542 zlatých korún.

Technologicky sa pri výstavbe použil nový stavebný materiál –železobetón. Železobetónová klenbu realizovala renomovaná firma Pittel & Brausewetter. Strohý predpisový interiér sa vyznačuje kvalitným remeselným spracovaním kamenárskych, kováčskych a stolárskych prvkov. Stavba kostola nesie znaky neorománskeho slohu.

Dobová prešporská tlač stavbu kostola veľmi dobre prijala. Starší autori/ hodnotitelia diela, sú v posudzovaní architektonickej kvality stavby zdržanlivejší, všeobecne sa prijal názor, že je posunom od pseudoslohu k neoslohu. Endre Szönyi v knihe Tak rástla Bratislava, sa o diele vyjadruje veľmi stručne: „Na fasáde je napriek neorománskym motívom citelná snaha o nové tvaroslovie z prelomu storočia“, architektúru kostola považoval za začiatok vývoja k moderne.

23. Národní archiv Praha, fond Ministerství školství a kultury, Praha - osobní, kartón 275, Franz Wimmer.

24. Archív mesta Bratislavy (AMB), výkresová dokumentácia na p. č. 8425.

25. FRANCOVÁ, Zuzana, GRAJCIAROVÁ, Želmíra a HERUCOVÁ, Marta, 2006. Bratislavský umelecký spolok. Bratislava: Marenčín PT, s. 77.

26. Balneologické múzeum v Piešťanoch (BMP), zbierkový fond Franz Wimmer, fotografia.

27. SNG, zbierkový fond Franz Wimmer, akvarely.

28. Kytica kvetov z roku 1915 namaľovaná Valériou pre svokra Adolfa Wimmera k 70. narodeninám, je v súkromnej zbierke potomkov rodiny v kanadskom Calgary. Obrázok poskytla Zuzana Francová.

29. GRAILICH, Elza, 1931. Pressburger Friedhöffe, Forum, s. 334. Autorstvo prisudzuje ateliéru prof. Franza Wimmera.

OBUCHOVÁ, Viera a HOLČÍK, Štefan, 2006. Cintorín pri Kozej bráne. Bratislava: Marenčín PT, s. 31, 74, 208. Na náhrobku Mateja Dobrovitsa je nápis:

Bratislava Petržalka, Dobrovits Mátyás dr., Kráľovský dvorný radca, lekár, A.M.Kir.

Riaditeľ nemocnice Vedeckej univerzity Erzsébet, Dozorca cirkvi atď.

Dobrovits László, Cisársky a kráľovský husársky kapitán

30. AMB, krabica pozostalost' rodiny Wimmer, informáciu poskytol J. Linzboth.

BUDAY, Peter, 2011. Neznáme renovácie Kaplnky sv. Jána Evanjelistu v Bratislave. Pamiatky a múzeá, (1), s.51. Autor uverejnil Wimmerov návrh prezentácie západného vstupu z roku 1914.

31. SNG, zbierkový fond Franz Wimmer, akvarely. Aj v diele rakúskych architektov napr. J. Hoffmanna, O. Strnada z rokov 1910-1914 sú riešené interiéry v podobnom štýle.
32. Šesť kusov pohľadníc s motívom starého mesta je v archíve rodiny Wimmer.
33. Endre Szőnyi používal aj tvar mena Andreas, Andrej, Ondrej, Bandi, Szőnyibáči.
34. Kubičková, K., 1995. Životopis autorka zostavila aj na základe osobných stretnutí s rodinou Szőnyiho.
35. Zápis o krste zo dňa 24.10.1885 v katolíckom kostole v Jászberény.
36. SNG, zbierkový fond Endre Szőnyi, výkresová dokumentácia č. A 196.
37. Výpoveď ing.arch. Ilse Kočí, manželky ich spolupracovníka Jana Kočího.
38. SNG, zbierkový fond Endre Szőnyi- rodinné doklady,
39. Dulla, M. et al., 2005. s. 46 – 47.
40. SNG, zbierkový fond Endre Szőnyi- rodinné doklady.
41. SNG, zbierkový fond Endre Szőnyi- rodinné doklady.
42. ŠLACHTA, Štefan, 2004. Neznámi známi. Bratislava: SAS, s. 10.
43. BELLUŠ, Emil, 1999. Na prelome našich dejín. Spomienky architekta. Projekt XLI,(4), s.25.
44. Francová, Z., Grajciarová, Ž.a Herucová, M., 2006. s.87.
45. Francová, Z., Grajciarová, Ž.a Herucová, M., 2006. s.92,191, pozn.156.
46. Francová, Z., Grajciarová, Ž.a Herucová, M., 2006. s. 190, pozn.153A,E,F.
47. Francová, Z., Grajciarová, Ž.a Herucová, M., 2006. s.93.
SNG, zbierkový fond Endre Szőnyi, 2 výkresy č. A197.
Foltyn, L., 1993. s.44. Šlachta, Š., 2004. s. 172. Kubičková, K., 1993. s.8.
48. SNG, zbierkový fond Endre Szőnyi, dokumentácia č. A198, 12 skíc
49. Francová, Z., Grajciarová, Ž. a Herucová, M., 2006. s. 95, pozn. 161.
50. Francová, Z., Grajciarová, Ž.a Herucová, M., 2006. s. 101.
51. SNG, zbierkový fond Szőnyi, dokumentácia č. A199, 10 ks výkresov, 2 fotografie. AMB, projektová dokumentácia p. č. 8787, na výkresoch datovaná do roku 1919 – 1922. Pomerne kompletná dokumentácia však nie je signovaná architektom.
52. Šlachta, Š., 1985. s. 40 – 42.
53. LEHEL, Zsolt, 2008. Alojz Rigele. Bratislava: Marenčín PT, s. 175.
54. Náboženskú symboliku v plastikách na domoch od Wimmera a Szőnyiho interpretoval ing. arch. Andrej Botek.

- 55.** Francová, Z., Grajciarová, Ž. a Herucová, M., 2006. s. 103, pozn. 177.
- 56.** Francová, Z., Grajciarová, Ž. a Herucová, M., 2006. s. 103 – 104.
- 57.** SNG, zbierkový fond Endre Szönyi, fotodokumentácia pasáže na (Dlhej) Panskej 13, ktorá bola súčasťou prestavby Esterházyho paláca.
- 58.** Pravdepodobne Wimmer už bol rozvedený s mníchovskou maliarkou Valériou. Valéria sa v Bratislave zdržiavala aj po rozvode a vystavovala. V rokoch 1927 a 1928 je uvedená na zozname členov Kunstverein. Zomrela pomerne mladá v roku 1933 v Mníchove.
- 59.** Archív rodiny Wimmer, podpísaná výkresová dokumentácia k prestavbe je z roku 1921, prvá známa úhrada nájomného za ateliér v prospech obchodníka Adolfa Wimmera je z roku 1923.
- 60.** SNG, zbierkový fond Endre Szönyi, fotografia vstupu do ateliéru.
- 61.** Výpoveď Ing.arch. Ľ. Mrňa, 2008, piešťanského bádateľa medzivojnovnej architektúry.
- 62.** Francová, Z., Grajciarová, Ž. a Herucová, M., 2006. s. 103. Podľa informácie rodiny, Szamákovci boli rodinne spriaznení s Wimmerovcami.
- 63.** Podľa spomienok rodiny, k architektoým priateľom sa radili Gizela Weyde – kunsthistorička, Ilse Pompe – sochárka, Hilde Stritzlová, Frieda Linzbothová, pani Mayerová – majiteľka cukrárne, MUDr. Gustáv Szamák-chirurg.
- 64.** Francová, Z., Grajciarová, Ž. a Herucová, M., 2006. s.121.
- 65.** OBUCHOVÁ, Viera a JANOVIČKOVÁ, Marta, 2011. Každodenný život a bývanie v 19. a 20. stor. v Bratislave. Bratislava: Marenčín PT. s. 223.
- 66.** BAHNA, Ján a BERKA, Tomáš, 2016. Vily pod hradom. Bratislava: Marenčín PT. s.188-191.
- 67.** Achleitner, F., 1999. s. 34-36.
- 68.** SNG, zbierkový fond Endre Szönyi, dokumentácia č. A 225. Návrhy sú opečiatkované Wimmer & Szönyi, Architekten, Bratislava.
- FRANCOVÁ, Zuzana, GRAJCIAROVÁ, Želmíra a HERUCOVÁ, Marta, 2006 a. Architekti v Bratislavskom umeleckom spolku. In: Zborník Múzea mesta Bratislavy. Bratislava: roč.18, s. 80.
- 69.** SNG, zbierkový fond Andrej Szönyi, dokumentácia č. A 205. Pôvodná továreň pochádza z obdobia 1907 – 1908, autormi sú bratia Mayrederovci z Viedne. Majitelia fabriky zvykli riešiť ubytovanie svojich zamestnancov, návrh môže spadať do obdobia začiatku 20. rokov. (identifikované podľa nezastavanej križovatky Vajnorská a Trnavská –

bytovým domom od Vojtecha Šebora z roku 1923-24). Či návrh bol realizovaný je otázne, Wimmer to uvádza ako realizáciu, spomína sa realizácia domov v tejto lokalite podľa návrhu Dezidera Quastlera z roku 1926 – 1930. Na mape z roku 1935 je zakreslená kolónia s názvom 47 domov do oblasti medzi dnešnú Jégeho a Záhradnícku ul. Podľa axonometrie, ich návrh bol situovaný do oblasti dnešného Zimného štadióna – ul. Odbojárov. Akvarelové návrhy sú opečiatkované Wimmer & Szönyi, Architekten.

70. AMB, výkresová dokumentácia p. č. 1253. Z dokumentácie objektu sa zachovala písomná žiadosť družstva z roku 1922 o stavebné povolenie a žiadosť z roku 1926 na stavbu trafačného pavilónu do predzáhradky, ktorá bola úradom zamietnutá.. V jedinom dokumente ku stavbe, v žiadosti o stavebné povolenie z decembra 1922 v hone Hausbergl nie sú uvedení architekti. Zodpovedným stavebným majsterom bol ing. František Kruml – známy bratislavský stavebník. O stavbe sa zdieľa Biografický slovník- heslo Szönyi

71. Francová, Z., Grajciarová, Ž. a Herucová, M., 2006. s. 104.

72. Dnes je v priestoroch kina reštaurácia Flag Ship, Nám. SNP 8, pôvodne nádvorie bývalého kláštora pri kostole Milosrdných bratov. AMB, výkresová dokumentácia p. č. 8442. SNG, zbierkový fond Endre Szönyi, fotografia č. A230/37. Štukovú výzdobu priradujem k dielu Franza Wimmera a Endre Szönyho, na základe podobnosti s inými projektami. Objekt bol v ďalších rokoch niekoľkokrát prestavovaný a na jeho úpravách pracovali ďalšie zvukne architektonické mená Harminc, Mergenc a ďalší.

73. dostupne z www.bratislavskerozky.sk

74. Archív rodiny Wimmer, stavbu identifikoval Juraj Linzboth.

75. Fotografia na ktorej boli Franz a jeho sestra Dora v egyptských maskách, bola vystavená v SNG roku 2008 na retrospektívnej výstave k výročiu SNG, osoby identifikoval J. Linzboth.

76. SNG, zbierkový fond Endre Szönyi, klubová legitimácia.

77. AMB p.č. 2820. SNG, zbierkový fond Endre Szönyi, dokumentácia č. A 204, fotografia A 230/59. Archív rodiny Wimmer. Oslavná báseň na padlých hrdinov, ktorú napísala Wimmerova sestra Dora je vložená v kovovom tubuse do telesa pamätníka. Lehel, Z.,2008, s. 121.

78. BABJÁK, Juraj, 2012. Pomníky padlým v prvej svetovej vojne. Pamiatky a múzeá, (6), s.24. Autor uvádza: „ Často dochádza ku chybnnej interpretácii symboliky pamätníka. Levica symbolizuje v gréckej mytológii strážkyňu hrobky , resp. vstupu do podsvetia a ochrankyňu

mŕtvych. Levy v tomto prípade neprichádzali do úvahy, boli interpretované ako symbol československej štátnosti, v bratislavskom zmiešanom nemecko-maďarsko-slovenskom prostredí by podobná symbolika nenašla pochopenie.“

79. KRUF, Hanno - Walter, 1993. Dejiny teórie architektúry. Bratislava: Pallas. s. 408.

80. SNG, zbierkový fond Endre Szönyi, dokumentácia č. A 200.

81. Francová, Z., Grajciarová, Ž. a Herucová, M.. 2006 a. s.88.

Internetový zdroj: Digitálna biblotéka <https://www.difmoe.eu/d/view/uuid:49849c2f-8a30-4377-aa15-991bd606c3bf?page=uuid:1a8e6f0e-0ef9-40f1-81b5-742691337631>, prevzaté dňa 14.12.2019 o16.00

Christian Ludwig, dom na Fándlyho ul. Bratislava

Tradičné rodinné domy v štýle Heimatstil navrhnuté architektom CH.Ludwigom, s vysokou strechou a drevenými okenicami z ranného obdobia boli inšpirované mníchovským obdobím, prácou u Wimmera a Szönyiho a spoločenským postavením klientov. Ludwig bol architektom patriacim k nemeckému kultúrnemu okruhu tvorcov. Jeho výnimočnými stavbami z neskoršieho obdobia boli - prvá bratislavská výšková budova, obchodný a obytný dom Manderla a funkcionalistický obchodný dom Brouk a Babka (dnešný Dunaj). Tvorba tohto architekta sa v tridsiatych rokoch posunula k purizmu a funkcionalizmu, avšak princípy tradičnej architektúry úplne neopustil.

82. AMB, výkresová dokumentácia p. č. 438. Archív rodiny Wimmer.

BORECKÁ, Eva, 2015. Dom s arkierom v štýle Art Deco. Interiér. XVI, (6) s.62-66.

Pristenná fontána, tam bola prenesená počas modernizácie z dvora paláca Esterházy na (Dlhej) Panskej 13. Pravdepodobne bola vyrobená v Pešti v 19. storočí. V Bratislave je tento typ fontány ojedinelý.

- 83.** MV ŠAB, v zložke Daňový úrad – Daňová správa za roky 1939 - 49 sú evidované zoznamy ľudí, ktorí boli prihlásení k pobytu v Szönyiho dome na Kapitulskej 12. Tieto osoby aj mnohí ďalší boli oficiálne prihlásení.
- 84.** SNG, fotografie č.A 230/70-71, A 230/39. Wimmer medzi realizovanými dielami spomína nákupnú pasáž Slovakia.
- 85.** Forum, 1932. s.44.
- 86.** MRŇA, Ľubomír, 2005.Stavebné pamiatky Piešťan. Balneologické múzeum Piešťany. s.47
- 87.** Mrňa, Ľ., 2005. s.108.
- 88.** Forum, 1931. s. 209 .
- 89.** Kubičková, K., 1995. s.10.
- 90.** Vypoveď pani Neuschelovej- Hrašnovej, rok 2007.
- 91.** SEDLÁKOVÁ, Radomíra, 2000. Čeští architekti na Slovensku. Architektúra & urbanizmus. (3 – 4), s. 139 – 143.
- 92.** SNG, zbierkový fond Endre Szönyi, dokumentácia č. A 201, A 202.
- 93.** Tamže č. A 382/1-7.
- 94.** Foltyn, L.,1993, s.81.
- 95.** Forum 1931. s. 202. Dulla, M. – Moravčíková, H., 2002. s. 350. Na nábreží Váhu stojí vila Tolnai v jednom rade s funkcionalistickými vilami: zľava Vila Paula od A. Szalatnaia, 1928-1929, Vila Lívia od F. Weinwurma a I. Vécseia, 1927 , vila Tolnai , 1927 -1928. Stavbu vily Tolnai realizovala špecializovaná firma na železobetónové konštrukcie Pittel a Brausewetter.
- 96.** BAČA, Robert. Ede Tolnai – šedá eminencia Piešťan. In: Revue Piešťany. roč. 53, s.46-47. Na ich klienta, prokuristu Edmunda Tolnaia, sa zachovali spomienky ako na lojálneho pracovníka vo firme Ľudovíta Wintera (nájomníka a propagátora piešťanských kúpeľov), známeho svojim perfekcionalizmom, dôslednosťou hraničiacou s krutosťou. Vilu, ktorá bola zároveň aj sanatórium, obýval spoločne so svojou rodinou. Kontakt s Edmundom Tolnaiom bol pre architektov významný aj v ďalšom období. Tento človek stál za vybudovaním kúpaliska Eva a Ružového mlyna.
- 97.** Forum, 1931. s.151- 154.
- 98.** SNG, zbierkový fond Endre Szönyi, dokumentácia č. A 230, A 213.

AMB, výkresová dokumentácia p. č. 97. Pôvodný názov bol Geschäftshaus Lorenzorgasse, v roku 1936 pomenovaný na Central Passage Kaufhaus.

BORECKÁ, Eva, 2016. Central Passage – prvý moderný obchodný dom v bratislavskom Starom meste. Interiér. XVIII, (4) s.71-73.

99. VOJTEKOVÁ, Eva, 2016. Presklené átriá. Typológia, mikroklíma, konštrukcie. Bratislava: Slovenská technická univerzita, s. 19 -21. *Estetika prebraná zo železničných terminátov v zastrešení amsterdamskej burzy, použitie sklobetónových konštrukcií a vplyv priemyselnej architektúry s uplatňovaním nových materiálov, jednoduchých a cenovo najdostupnejších riešení v konštrukciách malo za následok, že vnútorný priestor nielen v priemyselných, ale aj verejných občianskych stavbách nemal pompéznosť presklenených dvorán z palácovej architektúry 19. storočia.*

100. Forum, 1931. s.212.

101. Forum, 1931. s.211.

102. Hořejš, M., 2013. s.96,136,137,139,140,192,194, 204-207, 292.

103. Národní archiv Praha (NA), fond Ministerstvo školství, k.č.275, Franz Wimmer.

104. Zachovali sa Wimmerove skice vo Fonde spisovny Institutu plánování a rozvoje hl. m. Prahy. Hořejš,M., 2013. s.205.

105. Národní archiv Praha, fond Policejní ředitelství Praha II – evidence obyvatelstva, značka PŘ II-EO: Prihláška k pobytu.

106. Francová, Z., Grajciarová, Ž. a Herucová, M., 2006. s. 110, 194/ pozn. 216.

107. Francová, Z., Grajciarová, Ž. a Herucová, M., 2006. s. 209.

108. LESNIKOWSKI, Wojciech,1996. East European Modernism. Architecture in Czechoslovakia, Hungary and Poland between Wars 1919 – 1939. New York: Rizzoli International Publication, Inc. , s. 10, 18, 19.

109. Forum,1932. s.233 -235.

110. SNG, zbierkový fond Endre Szőnyi, dokumentácia.

Práce sa spomínajú v Biografickom slovníku, rozsah prestavby nie je známy.

111. Francová, Z., Grajciarová, Ž. a Herucová, M., 2006 a. s.94 ,95.

112. Forum, 1931. s.134.

113. Prvé číslo vyšlo údajne aj vďaka podpore Adolfa Wimmera – Franzovho otca, bývalého riaditeľa Pressburger Sparkasse.

Francová, Z., Grajciarová, Ž. a Herucová, M., 2006. s. 137.

- 114.** HAAS, Felix, 2000. Brnenský židovský architekti, 1918-1939. Brno: Obecní dům Brno, s.30. Autor uvádza, že vplyv na vydávanie časopisu mala židovská obec.
- 115.** Francová, Z., Grajciarová, Ž. a Herucová, M., 2006. s. 138.
- 116.** CHATRŇÝ, Jindřich, 2018. Brněnská umělecká scéna v časopise Forum. In: Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie Forum&česko-slovenská moderna 2018. s.39 -50.
- 117.** Belluš, E.,1960. s.187
- 118.** Forum. 1931. s.151,157,199 -212, 347-357.
- 119.** Forum,1937. s.187. SNG, zbierkový fond Endre Szőnyi, dokumentácia č.A-207.
- 120.** POLOMOVÁ, Beáta, 2012. Kostol a jeho svetlo. In: Světlo, 15 (6). Praha: FCC Public, s.r.o., s. 8 -11.
- 121.** Francová, Z., Grajciarová, Ž. a Herucová, M., 2006. s. 209.
- 122.** SNG, zbierkový fond Endre Szőnyi, dokumentácia č. A203/1-3
Nie je známe, či to bola súťaž na existujúcu budovu bývalého Okresného úradu z roku 1930-31, ktorej autormi sú Balán s Grossmanom, alebo o zrealizovanú nadstavbu a úpravu renesančnej radnice.
- 123.** SNG, zbierkový fond Endre Szőnyi, dokumentácia. Výzva textu bola písaná po slovensky, Franz Wimmer odpovedal listom po nemecky – zachoval sa koncept listu písaný ceruzkou.
- 124.** Forum, 1933. s. 332-335. Kubičková, K., 1995. s. 11.
- 125.** AMB, výkresová dokumentácia p. č. 437/3.
- 126.** Forum, 1937. s.82.
- 127.** Forum, 1935. s.179.
- 128.** SVOBODOVÁ, Markéta, 2004. Lázně, plovárny a bazény v českej architektúre. Stavba. 9 (2), s. 34-41.
- 129.** Balneologické múzeum Piešťany, fotografie, kolorovaná kresba rozšíreného areálu. SNG, zbierkový fond Endre Szőnyi, dokumentácia č. A 208, A 214.
- ŠIMOVÁ, Laura, 2003. Piešťany. Pallas. s. 76, 198 – 200.
- Foltyn, L.,1993. s. 44, 189,196.
- 130.** Kubičková, K.,1995. Autorka píše: „ *Dnes už si nikto nepamätá, čo všetko bolo prirodzenou súčasťou kúpaliska. Zamestani tu boli- plavčík, profesor telovýchovy, masér, kaderník a holič, podmienkou bolo ovládanie svetových jazykov. Technické zariadenie zabezpečovalo dennú výmenu vody, boli použité najmodernejšie zariadenia a technológie.*“

Balneologické múzeum Piešťany, farebný plán rozšírenia kúpaliska.

SNG, zbierkový fond Endre Szönyi, dokumentácia č. A 387/1-13.

131. BORECKÁ, Eva, 2010. Architekti Franz Wimmer a Endre Szönyi, 125 rokov od narodenia. Projekt. (2), s.80 – 83.

132. HOFMAN, Jan,1934. Zo zaniklej Bratislavy. Príspevky k historickej topografii Bratislavy.

133. SNG, zbierkový fond Endre Szönyi, dokumentácia. O realizácii nie je zmienka.

134. Informáciu podala dcéra J. Antoša pani Kačková, ktorá má údajne aj projektovú dokumentáciu.

135. SNG, zbierkový fond Endre Szönyi, dokumentácia. Otec Anny Kullmannovej bol Karol Kullman (1869 – 1941) – klampiar, matka Viktória Zhistal (nar. 1865, písaná aj ako Šišťalová). Po smrti K. Kullmanna v roku 1941, si Szönyiovci adoptovali Gizellu v roku 1942.

136. SNG, zbierkový fond Endre Szönyi, dokumentácia č. A 210, A 215, A 219. Prospekt spoločnosti Floreat.

137. MRŇA, Ľubomír,1990. Solitéry a súbory historickej a súčasnej zástavby na Slovensku. Bratislava: Štúdiijná úloha SAS. Osobná obhliadka s arch.Ľ. Mrňom.

Od Wimmera a Szönyiho sú to domy: Dr. Wohlensteina Nálepškova 9, Dr. Oravetza Nálepškova 15, Dr. Katsera Nálepškova 17, Dr. Kolára Nábřežie Ivana Kraska 1 – táto funkcionalistická stavba je pre ich tvorbu netypická – autorstvo potvrdil syn stavebníka.

138. Ústna informácia od Juraja Linzbotha.

139. Farská kronika Vrbové. BOSÁK, Ľubomír,2002. Pamiatky Vrbového. Vrbové: s.37.

140. Forum, 1936. s.159.

141. K. Kubičková uvádza lokalitu Floreat, na dokumentácii v archíve SNG nie je bližšie určenie.

142. SNG, zbierkový fond Endre Szönyi, dokumentácia. Výstavba bola možno časovo plánovaná v súvislosti s neďalekou výstavbou Pallehnerovej kolónie od F. Michela na Havlíčkovej ulici z roku 1942. Výstavba záhradnej a rekreačnej kolónie bola určená pre zamestnancov domácej nemeckej firmy Pallehner, pre ktorú architekti pracovali okolo roku 1938 - obchod Pallehner na Hurbanovom námestí. Ulica Pod Kalváriou pôvodne nadväzovala z Nekrasovovej na dnešnú Břeclavskú.(mapa z r.1959, na mape z 1950 je ako slepá ulica, na mape z r.1931 sa Nekrasovova volala ul. Baumlera).

143. SNG, zbierkový fond Endre Szönyi, dokumentácia č. A 384/1-11.

KOMORA, Pavol, 2011. Skrinka z obdobia napoleonských vojen. Pamiatky a múzeá. (1), s. 46. V článku sa autor venuje dubodielskemu grófovi Alexandrovi Kolomanovi Pallavicini a jeho panstvu.

144. Haas, F., 1978. s. 301.

145. Francová, Z., Grajciarová, Ž. a Herucová M., 2006. s. 150 – 151.

146. Chatrný, J., 2018. s.44.

147. Achleitner, F., 1999. s.34.

„Pojem *heimat* reprezentoval prehľadne usporiadaný svet rešpektujúci tradície. Obyvateľom veľkomesta bol tento fenomén odoprený. Od samého začiatku bol *heimat* akýmsi romantickým únikom z reality, vyplývajúci z vedomia straty. Avšak to čo malo byť zachraňované, bolo v momente, kedy si toho ľudia začali byť vedomí, už nenávratne stratené. Ako *heimatstil* býval v Rakúsku označovaný štýl lupienkových pílok. Hnutie za ochranu domoviny tomuto falošnému *heimatstilu* vyhlásilo boj. Tento pojem bol bol vtedy vnímaný vyslovene negatívne. Dnešná zmätočná pojmológia vyplynula z toho, že tzv. chránená architektúra domoviny *Heimatschutzarchitektur* býva označovaná jednoducho ako *heimatstil*.“

148. SNG, zbierkový fond Endre Szönyi, dokumentácia č. A 223, A230/29.

K. Kubičková vo svojej práci píše: „*Vstupná hala a veľká obývačka sú obohatené všetkými prvkami Szönyho interiérov-vo vstupnej hale sú skrine s maľbami štyroch ročných období od slávnej príbuznej majiteľa, maliarky Ester Šimerovej – Martinčekovej. Jej olejomalba sa nachádza aj nad krbom obývacej izby.*“

149. Výkresovú dokumentáciu pôvodného stavu a informácie poskytla Magdaléna Hrašnová –Neuschellova, dcéra stavebníka.

V období výstavby mal MUDr. Neuschell štyridsaťtri rokov, mladšiu manželku a boli ešte bezdetní. Parcelu kúpil od p.Weisza, ktorý vlastnil Púčíkove domy -známu výletnú reštauráciu v Horskom parku. Na realizácii sa podieľali firmy, hlavný dodávateľ prof. Wimmer a Szönyi : statik Karol Smékal, Laurinská 17, stavebný dozor Endré Szönyi, stavebný majster Štefan Elefanti so sídlom na ul. Egona Bondyho, terazzové schody robila firma Granito so sídlom na Kupeckého ulici, firma Lamprecht- elektroinštalácie, Bratia Široký- zámočnicke konštrukcie, Genz a spol. – vodovodne rozvody a kúrenie. Interiérové

riešenie prenechali E. Bellušovi, ktorý to urobil ako službu priateľovi za odvedené pôrody jeho detí.

150. BORECKÁ, Eva, 2015. Vila N. Interiér. (11), 78 -84.

151. Výkresovú dokumentáciu pôvodného stavu poskytol autor prestavby ing. arch. Ján Komrska. Ďalšie informácie poskytol ing. Štefan Szamák –syn (listom adresovaným J. Linzbothovi), Juraj Linzboth, pani Kalafúsová – priateľka rodiny. SNG, zbierkový fond Szönyi, fotografia A 199/27.

Na realizácii stavby sa podieľal staviteľ Štefan Elefanti, tesársky majster František Huber, elektroinštalácie vyhotovil ing. Eugen Fejér, inštalácie a kúrenie Genz a spol. Potvrdenie o tom, že dom stavali v roku 1938 za uvedený náklad vydal E. Szönyi v roku 1948, kedy ich spoločná firma už neexistovala.

Z histórie rodiny: Po roku 1948 bola rodina v akcii B vyst'ahovaná a v dome bola zriadená škôlka. Pred deložovaním do pohraničia ich zachránila sestra pani Szamákovej, Piroška. Do jej malého bytu v dome na Flöglovej ul.5 (dom projektoval E. Szönyi) sa prisťahovala rodina Szamákovcov. Pri sťahovaní rodičov a dvoch dcér do bytu na Flöglovej 5 sa nábytok redukoval, časť si zobral syn Štefan, neskôr časť odkúpilo múzeum.

152. Otto Rothmayer spolupracovník Jože Plečnika, pokračoval v jeho koncepte prestavby pražského hradu aj potom, ako bol Plečnik zbavený funkcie hradného architekta. Plečnikov vplyv na jeho vlastnú tvorbu bol výrazný.

153. Lehel, Z., 2008. s. 138.

Linzboth, J., 2007. s. 74-82.

BORECKÁ, Eva, 2015. Vila Huber. Interiér (4). s.70-74.

154. AMB, výkresová dokumentácia p. č. 1466/3.

155. AMB, výkresová dokumentácia p. č. 780. Archív rodiny Wimmer.

156. SNG, zbierkový fond Endre Szönyi, fotografia modelu č. A 229, 230/61-69.

157. Kubičková, K.,1995. s.9. *„Predtým tu stál jednopodlažný barokový dom- architekt zopakoval merítka a siluetu, s výrazným ukončením budovy kolmým štítom zalomenej strechy. Na prízemí vytvoril výklady pomocou arkád, čím sa budova stala ľahkou a dynamickejšou. Obchodný dom poskytoval tri podlažia pre kupujúcich.“*

158. Kubičková, K.,1995. s. 13.

159. Francová, Z., Grajciarová, Ž. a Herucová M.,2006, s. 151.

160. MORAVČÍKOVÁ, Henrieta a DULLA, Matúš, 1997. Modernosť a konzervatívnosť v nemeckých vplyvoch na architektúru Slovenska v prvej polovici 20. storočia. *Architektúra & urbanizmus*.(4), s. 143 -159.

161. Podľa archívnych dokumentov Szőnyiho matka bola evanjelička a otec rímsky katolík. Wimmer bol rímsky katolík.

162. Autorom všetkých plastík je Alois Rigele. Lehel, Z.,2008.

163. Vysvetlenie náboženskej symboliky podal ing.arch. Andrej Botek, 2008.

164. STOLIČNÁ, Elena,1997. Angažovaný romantizmus. *Architektúra a urbanizmus*. (4) , s. 162 – 176.

Samostatnou kapitolou je pôsobenie Deutsche Partei, vedenej Franzom Karmazinom od roku 1935. V rámci tzv. výstavbovej služby, od roku 1941 „podchytila „ všetkých Nemcov žijúcich na území Slovenska. Hlavným cieľom bolo kolektívnou prácou vybudovať v zaostalej krajine sieť typicky nemeckých stavieb ako nositeľov národného významu. Povolanie architekta bolo z hľadiska osnovateľov na prvom mieste dôležitosti. Deutsche Partei podporovala štúdium budúcich architektov. V zozname spolupracovníkov figuruje aj Franz Wimmer, ktorý však bol v tom čase v Prahe, keďže doteraz nie sú známe žiadne realizácie z vojnového obdobia, čiste teoreticky sa môžeme domnievať, že išlo o spoluprácu v rovine konzultanta, člena komisie.

165. Ústna informácia od rodiny Wimmer. Niektorí autori, spomínajú Wimmerovu projektovú činnosť počas Slovenského štátu bez bližšieho špecifikovania (Moravčíková, H. – Dulla, M.,1997. s. 150.), iní tvrdia že bol iba v ideovej rovine (Stoličná, E., 1997. s. 174.)

166. Mrňa, L., 1990. Informáciu o autorstve podala dcéra dr. Majerčáka.

167. SNG, zbierkový fond Endre Szőnyi, fotografie č. A230/15. AMB, výkresová dokumentácia p. č. 3454/1.

Projekt je podpísaný Ondrejom Szőnyim, je popísaný v slovenčine. V tomto dome dožila Szamákova dcéra Piroška, ktorá ho po tom, ako ho reštituovala matkina sestra zdedila.

V roku 1948 v akcii B boli Szamákovci vyst'ahovaní zo spomínanej vily na Partizánskej ul. a prichýlila ich aj s nábytkom teta v trojizbovom byte. Dr. Szamák zomrel v roku 1950 na infarkt.

168. SNG, zbierkový fond Endre Szőnyi, výkres paláca na Ventúrskej.

Slovenský biografický slovník. Martin, Matica slovenská 1992. s. 418, 419.

- 169.** Hořejš, M., 2015. V publikácii sa autor podrobne venuje fungovaniu DTH a jednotlivým pedagógom v období Protektorátu.
- 170.** Archív rodiny Wimmer, informáciu podal Juraj Linzboth.
- 171.** Národní archiv Praha. Zložka: Policejní ředitelství Praha II, evidence obyvatelstva, Franz Wimmer, kartón 12416, V 3302/1. Bývanie na Zlatníckej 10 v Prahe opustil Wimmer 5. mája 1945, bez udania ďalšej adresy.
- 172.** Archív rodiny Wimmer. Napriek pátraniu dipl. arch. Petra Czihala v roku 2004 v nemeckých archívoch v okolí Mníchova sa nepodarilo zistiť, či Wimmer v období mníchovského pobytu projektoval. V miestnych archívoch sú stavby vedené pod menom investora, alebo miesta stavby.
- 173.** Písomná výpoveď, list od Ilse Kočí, 2008.
- 174.** Francová, Z., Grajciarová, Ž. a Herucová M., 2006. s.160.
- 175.** SNG, zbierkový fond Endre Szönyi, dokumentácia.
- 176.** MV ŠAB, zložka Daňová správa – daňový úrad, Kapitulská 12, v dochovaných daňových priznaniach za obdobie 1939 – 49, je nasledujúci zoznam obyvateľov domu. V roku 1939 a 1941 bývali v dome Umelecký spolok, Andreas Szönyi, Pavel Koričanský a dr. Jozef Ratica – ministerskí radcovia, Ludovít Winter. V rokoch 1942, 1943, 1944, 1946 Umelecký spolok, Andreas Szönyi, Pavel Koričanský – ministerský radca, Vladimír Hohoš, Jozef Čapák – štátni úradníci, v podkroví Alex. Winter a synovia – kancelária. V 1945 Umelecký spolok na prízemí, Maria a Viera Tolnai, Andreas a Anna Szönyi, Pavel Koričanský, Vladimír Hohoš, dr. Evžen Majerčák – advokát Piešťany. V 1947 Maria a Viera Tolnai. V 1948 a 1949 – kúrenárska firma Caliqua, 1. posch. Andreas Szönyi, 2. posch. Alice Linzboth, Peter Lisý – úradník, Katarína Kullmanová, podkrovie Alexander Winter a synovia kancelária Bratislava-Piešťany.
- 177.** SNG A 230/77-81. DULLA, Matúš a MORAVČÍKOVÁ, Henrieta : Kto je kto v architektúre. Bratislava, Informačné stredisko architektúry SAS, 1995. s.28. Kostol, kláštor a kultúrny dom Krista Kráľa v Piešťanoch sa uvádza pri hesle A. Danielis, ktorý vyhral v roku 1949 súťaž spolu so Szönyim. Ing.arch. Mrňa udáva rok 1947.
- 178.** SNG, zbierkový fond Endre Szönyi, dokumentácia. Kubičková, K., 1995. Autorka píše, že vďaka zaručeniu slovenských kolegov, najmä E. Belluša, Szönyi nebol vyst'ahovaný z Bratislavy a mohol naďalej žiť na Kapitulskej 13a (dnes 12).

179. Na hrobe v Slávičom údolí v Bratislave, ktorý je umiestnený v sekcii XXXII / B (dá sa vyhľadať podľa orientačnej tabuľi pri vstupe na cintorín, kde je súpis pochovaných osobností), je umiestnená fontána ktorú mal v átriu domu na Kapitulskej ulici 12 (pôvodne 13a). Cez tvár maskarónu je umiestnený kríž.

180. Kusý, M., 1968. s. 164.

181. Práca podchytila diela, ku ktorým bola dostupná dokumentácia, resp. iné informácie do roku 2019. V súpise prác v Slovenskom biografickom slovníku a v súpise uverejnenom v tejto práci je mnoho stavieb, hlavne rodinných domov, ktoré doposiaľ neboli identifikované a zverejnené.

182. Kolektív autorov, 1992. Slovenský biografický slovník, Martin, Matica slovenská. s. 418 – 419.

183. BORECKÁ, Eva, 2007. Remeselné a výtvarné detaily v diele architektov Franza Wimmera a Andreja Szönyiho. Projekt.(1),s.71-73.

184. GREGOROVÁ, Jana, 2019. Keď tradícia ešte ostáva silnou témou tvorby. Architektúra a urbanizmus. LIII, 1-2, s.121.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY.

ACHLEITNER, Friedrich, 1999. Existuje stredoeurópsky heimatstil? In: Zborník Regionalizmus a internacionalizmus v súčasnej architektúre. Praha: Česká komora architektů.

BABJÁK, Juraj, 2012. Pomníky padlým v prvej svetovej vojne. Pamiatky a múzeá, (6).

BAHNA, Ján a BERKA, Tomáš, 2016. Vily pod hradom. Bratislava: Marenčin PT.

BELLUŠ, Emil, 1960. Sedemdesiatpäťka Andreja Szönyiho. Projekt (11-12), s.187.

BELLUŠ, Emil, 1999. Na prelome našich dejín. Spomienky architekta. Projekt ,(4), s.25.

BORECKÁ, Eva, 2007. Remeselné a výtvarné detaily v diele architektov Franza Wimmera a Andreja Szönyiho. In: Projekt,(1),s.71-73.

BORECKÁ, Eva, 2008. Regionálne odtiene klasickej moderny.

In: Architektúra & urbanizmus (1-2), s. 43 – 70.

BORECKÁ, Eva, 2010. Architekti Franz Wimmer a Endre Szönyi, 125 rokov od narodenia.

In: Projekt (2), s.80 – 83.

BORECKÁ, Eva, 2014. Podkrovný byt v nájomnom dome od Andreja Szönyiho. In: Projekt (3-4), s.86 – 89.

- BORECKÁ, Eva, 2015. Vila Huber. In: Interiér (4), s.70-74.
- BORECKÁ, Eva, 2015. Dom s arkierom v štýle Art Deco. In: Interiér, XVI, (6) s.62-66.
- BORECKÁ, Eva, 2015. Vila N. In: Interiér, (11), 78 -84.
- BORECKÁ, Eva, 2018. Tradičná moderna na Slovensku. Architekti Franz Wimmer a Endre Szönyi. CERM, s.r.o., 126 s.
- BUDAY, Peter, 2011. Neznáme renovácie Kaplnky sv. Jána Evanjelistu v Bratislave. In: Pamiatky a múzeá, (1), s.51.
- BUDAY, Peter, 2012. Poznámky k vybraným osobnostiam bratislavskej architektúry okolo roku 1900. In: Architektúra & urbanizmus, (1-2), s.55-58.
- BUDAY, Peter, 2013. Stavebné dejiny kalvínskeho kostola v Bratislave. Bratislava: Cirkevný zbor Reformovanej kresťanskej cirkvi na Slovensku. 129 s.
- DULLA, Matúš a MORAVČÍKOVÁ, Henrieta, 2002. Architektúra Slovenska v 20. storočí. Bratislava: Slovart, 512 s. ISBN 80-7145-684-5
- DULLA, Matúš a kolektív, 2019. Zapomenutá generace. Čeští architekti na Slovensku. Nakladatelství ČVUT, 398 s.
- FRANCOVÁ, Zuzana, GRAJCIAROVÁ, Želmíra a HERUCOVÁ, Marta, 2006. Bratislavský umelecký spolok. Bratislava: Marenčín PT.
- FRANCOVÁ, Zuzana, GRAJCIAROVÁ, Želmíra a HERUCOVÁ, Marta, 2006 a. Architekti v Bratislavskom umeleckom spolku. In: Zborník Múzea mesta Bratislavy. Bratislava: roč.18.
- FOLTYN, Ladislav, 1993. Slovenská architektúra a česká avantgarda. Bratislava: SAS, s. 44,189.
- Forum, časopis, 1931-1938.
- HAAS, Felix, 1978. Architektúra 20. stoley. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- HAAS, Felix, 2000. Brnenský židovský architekti, 1918-1939. Brno: Obecní dům Brno.
- HAVIAR, Tomáš, 2012. Baťovská architektúra na Slovensku. Martin: Matica Slovenská, s.34.
- HOŘEJŠ, Miloš, 2013. Protektorátní Praha jako německé město. Mladá fronta: Národní technické muzeum.
- KAISER, Gabriele- PLATZER, Monika, 2006. Architecture in Austria in 20th and 21st century. Switzerland: Basel, Birkhäuser, 397 s.
- KOČÍ, Ján, 1956. Andrej Szönyi 70- ročný. Architektúra ČSR, (3), s.163.

- KRAMPL, Ernest, 1965. Andrej Szőnyi. Projekt, (2-3), s. 64.
- Kolektív autorov, 2007. Biografický lexikón Slovenska. Martin., ISSN 978-80-89023-96-7
- KRUFT, Hanno - Walter, 1993. Dejiny teórie architektúry. Bratislava: Pallas, s. 407.
- KUBIČKOVÁ, Klára, 1995. Dielo architekta Andreja Szőnyiho. Štipendijná práca, SAS. 15 s.
- KUBIČKOVÁ, Klára, 1996. Doslov. In: A. Szőnyi: Pozsonytól Kassaig Felső-Magyarország építészete 1848-1918 Között. Pozsony, Kalligram, s. 137-149.
- KUSÝ, Martin, 1968. Za Andreasom Szőnyim. Projekt, (8-9), s.164.
- KUSÝ, Martin, 1971. Architektúra na Slovensku. Bratislava: Pallas.
- LEHEL, Zsolt, 2008. Alojz Rigele. Bratislava: Marenčín PT.
- LINZBOTH, Juraj, 2007. Prešporský kaleidoskop. Bratislava: Marenčín PT, s.7 -49.
- LESNIKOWSKI, Wojciech, 1996. East European Modernism. Architecture in Czechoslovakia, Hungary and Poland between Wars 1919 – 1939. New York: Rizzoli International Publication, Inc.
- MORAVANSZKY, Akos, 1988. Die Architektur der Donaumonarchie. Corvina Kiadó.
- MORAVČÍKOVÁ, Henrieta a DULLA, Matúš, 1997. Modernosť a konzervatívnosť v nemeckých vplyvoch na architektúru Slovenska v prvej polovici 20. storočia. In: Architektúra & urbanizmus ,(4), s. 143 -159.
- MORAVČÍKOVÁ, Henrieta, 1997. Tradícia a novátorstvo v architektonickom diele Christiana Ludwiga. In: Architektúra & urbanizmus (4), s. 187 – 197.
- MORAVČÍKOVÁ, Henrieta, 2006. Dva modely prijímania moderny v architektúre Slovenska: Fridrich Weinwurm a Christian Ludwig. In: Architektúra & urbanizmus ,(3 – 4), s. 140.
- MRŇA, Ľubomír, 1990. Solitéry a súbory historickej a súčasnej zástavby na Slovensku. Bratislava: Štúdijná úloha SAS.
- OBUCHOVÁ, Viera a HOLČÍK, Štefan, 2006. Cintorín pri kozej bráne. Bratislava: Marenčín PT, s. 31, 74, 208.
- OBUCHOVÁ, Viera a JANOVIČKOVÁ, Marta, 2011. Každodenný život a bývanie v 19. a 20. stor. v Bratislave. Bratislava: Marenčín PT , s. 223.
- POLOMOVÁ, Beáta, 2012. Kostol a jeho svetlo. In: Světlo, 15 (6). Praha: FCC Public, s.r.o., s. 8 -11.
- SARNITZ, August, 2004. Loos. Slovart, 96 s.

- SARNITZ, August, 2019. Otto Wagner, priekopník modernej architektúry. Slovart, 95s.
- SEDLÁKOVÁ, Radomíra, 2000. Čeští architekti na Slovensku. In: Architektúra & urbanizmus, (3 – 4), s. 139 – 143.
- Slovenský biografický slovník, 1992. Martin: Matica slovenská, s. 418 – 419.
- STOLIČNÁ, Elena, 1997. Angažovaný romantizmus. Architektúra & urbanizmus, (4), s. 162–176.
- STOLIČNÁ, Elena, 1997. Nemecká misia. Architektúra & urbanizmus, (4), s. 178 -196.
- STOLIČNÁ, Elena, 2000. S pečaťou svastiky. Architektúra & urbanizmus, (3-4), s. 133-138.
- SVOBODOVÁ, Markéta, 2004. Lázně, plovárny a bazény v českej architektúre. In : Stavba 9 (2), s. 34-41.
- SZALAY, Peter, 2005. Architekti slovenskej moderny absolvujúci štúdium na budapeštianskej polytechnike. In: Architektúra & urbanizmus, (3 – 4), s. 181 – 185.
- SZALAY, Peter at al., 2014. Moderná Bratislava. Marenčín PT, 305 s.
- SZALAY, Peter at al., 2019. Vojnová Bratislava. Marenčín PT, 334 s.
- SZÖNYI, Andrej, 1967. Tak rástla Bratislava. Vývin architektúry a stavebníctva v Bratislave a na Slovensku v rokoch 1848-1918. Bratislava: 1967, 1. vydanie, s. 70.
- ŠLACHTA, Štefan, 1985. Andrej Szönyi. Projekt, (6) , s. 40-42 .
- THIEME, Ulrich a BECKER, Felix, 1939. Allgemeines Lexikon der Bildenden Künsten. XXXIII. Band, Leipzig .
- VOJTEKOVÁ, Eva, 2016. Presklené átriá. Typológia, mikroklíma, konštrukcie. Bratislava: Slovenská technická univerzita, s. 19 -21.

SUMMARY

Tradition and Modernism in Slovakia

Classicistic Inspiration from the years 1919 -1939
and the Work of Architects
Franz Wimmer and Endre Szőnyi

Annotation

The architects Wimmer and Szőnyi are considered by the historians of architecture to be the representatives of the traditional style, with classicistic inspiration or shortly - other modernism. Their work is still not explored enough, beside the work of functionalist architects.

On the lifestyle background of the original Pressburg society we are analysing the life and work of Wimmer and Szőnyi influenced by the conservative thinking. In the early thirties they accepted the functionalism in a special way. The encounter of the two contradictory ideas the rightist conservatives and leftist avant-garde in their architecture resulted into remarkable realisations.

Their works have reflected lot of styles - the secession, art deco, purism and functionalism, but first of all are based on the sober classicistic inspiration and the quality of craftsmanship.

F. Wimmer was an expert on monument preservation and the architecture of historical centres. He saved from demolition many historical monuments in Bratislava. His qualities were appreciated also in Prague. In 1929 he was given an offer to take the professor chair on the Department of Medieval Arts at the German Technical University in Prague. (Deutsche Technische Hochschule – DTH)

E. Szonyi, the editor of the Forum Magazine in the years 1931-1938, was mediating the progressive activities in the world of architecture and art.

The important role of both architects' lives was the enlightenment work in the artistic club Pressburger Kunstverein.

SOCIAL, ECONOMICAL AND CULTURAL CONDITIONS IN EUROPE

The architecture of industrial, manufacturing and commercial facilities, exhibition halls, and bridges had a great deal to do with the creation of functionalist architecture. Many spectacular achievements of late nineteenth- and early twentieth- century industrial architecture led modern architects to reevaluate their approach. In addition, the requirements of modern hygiene associated with combating rampant diseases such as tuberculosis introduced spaciousness, good ventilation, sanitary facilities, clean surfaces, and easy access to sunlight and greenery. New types of buildings emerged from health concerns,

empowering functionally oriented architecture. Modernism sought to eliminate eclecticism by simplifying the architecture language.

Earlier analyses of the modern architecture in Slovakia tended to polarize phenomena. Contrast reactions of the modern architecture to the opposite trends have been methodically important issue favourable for making interpretation. This interpretation has been made in accordance with an earlier tendencies and texts of modernity. They have been tactically sharpened and put modernity and traditional architecture into antagonistic positions.

Many aspects of transition between traditional and modern architecture indicate continuity. Modernity had many variations and hues revealed by the present more detailed investigation.

The work is aimed to be a contribution to notions about architects of German- Hungarian circle in Pressburg, whose works were in the socialist era devaluated as „strange influence, unworthy of following, a dead branch in the architectural development.“ As the matter of fact, these architects lived in Slovakia as well as their forefathers did and their work of architecture was meaningful for a wide range of their clients. To understand their work we must learn about their social position, philosophical orientation, choice of their clients, we should study the social, political and economical conditions in our region, which went through many changes in the key period of 1920 -1939. Working on the detailed analysis of both architects' work and incorporating it into the streams of European architecture is the way to understand its continuity with the following periods of social realism and classical modernism up to the present days.

The work deals with the period of 1885 -1953-1968, and takes special notice of their joint works in the years 1920-1939. I explore their projects and realised buildings in Bratislava, marginally their work in Piešťany, as well as some other buildings in west Slovakia.

PRESSBURG- POSONY - PREŠPOROK

Pressburg, formerly the coronation town of the Austrian monarchy, was at the beginning of the 20th century under the influence of conservative Vienna. The admittance of the traditional bourgeois values offered to people the feeling of certainty and stability. This phenomenon was transferred into the art and architecture. Those were the days when even Adolf Loos'es purist architecture raised a wave of public rage and had opened the discussion of what beauty in architecture is. European architects looked for new starting

points in the romanticised middle ages, in the Arts and Crafts movement or in the new secession style.

Germans, Hungarians, Jews, Slovaks, Croatians, Czechs and other nationalities lived in the multinational city of Pressburg. In that period 80% of population were of non-Slavic origin. Pressburg revelled with a variety of building styles, as nearly each of nationalities manifested its own way in architecture. The Hungarian secession was abundantly decorated with geometrical motives, allegorical persons and Romanesque style elements. The unplastered brickwork was favourite, too.

The German builders were fond of medieval castles. Their architecture is of massive form with frequent use of stone elements. It is completed with small windows and high-pitched roofs. Classicising tradition, common in the whole Europe, inspired the family houses they had built. The universal pattern was the house with smooth facade, vertical windows, with balcony supported by pillars, and high-pitched roof. The first generation of Slovak architects, led by Dušan Jurkovič, was also inspired by the European folk architecture, presented by painted wall decorations and carved-in- wood elements on the facade.

With the raise of Czechoslovak Republic, Pressburg is renamed to Bratislava and in 1919 it became the residence of the state institutions. Numerous layers of the Czech clerks are coming to the town. Slovak becomes the official language. Another movement of inhabitants have it start: Germans and Hungarians, who would not find employment in the town, are leaving and the Slovak countrymen, searching for the job, are arriving. Bratislava was a great opportunity for the Czech architects, too. They are coming, bringing the ideas of the decorativism and rondokubism with themselves, presenting them as national styles. New clubs, supporting Slovak cultural and artistic life have been founded (Umelecká beseda slovenská 1921).

This was the cultural milieu F. Wimmer and E. Szőnyi had entered. In 1919 -1920 they found their common studio on the address Michalská str. No 2, Bratislava. Wimmer was German; Szőnyi was Hungarian with Moravian roots. They both spoke German as well as Hungarian and had used these languages in official contacts. (Project documentation and correspondence was in German).

THE BIOGRAPHY

Both architects came from solid bourgeois families, where erudition, culture and art were cultivated.

Franz Wimmer (1885-1953) was a descendant of the important Pressburg family. His father Adolf was a respected citizen, a deputy of the City Council, the honourable president of the First Pressburg Savings Bank (the oldest bank in the city) and the president of Commercial Society Jednota. He belonged to the first members of Pressburger Kunstverein in 1885.

Endre Szőnyi (1885-1968) with the original name Zapletal, came from a Pressburg family as well. His father Jozef and his uncles were state employees in financial institutions. Uncle Gustav Zapletal was also one of the first members of the Kunstverein Club.

The Club had important role in the citizens' life. It had assembled people of all nationalities, confessions and professions in the democratic way. The noblemen, high clerks, intellectuals and people of various professions were its members. The support of art was the aim, but the club served mainly as the place for entering working contacts and mutual aid among the members.

Franz Wimmer, after graduating Pressburg high school, had attended the Technical University in Munich. A lot of students, who became most recently visible in the world of architecture (Gropius, Mendelson...) had studied there in the same time. The school was considered to be one of the best in Europe at that time.

The schoolmasters emphasized the connection of the art with craft. „The architecture is the product of architect's gift and it is to satisfy the inner needs of a human.” This became the credo of the entire Wimmer's work.

Endre Szőnyi, a graduate of the Technical School for Constructors in Switzerland, continued his study in Paris. He was attending the Academy Julian on Montmartre, studying creative art and design. The Academy was attended also by some other Slovak students (for example the famous expressionist painter Jaschus).

Both architects were skilful painters and drawers. Their sketches, drawings and aquarelles from their early professional period are preserved. First individual realisations in Pressburg came after excellent years of study and short practice abroad. It was there when the World War I caught them. They had to enlist, next they were ordered to the front. It was Balkan for Wimmer, for Szőnyi it was Italy.

COMMON STUDIO AND CLUB PRESSBURGER KUNSTVEREIN

After the post war division of the Monarchy into several self-governing states it was in Pressburg, where Wimmer's and Szőnyi's ways met again in 1919 -1920. They decided to stay here at home. For the next 20 years they really worked together in a common studio, which beared the name „Architekten F. Wimmer and A.Szőnyi. “ The cooperation ended in 1945, as a consequence of the World War II.

In 1919 they became the members of the renewed Pressburger Kunstverein club. The ideological orientation of the club had continued, its genius remained conservative. The statutes of the club claimed for moderation in art and respect for traditional values. Followers of modernism were rare. (Other architects- members of the Club, were Florians, Holesch, Kruml, Ludwig, Quastler, Skutecký, Steiner, Szalatnai, Sporzon, Silverstein, Weinwurm, Weisz).

CONTACTS WITH CLIENTS

By the means of the club contacts both architects brought themselves into the society life and soon had obtained first architectural commissions. At the same time they worked in various town comities, which had enabled them to exert influence on the building activity in the city. Wimmer's work in the sphere of historical monuments care and his engagement in the preservation of historical objects was important and appreciated by the Club.

THE FORUM MAGAZINE

The avant-garde ideas moved towards Bratislava not only from Prague and Brno, but also thought the Forum magazine, found and led by Szőnyi since 1931. Edited in German, it had reflected the architectural development in Czechoslovak Republic and had published the best from abroad. Traditional architecture was presented as well as avant-garde. The last issues of the magazine were released in 1938, when it was cancelled after the criticism of the Nazi power and the war.

WORK OF ARCHITECTURE

The Temple of the Reformed Church in Pressburg (called Bratislava after the World War I) was the building, that young architect Wimmer had debuted with in 1911-1912. The temple with the adjacent dwelling house, called Kelvin's Court, was designed in Hungarian

secession, marked by the German Rundbogenstil. Nearly for one hundred years till today the temple has been the inseparable part of the today the SNP square.

Szőnyi has his first known realisations in Bratislava, too. Among them are the two rental dwelling houses from the period 1919-1922. The older building in Grössling Street is designed in sober concept, with minimum of decorations, the newer one in Palisady street is rich in romanticizing oriels, loggias, decorated gables and other historicizing elements. In the twenties, both architects entered several competitions on big state projects, in which they had not succeeded. Their designs were in wide spread traditional style, while winning designs, frequently by Czech architects, were usually of more progressive conception. Simultaneously they were working on smaller projects; they have obtained by straight commissions. These commissions were mostly family houses and small boarding houses. Their clients, members of middle class and frequently members of Kunstverein club, had clear ideas of their housing. Their demands used to be exactly formulated and architects were allowed to do only small corrections. They preferred german stil and thus the project had resulted again into traditional design. Realized houses were of classical disposition, spacious and light, with corridor rooms with two- leaf doors, with interesting details worked out in quality materials. (Some remarkable elements are well preserved till today: staircases, railings, lattices, ceilings, etc.)

In the thirties, with coming of the new construction technologies and also with the rise of the leftist movement, architecture had faced new demands. The building should be functional, with comprehensive construction and with accent laid on hygiene of dwelling. In the same time it has to be available to all social classes.

The conservative architects Wimmer and Szőnyi were adapting to new demands of the period. The mass of the building becomes purist, the pitched roof is changed into flat roof, stone on the facade is replaced by profiled plaster, stone stairs by cast terrazzo etc. Details become simpler.

Despite this, still they were working with their typical details: they used vertical windows, oriels supported by brackets and sculptural relieves on facade. They never used the free ground plan, developed by Le Corbusier or Mies van der Rohe.

In 1926 they had created, in cooperation with the famous Bratislava sculptor Alois Rigele, the monument to victims of the World War I. It is situated on the Murman height in

Bratislava. The simple granite cube, in connection with a nice view of the city below, is the imposing work of art.

Also the spa town of Piešťany can be proud of few Wimmer and Szőnyi's realisations. Among the noteworthy buildings is Villa Anna (1927) and bathing place Eva (1934) in cooperation with Vaclav Kolator. Besides these realisations they built several family houses and boarding houses with characteristically high-pitched roofs. These buildings are noted for quality realisation and pleasant home atmosphere.

The special chapter of their lives is the work for nobility and the reconstruction of historical objects. The most important works of this kind are: the reconstruction of count Esterhazy's mansion in Galanta, reconstruction of the 19th century houses by Feigler and Kittler in Bratislava, the reconstruction of the 18th century Slubek's pavilion in Bratislava and a newly erected building of mansion house for mark count Pallavicini in Dubodiel, built in 1938 in a neo renaissance style. This part of work was apparently closer to Wimmer.

The architectural critics appreciated their considerable access to projects in historical centres, too. The Bratislava examples are the family house in Kapitulska str. No 13a today No 12 (1926), extension to the rectory of the Trinity temple (1938).

The last of the known joint projects by Wimmer and Szőnyi dates from the year 1938. In 1939 the Czechoslovak Republic was divided into Protektorate Bohemy and Moravia and the Slovak state. Wimmer kept on working in Prague at German Technical University (DTH) and sporadically arrived to Bratislava. Perhaps he did not design any longer. The preserved projects from that time, dated 1942-1943, mainly of small family houses, are signed by Szőnyi only. In May 1945 Wimmer immigrated to Múnich, where he died in 1953. He is buried in Lochham cemetery near Múnich. Szőnyi is closing the studio definitely in 1948. For the next twenty years he worked individually on small commissions and had assembled material for his book about architecture. He deceased in 1968. He is buried in Slávičie údolie graveyard in Bratislava.

CONTRIBUTION OF THE PROJECT

On the basis of the studied materials the author assumes that the contribution of the work to the Slovak architectural history consists of these parts:

The career of Franz Wimmer (proved by documentary evidence).

Position and participation of Franz Wimmer in the activities of the newly established bureau „Architekten Franz Wimmer & Andreas (Endre) Szőnyi“.

Incorporation of works and activities of Wimmer and Szőnyi into the story of Slovak architecture. Completion of the mosaic of Wimmer and Szőnyi's work by publishing their less-known realisations as well as clarification of circumstances of their rise. Proving the evidence of architectural details and other aesthetic features of the buildings of the dated period. Précising the comparison and definition of stream diversity of Slovak architecture in the period of 1919-1939.